

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra občanského práva

Diplomová práce

**„Změna okolností a její vliv na trvání závazkově
právního vztahu“**

Jakub Kašpar

Vedoucí práce: **JUDr. PhDr. David Elischer, Ph.D.**

Praha, duben 2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 4. 2014

.....

Podpis

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce JUDr. PhDr. Davidu Elischerovi, Ph.D., za jeho cenné rady, všestrannou pomoc, trpělivost a ochotu.

Obsah

1	Úvod	7
2	Teoretické vymezení problematiky	9
2.1	Právní principy a zásady a změna okolností	10
2.1.1	Zásada autonomie vůle osob soukromého práva.....	11
2.1.2	Zásada pacta sunt servanda	12
2.1.3	Zásada vigilantibus iura.....	14
2.1.4	Princip právní jistoty	14
2.1.5	Zásada poctivosti a dobré víry.....	15
2.1.6	Zásada zákazu výkonu práv v rozporu s dobrými mravy a zásada poctivého obchodního styku	16
2.1.7	Zásada ochrany slabší strany.....	17
2.1.8	Clausula rebus sic stantibus.....	17
2.2	Vymezení základních pojmů a institutů.....	19
2.2.1	Změna okolností	19
2.2.2	Nemožnost plnění.....	21
2.2.3	Nedostižnost, obtížnost plnění, hardship, změna okolností	26
2.2.4	Narušení účelu smlouvy, frustration of the contract, Wegfall der Geschäftsgrundlage, doktrína předpokladů	27
2.2.5	Vyšší moc	28
2.2.6	Omyl.....	28
2.2.7	Laesio enormis	29
3	Změna okolností v české právní úpravě	30
3.1	Období první republiky	30
3.1.1	Změna hospodářských poměrů v poválečné prvorepublikové realitě	

3.1.2	Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností?	32
3.1.3	Návrh československého občanského zákoníku.....	41
3.2	Vývoj po druhé světové válce	43
3.3	Období od sametové revoluce do účinnosti nového občanského zákoníku	44
3.3.1	Následná nemožnost plnění.....	45
3.3.2	Tzv. hospodářská nemožnost plnění a obtížnost plnění	48
3.3.3	Zmaření účelu smlouvy	48
3.3.4	Smlouva o smlouvě budoucí	49
3.4	Současná právní úprava.....	49
3.4.1	Následná nemožnost plnění.....	51
3.4.2	Změna okolností podle §1764 a násl.	52
3.4.3	Šňěrovací smlouvy	55
3.4.4	Smlouva o smlouvě budoucí	58
3.4.5	Darování	59
3.4.6	Nájem bytu	60
3.4.7	Výměnek	60
3.4.8	Zájezd	60
3.4.9	Změna pojistného rizika	61
4	Komparace se zahraničními právními úpravami	62
4.1	Národní úpravy.....	62
4.1.1	Německo.....	63
4.1.2	Francie	69
4.2	Mezinárodní dokumenty a vzorové kodifikace.....	77
4.2.1	Zásady mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT	78

4.2.2	Principy evropského smluvního práva	82
4.2.3	Návrh společného referenčního rámce	83
4.3	Shrnutí	88
5	Závěr	90
6	Seznam pramenů a použité literatury	92
6.1	Právní předpisy	92
6.2	Judikatura	92
6.3	Literatura	92
7	Český abstrakt	96
8	English abstract	98
9	Klíčová slova (Key words):	100

1 Úvod

Tato práce se věnuje tématu vlivu změny okolností na trvání závazku, tedy tématu z několika důvodů navýsost aktuálnímu a zajímavému. Zajímavost tématu tkví především v tom, že se v jeho rámci střetávají nejdůležitější právní zásady, na jedné straně zásada autonomie vůle a princip *pacta sunt servanda*, na druhé straně princip právní jistoty a obecný princip spravedlnosti. V jedné rovině je téma aktuální z hlediska českého právního řádu. Nový občanský zákoník, který je účinný od 1. 1. 2014, s sebou mimo jiné přináší i zcela novou výslovnou úpravu vlivu změny poměrů. Vzhledem k tomu, že český právní řád až do přijetí nového občanského zákoníku tuto problematiku komplexně a výslovně neupravoval, moderní česká právní teorie se touto otázkou příliš nezabývala a zatím neexistuje ani žádná aktuální judikatura, je téma aplikace nové právní úpravy, a všechny otázky s tím spojené, jistě tématem, které si zaslouží pozornost. V rovině druhé je problematika zajímavá i na mezinárodní úrovni, kde především v důsledku snah o přiblížení a sjednocení smluvního práva v posledních letech vznikají vzorové kodifikace a dokumenty *soft-law*, které ustanovení o vlivu změny poměrů v různé podobě obsahují. Zajímavé je i sledovat to, jak se pohled na problematiku vyvíjí v rámci jednotlivých právních řádů.

Cílem práce je stručně vymezit náhled na problematiku a jeho vývoj především v rámci evropské kontinentální právní kultury. Identifikovat a charakterizovat hlavní právní instituty, které se k problému vztahují. Tato teoretická východiska aplikovat na vývoj problematiky v rámci českého právního řádu. Ten následně konfrontovat s vývojem právních úprav některých dalších právních řádů a tím, jak vliv změny poměrů upravují některé mezinárodní dokumenty.

Práce je rozdělena do tří hlavních tematických částí. První část je částí teoretickou. V jejím rámci jsou nejprve vymezeny základní zásady principy a zásady, jimž je problematika podřízena. Následně jsou obecně popsány základní pojmy a instituty, které se k problému vztahují a jejichž osvojení a vymezení je k náležitému uchopení tématu potřebné. Druhá část práce se věnuje vývoji právní úpravy na našem území. Důraz je kladen jednak na úpravu prvorepublikovou, kdy bylo téma změny poměrů vzhledem turbulentnímu poválečnému sociálnímu vývoji velice důležité a

právní teorie i praxe se jím musely zevrubně zabývat, a jednak na současnou novou úpravu, která s sebou nese mnoho dosud nezodpovězených otázek.

Zpracování tématu v rámci formy diplomové práce a jejího daného rozsahu s sebou nutně přináší mnohá omezení. Práce se tak zabývá pouze vývojem v rámci kontinentální právní nauky a pomíjí ostatní důležité právní systémy. Nedostalo se tak na úpravu zemí common law, ani na zajímavý vývoj problematiky a zemích latinské Ameriky. I v rámci popisu kontinentálních právních řádů oproti původním záměrům autora dostal prostor pro podrobnější rozbor jen právní řád německý a francouzský. Práce se také věnuje spíše jen obecným institutům změny okolností a parciálním a speciálním úpravám se věnuje jen okrajově.

2 Teoretické vymezení problematiky

Závazek, či jinak závazkový právní vztah (závazek v širším smyslu slova), je ústředním pojmem obligačního práva, resp. soukromého práva vůbec. Můžeme jej vymezit jako vztah mezi věřitelem, který má vůči dlužníkovi pohledávku, a dlužníkem kterého tíží vůči věřiteli dluh. Obsahem tohoto právního vztahu jsou práva a povinnosti těchto dvou nebo případně i více osob v rámci tohoto vztahu. Věřitel může požadovat od dlužníka určité plnění, tedy aby něco dal, vykonal, opominul, či strpěl. Dlužník je naopak povinen svůj dluh plnit. Splatností se pohledávka zásadně stává i nárokem a její splnění lze následně autoritativně vynutit. Právním důvodem vzniku závazku je nejčastěji smlouva. Hlavní funkcí závazku, a obligačního práva obecně, je zabezpečit uspokojování lidských potřeb ve vzájemné součinnosti. Cílem závazku, a zároveň nejčastěji ideálním způsobem jeho zániku, je jeho splnění. Někdy však mohou nastat takové okolnosti, které splnění závazku brání, nebo splnění závazku činí z těch či oněch důvodů na základě rozmanitých právních skutečností buď nemožným, nebo obtížnějším či nežádoucím. Změna okolností oproti stavu, kdy byl závazek uzavírán, může být jedním z takových důvodů. Především u dlouhodobých kontraktů a v dobách společensky a ekonomicky turbulentních bude situace, kdy se okolnosti od doby uzavření závazku po dobu jeho plnění nijak nezmění, spíše raritní. Tato změna okolností se může dotýkat poměrů obou stran, nebo jen jedné z nich, nepřímo může zasahovat i do poměrů stran třetích. Může být vyvolána vnější událostí, za kterou strana neodpovídá a naopak může být vyvolána skutečností, která se straně přičítá. Strany podle situace mají, či objektivně nemají možnost takovou změnu očekávat a tato změna může mít naopak subjektivně různý vliv na postavení smluvních stran a může vést až hospodářskému zániku některého ze subjektů. Jednotlivé konkrétní obligace se pak liší implicitní, popřípadě výslovně uvedenou mírou rizika, které na sebe strana při její uzavírání bere. To vše může vést k situacím, kdy je ekvivalence plnění stran oproti jejich očekáváním při uzavírání právního vztahu výrazně narušena a důsledné trvání na plnění takového závazku se může jevit nespravedlivým.

Jak z výše nastíněného plyne, je problematika vlivu změny okolností na trvání závazku velice obšírná a složitá, avšak její zdárné vyřešení navýsost důležité a praktické. Především odchýlíme-li se od striktního dodržování zásady *pacta sunt*

servanda a přísného lpění na ryzí zásadě autonomie vůle, pak musí být konstrukce právní normy, která má obecně upravovat následnou změnu okolností a její vliv na existující závazek, dostatečně obecná na to, aby náležitě obsáhla rozsah institutu změny okolností a vzhledem k rozmanitosti problému umožnila soudu v dostatečné míře zohlednit individuální rozdíly při posuzování jednotlivých případů, to vše při respektování zásad právní jistoty a legitimního očekávání. Subsumpce konkrétního případu pod nutně velmi obecnou právní normu a jeho spravedlivé rozřešení je, vzhledem k počtu důležitých proměnných a šíři problematiky změny okolností, kde proti sobě stojí, a také se vzájemně doplňují, důležité právní principy a zásady, opravdu nesnadné. Jednotlivé právní řády, právní praxe i nauka rozeznávají velké množství metod a institutů se vztahem ke změně okolností. V této kapitole, která má za cíl stručné teoretické vymezení problematiky, se proto budeme nejprve zabývat obecnými právními principy a zásadami se vztahem k problematice změny okolností, které jsou společné pro většinu demokratických právních řádů, především pak těch kontinentálních. Dále si poté vymezíme základní pojmy a instituty tak, jak jich v práci dále budeme užívat, což se vzhledem výše uvedené šíři tématu a také jisté terminologické nejednotnosti při řešení problematiky jeví pro srozumitelnost práce jako nezbytné.

2.1 Právní principy a zásady a změna okolností

Právo obecně je ovládáno systémem právních zásad, soukromé právo je pak mimo to ovládáno zásadami práva soukromého. Zásady soukromého práva můžeme vymezit jako základní pravidla, která ovládají soukromé právo jako systémový celek a jako takovým jím celým prostupují. Vyjadřují základní hodnoty, o které se celé občanské právo opírá. Uplatňují se bez ohledu na to, zda jsou výslovně vyjádřeny v soukromoprávním předpisu. Vyvěrají ze stěžejních hodnot pluralitní demokracie, tržního hospodářství, právního státu a ochrany lidských a občanských práv. Bývají formulovány v ústavních předpisech a základech demokratických právních řádů. Právní zásady a principy soukromého práva je nutné vykládat ve vzájemných souvislostech, jsou mezi sebou vzájemně provázané a navzájem se doplňují. Jsou to obecné právní kategorie, které se jako celek uplatňují při aplikaci a výkladu norem soukromého práva

a v praxi jsou výklad a aplikace institutů soukromého práva i jeho jednotlivých ustanovení bez použití těchto zásad reálně nemyslitelné¹.

2.1.1 Zásada autonomie vůle osob soukromého práva

Podle zásady autonomie vůle osob soukromého práva je především na samotných osobách soukromého práva, jak si svá práva a povinnosti soukromoprávního charakteru uspořádají.² Jedná se o odvětvový výraz obecného principu svobody jedince ve společnosti.³ Normy soukromého práva jsou z velké většiny dispozitivního charakteru. Soukromoprávní subjekty mohou vstoupit do soukromoprávních právních vztahů, uzavřít závazek, ze své vůle a na základě vlastních potřeb. Za tyto své projevy vůle následně však také nesou odpovědnost. Soukromoprávní vztah, ve který projevem své autonomní vůle účastníci vstoupili, je pro ně závazným. Subjekty soukromoprávních vztahů mají rovné postavení, oproti vztahům veřejnoprávním není ani jeden ze subjektů ze zákona nadán takovou mocí, která může v daném vztahu autoritativně rozhodovat o právech a povinnostech jiného jinak nepodřízeného subjektu takového právního vztahu. Práva a povinnosti subjektů jsou primárně určovány dohodou, žádný ze subjektů nemůže druhému jednostranně uložit povinnost či jinak určovat jeho právní postavení.

V obligačním právu se zásada autonomie vůle promítá prostřednictvím zásady smluvní svobody, která se projevuje především svobodou smlouvu vůbec uzavřít, vybrat si spolukontrahenta, určit obsah smlouvy, formu smlouvy a konečně svobodou smlouvu za dohodnutých podmínek i zrušit.

Pro problematiku změny okolností má tato zásada význam především z hlediska zmíněné odpovědnosti, jíž s sebou nese svobodný vstup do závazku, který je výsledkem dohody dvou nebo více svobodných subjektů. Přísné uplatňování zásady autonomie vůle zpravidla nepřipouští následnou změnu závazku jinak, než na základě dohody stran. Tato zásada také vzhledem k dispozitivnímu charakteru velké většiny

¹ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265. 47 s.

² Tamtéž, 49 s.

³ HENDRYCH, Dušan. Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1. 1371 s.

soukromoprávních norem umožňuje, aby si strany sjednaly rozdělení rizik již ve smlouvě a to i odchylně od zákonné úpravy.

2.1.2 Zásada pacta sunt servanda

Se zásadou autonomie vůle je pevně spjata zásada pacta sunt servanda, čili „dohody mají být dodržovány“, která bývá mnohými autory považována za nejobecnější právní zásadu vůbec.⁴ Jednou daný slib nebo uzavřená smlouva mají být plněny.⁵ Nestane-li se tak, musí ten, kdo daný slib nebo smlouvu porušil, nést odpovědnostní následky předvídané sankční složkou soukromoprávní normy. Porušení smlouvy je porušením práva.⁶ Zásada pacta sunt servanda má také přímou vazbu k principu právní jistoty, který je jedním z pilířů právního státu.

Zásada všeobecné vázanosti smlouvou se v právu objevuje poměrně pozdě. Podle literatury římské právo k zásadě obecné závaznosti smluv nikdy zcela nedospělo a zůstala mu cizí. Rozhodující teoretický krok učinily až středověké římskoprávní školy inspirované křesťanskými morálními principy, které stojí v jeho základu⁷ a které jsou zakotveny v právu kanonickém. Důsledkem tohoto pak je již samotným čistým rozumem odůvodněná závaznost každé obligace, jednostranně učiněného slibu včetně. Názor, že každá smlouva je přímo zavazující, začal v kanonickém právu během 14 století převažovat.⁸ Stal se tak základem klasické smluvní doktríny, která dominovala obligačnímu právu v 19. století. Tuto doktrínu můžeme ve zkratce vyjádřit tak, že každý je svobodný v tom, zda vstoupí do závazku a v utváření obsahu tohoto závazku, který tak pouze nesmí být protizákonný nebo nemorální. Nicméně mimo tyto případy se nepřipouští žádná soudní intervence do obsahu daného právního vztahu, především pak co se týče vlivu ekvivalence plnění na platnost závazku. Utváření závazku je na stranách, nikoliv na soudu. Soud má podle klasické doktríny přezkoumávat jen proces

⁴ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. Občanské právo hmotné. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005. ISBN 97880735712761., 52 s.

⁵ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265. 51 s.

⁶ DVOŘÁK, J. Pacta sunt servanda?. In: DVOŘÁK, J. a M. KINDL. Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2005, s. 45-57. ISBN 8073571331., s. 45-49.

⁷ HENDRYCH, Dušan. Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1., 671 s.

⁸ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X., 543 s.

vyjednávání a utváření závazku, proces negociace. Je-li ten férový, potom je férový i samotný závazek a strany jsou jím vázány.⁹ Zásada pacta sunt servanda je výstižně vyjádřena v článku 1134 *Code civil* z roku 1804, který stanoví, že: „*smlouvy, které vznikly v souladu se zákonem, mají pro strany sílu zákona. Zrušeny mohou být jen vzájemnou dohodou, nebo ze zákonných důvodů. Plnění smluv musí být v souladu s dobrou vírou.*“ Takto formulované pravidlo přiznává každému svobodnou volbu pro tvorbu určitého pravidla a s tím spojenou povinnost se tomuto pravidlu podřídit a je v plném souladu se zásadou autonomie vůle. V teorii se však objevují názory, že vázanost smlouvou vyplývá spíše z práva objektivního, než z autonomie vůle smluvních stran.¹⁰

Ze zásady pacta sunt servanda však nemůžeme dovozovat absolutní nezrušitelnost a nezměnitelnost smluv. Ani v římském právu nebyl každý závazek platný absolutně a za každých okolností. Smlouva locatio conductio rei mohla být například jednostranně vypovězena nájemcem, neplnil-li pronajímatel své povinnosti a naopak.¹¹ Závazek je možné zrušit či změnit především na základě shodného projevu vůle subjektů, jednostranným projevem vůle jedné ze stran na základě zákona anebo vyplývá-li to z dohody subjektů, účinností nového právního předpisu, v důsledku soudního rozhodnutí, nebo v důsledku změny poměrů na základě *clausulam rebus sic stantibus*¹²(viz níže).

Striktní aplikace zásady pacta sunt servanda bez dalších jejích modifikací tedy znamená, mimo výše uvedené výjimky, trvání závazku i v případě, že se poměry změní.

⁹ Tamtéž

¹⁰ Dvořák, J. Pacta sunt servanda? In: Dvořák, J., Kindl, M. *Pocita Martě Knappové k 80. narozeninám*. Praha : ASPI, a. s., 2005., s. 46

¹¹ ZIMMERMANN, Reinhard. *The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition*. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 578 s.

¹² DVOŘÁK, J. Pacta sunt servanda?. In: DVOŘÁK, J. a M. KINDL. *Pocita Martě Knappové k 80. narozeninám*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2005, s. 45-57. ISBN 8073571331., s. 49-53

2.1.3 Zásada vigilantibus iura

Ze zásady vigilantibus iura plyne, že právo svědčí těm, kdo jsou bdělí, těm kdo o svá práva pečují a naopak neprospívá těm, kdo spí, o svá práva nedbají.¹³ Zásada „*bdělým náleží práva*“ klade požadavek na každého účastníka občanskoprávních vztahů, aby svou aktivní účastí na vzniku a zániku těchto vztahů sám působil na vybudování a obhájení svého postavení ve společnosti.¹⁴ I česká judikatura vychází z myšlenky, že „*každý, kdo vstupuje ve smluvní vztah, musí vyvinout dostatečnou míru pečlivosti a předvídatosti při uzavírání konkrétního právního vztahu, a to zejména s přihlédnutím k důsledkům plynoucím z ustanovení pozitivního práva a z variant, které úprava, k níž přistoupil, mu může v budoucnu přinést. Každý je odpovědný za náležitou míru předvídatosti při uzavírání závazku, do něhož vstupuje (vigilantibus iura)*“.¹⁵ I tato právní zásada, známá už z dob Římského práva, úzce souvisí se zásadou autonomie vůle subjektů soukromoprávních vztahů. Účastníci si mohou své právní vztahy uspořádat tak, jak to nejlépe vyhovuje jejich poměrům, musí však sami pamatovat na možná rizika a upravit svoje práva a povinnosti tak, aby těmto možným budoucím rizikům a hrozbám v rámci svých možností předcházeli.

Subjekty by tedy měly v rámci svých možností změnu okolností předvídat a uzpůsobit tomu své právní poměry v rámci dotčeného právního vztahu a jsou za toto své předvídaní při vstupu do závazku odpovědné.

2.1.4 Princip právní jistoty

Zásada jistoty občanskoprávních vztahů má své specifické projevy ve třech dílčích zásadách. Zaprvé v zásadě obecné nepřípustnosti retroaktivity norem občanského práva. Dále v zásadě ochrany práv třetích osob bránící osoby, které se přímo aktivně nepodílejí na občanskoprávních vztazích, aby byly proti své vůli zavázány či povinny z těchto vztahů. A v neposlední řadě v zásadě ochrany dobré víry jako předpokladu poctivosti účastníků občanskoprávních vztahů a jako nástroje ochrany

¹³ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265., 54 s.

¹⁴ HENDRYCH, Dušan. Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1., 1371 s.

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. Května 2002, sp. zn. 28 Cdo 848/2002

před nepříznivými následky jejich právně relevantního chování, které za daných okolností nemohli předpokládat.¹⁶

Prolomení zásady *pacta sunt servanda* s sebou nutně nese určité ohrožení zásady právní jistoty a to jak pro samotné účastníky, tak, byť nepřímo, pro třetí osoby. Je proto třeba každý takový zásah do zásady *pacta sunt servanda* poměřovat i principem právní jistoty.

2.1.5 Zásada poctivosti a dobré víry

Zásada poctivosti (v objektivním smyslu) vyjadřuje obecný požadavek, aby každý jednal v právním styku poctivě a spolehlivě. Aby každý při výkonu svých práv bral ohled na oprávněné zájmy ostatních zúčastněných.¹⁷ Princip poctivosti kromě povinnosti jednat v právním styku poctivě zahrnuje i ochranu osob, které jednají v důvěře v poctivost jednajícího. Tyto osoby mají právo na to spolehnout se, že je vůči nim jednáno poctivě. Zásada úzce souvisí s níže uvedeným principem dobrých mravů, avšak je poněkud užší tím, že počítá se zvláštním právním vztahem mezi účastníky a přísnější ve svých důsledcích. Dobré mravy představují jakýsi minimální standart, požadavek poctivosti v právním styku jde nad jejich rámec a předpokládá existenci speciálního vztahu mezi subjekty, klade vyšší nároky na vzájemnou důvěru zúčastněných.¹⁸ Dle zásady poctivosti a dobré víry poctivě a v dobré víře jednající osoba musí být při svém jednání chráněna, naproti tomu ten, kdo jednal ve zlé víře, nemůže počítat s žádným dobrodiním aprobovaným právem.¹⁹ Zákon má být vykládán tak, aby nebyl poškozen ten, kdo sám jednal v oprávněné dobré víře, že jedná po právu, respektive ten, kdo oprávněně důvěřuje v to, že po právu jedná někdo jiný.

V některých právních řádech je zásada poctivosti (*Treu und Glauben*) považována za pramen učení o změně okolností.

¹⁶ HENDRYCH, Dušan. Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1., 1371 s.

¹⁷ MELZER, Filip. *Právní jednání a jeho výklad*. Brno : Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-904083-9-5. 22 s.

¹⁸ Tamtéž 24 s.

¹⁹ DVORÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265. 52 s.

2.1.6 Zásada zákazu výkonu práv v rozporu s dobrými mravy a zásada poctivého obchodního styku

Zásada zákazu výkonu práv v rozporu s dobrými mravy zakazuje či omezuje chování účastníků, které je v rozporu se základními mravními postuláty působícími ve společnosti.²⁰ Institut dobrých mravů je jednou z nejstarších právních zásad. Historicky jde o pojem římského práva, kde byl označován jako *boni mores* a byl chápán ve smyslu zachovávání pravidel slušnosti převzatých od předků.²¹ Dobré mravy vyjadřují soubor pravidel chování, které ukládá společenská morálka v určité době a na určitém místě, vytvářející normu chování, se kterou je chování ostatních subjektů poměřováno a posuzováno. O tom, jaké jednání je v souladu s dobrými mravy, rozhoduje soud.²² Princip dobrých mravů tedy dává soudci do rukou možnost v odůvodněných případech v rámci uplatnění pravidel slušnosti zmírňovat tvrdost zákona. Ústavní soud ve své nálezu ze dne 21. 10. 2008, sp. zn. IV. ÚS 1735/07 uvedl: „*zásada souladu výkonu práv s dobrými mravy představuje významný princip, který v odůvodněných případech dovoluje zmírňovat tvrdost zákona a dává soudci prostor pro uplatnění pravidel slušnosti. Pojem "dobré mravy" nelze vykládat pouze jako soubor mravních pravidel užívaných jako korektiv či doplňujících obsahový faktor výkonu subjektivních práv a povinností, ale jako příkaz soudci rozhodovat praeter legem či dokonce contra legem, pokud jde o reprobaci jednání příčícího se dobrým mravům. Dobré mravy v tomto pojetí tedy jsou souhrnem etických, obecně uznávaných a zachovávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami a právními principy.*“ Zásada poctivého obchodního styku je potom partikulární promítnutí dobrých mravů a jejich modifikaci pro oblast obchodního práva.

²⁰ HENDRYCH, Dušan. Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1. 1371 s.

²¹ HAVEL, Bohumil. Dobré mravy a poctivý obchodní styk. Právník, 2000, roč. 139, č.1, str. 51.

²² KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. Občanské právo hmotné. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005. ISBN 97880735712761. 120 s.

Dle zásady výkonu práv v souladu dobrými mravy a zásady poctivého obchodního styku bylo možné i podle českého práva řešit některé případy případů takzvané hospodářské nemožnosti plnění.²³

2.1.7 Zásada ochrany slabší strany

V moderní době tato zásada vystupuje do popředí nejen v tradičních oblastech, jako je ochrana nezletilých, duševně nemocných atd., ale i v oblastech, jako je zaměstnanecký poměr, oblast nájmu, zdravotní péče, náhrady škody a v neposlední řadě ve vztazích profesionála a spotřebitele, jakožto slabší smluvní strany. Na základě této zásady poskytují právní řády účastníkům, kteří v daném právním vztahu vystupují jako slabší smluvní strana, určité výhody, které mají vyrovnávat fakticky nerovné postavení účastníků a zároveň usnadňují slabší straně účinné uplatnění jejích práv.

Problém smluv uzavřených se slabší stranou není pro objektivní posouzení změny okolností příliš relevantní, avšak výjimečně je možné přihlížet k postavení smluvních stran jakožto subjektivnímu hledisku, kdy lze brát zřetel na míru citelnosti dopadu změny poměrů na slabší smluvní stranu nebo její subjektivní možnost takovou změnu předvídat. Svůj význam toto kritérium může mít i vzhledem k možnosti prosazování renegociace či adaptace smlouvy vzhledem k změně okolností.²⁴ Možnost odstoupení pro slabší smluvní stranu či změnu smlouvy může být pro určité případy ve prospěch slabší smluvní strany formulováno přímo v právním předpisu.

2.1.8 Clausula rebus sic stantibus

Pravidlo „*rebus sic stantibus omnis promissio intellegitur*“ formuloval Tomáš Akvinský, římskému právu bylo neznámé.²⁵ Pozornost ke změně okolností však upřeli prvně morální filosofové a učinili tím první kroky k formulaci této klauzule. Změně okolností se věnoval například Seneca („*Omnia esse debent eadem, quae fuerunt, cum promitterem, ut promittentis fidem teneas*“), Cicero (příklad o meči, který nemá být

²³ ELIÁŠ, Karel. Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu) Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 153.

²⁴ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. s. 313

²⁵ ELIÁŠ, Karel. Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu) Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 151.

vrácen věřiteli, jenž zešílel)²⁶ nebo Sv. Augustin, jehož učení inspirovalo středověkou nauku o klauzuli a výše zmíněného Tomáše Akvinského, podle kterého porušení slibu není hříchem, změní-li se okolnosti. Bartolus de Saxoferrato a Baldus de Ubaldis se svým učáním zasloužili o obecné rozšíření doktríny od konce 15. století. Následující tři století doktrína rebus sic stantibus pevně zakořenila. Obdobím velkého rozkvětu učení bylo 17. století, nejspíš i kvůli válečným událostem a obecné nestabilitě těmito událostmi způsobené.²⁷ Poté však toto učení od 18. století počalo posupně ztrácet na slávě. Podstatou klauzule rebus sic stantibus, z latiny můžeme volně přeložit jako „za daných okolností“, je, že daný právní vztah je sjednaný s výhradou nezměněných okolností. Pokud se okolnosti v době mezi uzavřením daného závazku a časem splnění podstatným způsobem změní, dojde k zániku závazku nebo k jeho případné modifikaci vzhledem k změněným poměrům. Na již splněné smlouvy se clausula rebus sic stantibus typicky nevztahuje, nejvyšší soud Československé republiky v odůvodnění svého rozsudku ze dne 17. 5. 1922, sp. zn. Rv I 407/22 (Vážný 1680) uvedl následující: „Na splněné smlouvy se doložka nevztahuje, neboť jí brání se strana právě proti nároku na plnění, by plnění nemusila, a z toho újma pro bezpečnost právního obchodu neplyne.“ Jinak řečeno, závazek strany zavazuje jen potud, pokud se podstatně nezmění okolnosti, jaké tu byly v době uzavření závazku. Je tedy zřejmé, že široký výklad této klauzule by mohl vést zásadnímu k narušení obecné závaznosti smluv. Doktrína klauzule upadla během 18. a 19. století do zapomnění. V zlaté éře klasické smluvní doktríny, kdy byla na prvním místě autonomie smluvních stran, ekonomický liberalismus a princip právní jistoty, nebylo pro obecné uplatnění klauzule rebus sic stantibus prakticky místo.²⁸ Implicitní klauzule rebus sic stantibus se do soukromoprávní sféry v modernější formě vrací například v podobě učení „Wegfall der Geschäftsgrundlage“ (odpadnutí smluvního základu) v německé judikatuře, inspirované naukou²⁹ nebo v prvorepublikové judikatuře a institutu hospodářské nemožnosti plnění. Prof. Jaromír

²⁶ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 579 s

²⁷ Tamtéž. 580 s.

²⁸ Tamtéž, 581 s.

²⁹ Tamtéž 582 s.

Sedláček, významný prvorepublikový právní teoretik, považoval *clausulam rebus sic stantibus* za projev maximy majetkové ekvivalence předmětu závazku (viz níže).³⁰

Když uzavírají strany smlouvu a předmětem této smlouvy je nějaké budoucí plnění, můžeme se obvykle v obecné rovině domnívat, že strany předpokládají, že se podstata okolností, za kterých závazek uzavřely, oproti jejich původním rozumným předpokladům a očekáváním po dobu platnosti a účinnosti smlouvy výrazným způsobem nezmění. Takto formulovaná *clausula rebus sic stantibus* poté není v rozporu se zásadou *pacta sunt servanda*, ale spíše její modifikací a doplněním.

Clausula rebus sic stantibus se však v moderním soukromém právu prozatím nestala všeobecně uznávanou a obecně platnou právní zásadou, jednotlivé právní rády k ní přistupují rozdílně. Může být sjednána účastníky daného právního vztahu ve smlouvě nebo může být stanovena právním předpisem a stát se tak zásadou zákonnou. Důvodem pronikání *rebus sic stantibus* je úsilí zákonodárce vyrovnat neekvivalenci v plnění stran, k níž došlo v důsledku mimořádných okolností, které strany nemohly rozumně předpokládat v době uzavření smlouvy.³¹

Ustanovení *clausulae rebus sic stantibus* míří na případy, kdy smluvní strany vyvinuly potřebnou míru opatrnosti a předvídavosti, kterou po nich lze spravedlivě požadovat.

2.2 Vymezení základních pojmů a institutů

2.2.1 Změna okolností

Změna poměrů je široký pojem, který zahrnuje jakýkoliv vnější či vnitřní podstatný zásah do základních skutkových a právních okolností dotčeného právního

³⁰ SEDLÁČEK, Jaromír. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností ?. In: Druhý sjezd právníků československých: konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně. V Brně: nákladem přípravného výboru druhého práv. sjezdu, 1925. 18 s.

³¹ DVOŘÁK, J. *Pacta sunt servanda?*. In: DVOŘÁK, J. a M. KINDL. *Pacta Martě Knappové k 80. narozeninám*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2005, s. 45-57. ISBN 8073571331. s. 55

poměru.³² Důsledkem této změny je potom nemožnost plnění, obtížnost plnění, popřípadě jiný zásah do existujícího právního vztahu.

Důležitá je tedy jak samotná změna, tak její vliv na závazek a postavení smluvních stran, který musí nastat v příčinné souvislosti s touto změnou. Vliv na platný závazek bude mít zpravidla jen určitá kvalifikovaná změna okolností. Právní řády mohou stanovit různé modalitty a jejich míru rozhodnou pro změnu okolností a určovat tak, jaká změna bude mít pro závazek právní relevanci. Zpravidla může jít o následující kategorie:

- a.) Do jaké míry je změna okolností neočekávaná a zda a do jaké míry ji strany mohly předvídat. Různá bude míra nepředvídatelnosti i to, jak objektivizovaně nebo naopak subjektivně a individuálně na ní bude ten který právní řád nahlížet. Zda ji například bude posuzovat objektivizovaně tak, jak by ji vnímala obecně osoba postavení dotčené strany, či se připustí v určitém stupni i individuální hledisko.
- b.) Vztah stran ke změně z hlediska příčiny. Zda se přiznává vliv jen těm změnám, které nespočívají v jednání stran, ani je popřípadě strany nemohly ovlivnit, nebo zda se přiznává určitý vliv jakožto kvalifikované změně okolností i události, kterou strana ovlivnit mohla.
- c.) Do jaké míry se musí jednat o změnu trvalou, popřípadě jaký vliv má změna přechodná.
- d.) Charakter změny. Rozdílně mohou být posuzovány např. přírodní katastrofy a podobné jevy oproti například vydání nového právního předpisu.
- e.) Relevance změny okolností, kdy se bude posuzovat především to, zda postačí zásah do poměrů jedné ze stran, zda se změna musí dotknout poměrů obou (všech) stran, popřípadě se musí jednat o změnu nějakým způsobem obecnou, postihující poměry i mimo dotčený právní vztah.
- f.) Závažnost změny okolností a jejího vlivu na předmět plnění, její kvalitativní a kvantitativní stránku. Především budeme posuzovat zpravidla míru změny

³² TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. s. 272

hodnoty předmětu plnění či stupeň narušení ekvivalence plnění a její dopad na smluvní strany. Vliv zde může mít i délka kontraktu. Jak upozorňuje prof. Sedláček (viz níže), i zde se mohou právní řády lišit v tom, do jaké míry objektivní poruchu předmětu plnění budou požadovat, zda bude třeba objektivní či objektivizované změny, nebo postačí změna hodnoty pro jednu ze stran, subjektivně posuzováno.

- g.) Zda se změna musí skutečně objektivně udát až v době platnosti závazku, popřípadě zda postačí, že se o okolnosti, která má za následek změnu, strana v době platnosti závazku dozví.
- h.) V některých výjimečných případech může mít vliv i postavení strany, na kterou změna okolností dopadá, např. v případě ochrany slabší smluvní strany.

O změně okolností mluvíme tedy ve dvojím smyslu. V širším jako o kterékoliv události, která má nějaký vliv na závazek a v užším jako o určité kvalifikované události, které právní řád přiznává různé právní důsledky. Termín změna okolností bývá ovšem používán také jako označení samotného institutu, který připouští vliv změny poměrů na existující právní vztah.

Kvalifikovanou změnou okolností může tedy být například událost ve vnějším světě, která je pro osobu průměrných vlastností v postavení dotčených stran objektivně neočekávatelná a kterou tyto strany ani nemohly ovlivnit. Změna je to nikoliv jen přechodná a zasahuje do právního poměru stran vychýlením hodnot plnění, nebo změnou hodnoty předmětu plnění takovým způsobem, že požadovat plnění po dotčené straně by nebylo rozumné a přičilo by se to dobrým mravům. Rozumné osoby v postavení stran by závazek nikdy nebyly uzavřely, věděly-li by o tom, že taková událost nastane.

S takovou změnou okolností pojí právní řády různé následky, například povinnost obnovit jednání o smlouvě, zrušení závazku *ex tunc* nebo *ex nunc*, nebo jeho změnu a adaptaci na nové poměry a to i cestou soudní ingerence.

2.2.2 Nemožnost plnění

2.2.2.1 Historický exkurz do nauky o nemožnosti plnění

Nauka o nemožnosti plnění má své kořeny v právu římském. Již Celsus pravil: „*Impossibilium nulla obligatio est.*“³³ Tato nemožnost plnění byla koncipována jako počáteční a objektivní. Neplatnou je v tomto případě obligace, kterou je slíbeno plnění, které je již v době vzniku obligace objektivně nemožné, ať fakticky nebo právně. Pokud za dlužníka mohl plnit někdo jiný, čili byla tu dána pouhá nemožnost subjektivní, právní jednání bylo platné a o nemožnost se nejednalo.³⁴ Pokud se jedná o následnou nemožnost plnění, stalo-li se plnění, ke kterému je zavázán dlužník po vzniku obligace nemožným jeho vinou, dlužník se tím neosvobozuje: *Culpa debitoris perpetuari obligationem*³⁵ Věřiteli příslušela proti dlužníku původní *actio ex contractu* či *quasi ex contractu*, jíž se může domoci náhrady škody na místo původního obligačního plnění. Při částečné nemožnosti plnění nastala takováto změna obligace jen z části. Rozlišoval se zde také zlý úmysl (*dolus*), kdy dlužník odpovídal vždy, a nedbalost (*culpa*), při které se odpovědnost dlužníka vyvozovala rozdílně dle povahy té které obligace.³⁶ Odpovědnost dlužníka zde byla vystavěna na základě právní fikce, že byla-li nemožnost plnění způsobena, ať tak či onak, jednáním dlužníka, považoval se předmět plnění nadále za existující – *perpetuatio obligationis*.³⁷ Stalo-li se plnění nemožné náhodou, tedy událostí, kterou mu nelze přičítat (*casus*), byl dlužník od plnění zpravidla zcela osvobozen.³⁸ Obligace tak zanikne například náhodnou zkázou individuálně určené věci, která je předmětem obligace.³⁹ Nezaviněná částečná nemožnost plnění má za následek povinnost dlužníka plnit v té části obligace, která může být ještě plněna. Přitom, na rozdíl od počáteční nemožnosti plnění, zde nezáleží na tom, jedná-li se o nemožnost subjektivní nebo objektivní.⁴⁰

³³ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 687 s.

³⁴ Tamtéž 688 s., taktéž HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vyd. Praha: J. OTTO, 1910. s. 552.

³⁵ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vyd. Praha: J. OTTO, 1910. s. 567.

³⁶ Tamtéž 568 s.

³⁷ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 785 s.

³⁸ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vyd. Praha: J. OTTO, 1910. s. 570

³⁹ Tamtéž s. 613

⁴⁰ Tamtéž 571 s.

Co se týče počáteční nemožnosti plnění, Tomáš Akvinský pravil: „*nullus potest se obligare ad impossibile*“, nikdo se nemůže zavázat k nemožnému. Představitelé přirozenoprávní školy jako Grotius či Pufendorf na jeho učení navazovali a na základech křesťanských morálních principů a učení o svobodné vůli dovozovali, že se člověk nemůže zavázat k něčemu, co je nemožné či nedovolené. Nemožné obecně, nebo i jen pro jeho samého. Důvodem je, že ten, kdo se zavazuje, se může zavázat pouze k něčemu, co je v jeho moci. Po nikom nemůže být požadováno, aby plnil to, co činit nemůže.⁴¹ Nicméně taková situace mohla vést k povinnosti k náhradě škody. V případě, že dlužník věděl nebo mohl vědět, že nebude moci plnit, musí nahradit škodu věřiteli. Na rozdíl od přirozenoprávní školy myslitelé 19. století, jako například Savigny nebo Mommsen, později však vázali nárok věřitele na úmysl na straně dlužníka.⁴²

Ohledně následné nemožnosti plnění pod vlivem *ius commune* platilo, že když byl předmět plnění zničen náhodou, obligace zanikla. Pokud byl předmět plnění zničen vinou dlužníka, dlužník odpovídal za porušení smlouvy podle obecných odpovědnostních principů, stejně jako by odpovídal za jiné nesplnění svých smluvních povinností. Základem dlužníkovi odpovědnosti tedy nadále zůstávala *culpa a casus*.⁴³

Výše zmíněný Grotius také začal rozlišovat mezi tzv. přísnou nemožností plnění a kategorií, kterou můžeme nazvat jako „nadobligační námaha“, Pufendorf na něj později navázal v díle „*De jure naturae et gentium*“.⁴⁴

Roku 1853 vydal Friedrich Mommsen svůj opus magnum, dílo „*Die Unmöglichkeit der Leistung in ihrem Einfluss auf obligatorische Verhältnisse*“, ve kterém vytvořil ucelený teoretický koncept nemožnosti plnění a kam zahrnul veškeré případy, kdy je pro dlužníka nemožné plnit. Z nemožnosti plnění tím učinil velice širokou právní kategorii a abstraktní koncept, pod který lze zahrnout a subsumovat rozmanitou škálu skutkových situací. Mommsen rozlišuje mezi nemožností počáteční a následnou, faktickou a právní, absolutní a relativní, objektivní a subjektivní, trvalou a dočasnou, celkovou a částečnou, zdánlivou a reálnou. Právní následky v konkrétní situaci pak závisely především na podřazení pod

⁴¹ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 693 s.

⁴² Tamtéž 695 s.

⁴³ Tamtéž 809 s.

⁴⁴ KUBEŠ, Vladimír. Nemožnost plnění a právní norma. Brno: Orbis, 1938. str. 6.

některé z výše uvedených typů „nemožností“. Dílo je pro svou abstraktnost čtenářsky velice náročné a zpočátku zůstávalo takřka bez povšimnutí a zřejmě by bylo bývalo upadlo do zapomnění, nezaujalo-li by Bernharda Windscheida a jeho prostřednictvím autory BGB (viz níže).⁴⁵

2.2.2.2 Pojem a třídění nemožnosti plnění

Jak již vyplynulo z výkladu výše, pojem nemožnosti plnění můžeme z různých hledisek třídit a rozčlenit do kategorií. Některá základní z mnohých variant třídění si zde uvedeme.

a.) Nemožnost počáteční a následná

Počáteční nemožnost plnění je taková nemožnost, která je dána již v době vzniku závazku. Již v době jeho uzavření je plnění předmětu tohoto závazku nemožné. Závazek za těchto okolností, jak je uvedeno také výše, platně vůbec nevzniká. Naproti tomu u následné nemožnosti plnění, která má pro naše téma význam mnohem zásadnější, se splnění předmětu závazku stane nemožným až v průběhu jeho účinnosti, tedy v době od uzavření závazku do doby jeho zániku, tedy nejčastěji splnění. V době vzniku závazku tu taková skutečnost, která má za následek nemožnost plnění, nebyla a následně má taková skutečnost vliv na již existující a platný závazek.

b.) Nemožnost objektivní a subjektivní

V případě objektivní nemožnosti plnění je splnění závazku objektivně nemožné jak pro zavazaného, tak pro kohokoliv dalšího. Plnit nelze vůbec. Typickým, nikoliv však jediným možným příkladem objektivní nemožnosti plnění je zánik předmětu plnění.⁴⁶ V případě subjektivní nemožnosti spočívá nemožnost už v tom, že plnění je nemožné dlužníkovi, pro jinou osobu může být uskutečnitelné.⁴⁷ Subjektivní nemožnost plnění vede zpravidla k povinnosti

⁴⁵ ZIMMERMANN, Reinhard. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X. 810 s.

⁴⁶ BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0, 212 s.

⁴⁷ ELIÁŠ, Karel. Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu) Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 153.

zavázané strany zajistit plnění pomocí jiné osoby. Je-li však plnění nezastupitelné, vázané na osobní vlastnosti dlužníka, může vést k zániku závazku.⁴⁸

c.) Nemožnost právní a faktická

Při faktické nemožnosti je plnění objektivně nemožné na základě přírodních zákonů. V případě právní nemožnosti je plnění zakázáno objektivním právem. Po uzavření závazku je vydán právní předpis zakazující plnění, které je předmětem dotčeného závazku. Naše teorie se kloní k tomu, že právní nemožnost plnění není nemožností v pravém slova smyslu a je plněním zakázaným, čímž odpadá právní důvod závazku, který se stává neplatným.⁴⁹

d.) Nemožnost celková a částečná

Částečná nemožnost umožňuje v určitých případech splnění té oddělitelné části závazku s dělitelným plněním, kde plnění možné je a zánik závazku jen co do té části, ve které je plnění skutečně nemožné. Při celkové nemožnosti plnění nic takového z povahy věci možné není.

e.) Přísná nemožnost plnění a hospodářská nemožnost plnění

U institutu přísné nemožnosti plnění, nazývané také force majeure nebo impossibility, je k tomu, aby měla změna okolností vliv na existující závazek vyžadováno, aby bylo splnění předmětu závazku fakticky, nebo alespoň prakticky neuskutečnitelné. Naproti tomu institut hospodářské nemožnosti plnění, který z původní přísné objektivní nemožnosti plnění vychází, neznamena faktickou nemožnost, plnění je fakticky sice možné, ale vyžadovat jej po dlužníkovi by znamenalo vydat jej objektivně v nebezpečí hospodářské zkázy a plnění po něm z objektivních důvodů není možné spravedlivě požadovat. Plnění by vedlo k hospodářskému krachu dlužníka. K zániku závazku by však tento přístup měl vést jen v případech zcela mimořádných, když musí zároveň být

⁴⁸ BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0, 214 s.

⁴⁹ Tamtéž, 212 s.

brán zřetel k zájmům věřitele jakožto zájmům prioritním. Nemělo by být také možné zohledňovat případy, kdy je za hospodářskou nemožnost plnění svou neopatrností, nedostatečnou předvídavostí či jinak odpovědný dlužník, ani jde li jen o prosté zvýšení cen.⁵⁰

Svým dopadem se institut hospodářské nemožnosti plnění překrývá s institutem obtížnosti plnění či změnou okolností v užším slova smyslu (tzv. hardship, viz níže), se kterým bývá někdy zaměňován a ztotožňován. Rozdíl mezi těmito instituty bychom mohli spatřovat v jejich materiálním pramenu, kdy hospodářská nemožnost plnění má původ v nauce o přísné nemožnosti plnění, případně jejím extenzivním výkladu, zatímco institut hardship vychází spíše ze zásady poctivosti a dobré víry v objektivním smyslu a je její emanací.⁵¹ Z podobných důvodů se také v naší starší literatuře pro případy, kdy se hospodářská nemožnost plnění neposuzovala podle ustanovení o nemožnosti, nýbrž jako zneužití práva podle principu dobrých mravů, prosazoval na místo pojmu „hospodářská nemožnost plnění“ pojem „nedostižnost“ plnění.⁵²

2.2.3 Nedostižnost, obtížnost plnění, hardship, změna okolností

Výše uvedené instituty spojuje to, že na rozdíl od institutu nemožnosti plnění zde nenastává faktická nemožnost předmětu plnění, ale vlivem změny poměrů, která nastane po uzavření závazku, dochází k excesivnímu narušení rovnováhy výše plnění jednotlivých stran, popřípadě se plnění stane pro dlužníka natolik obtížným a náročným, že je rozumné a spravedlivé jej povinnosti vyplývající z daného závazku zprostit. Strana dotčená změnou okolností může obvykle požadovat nejen zrušení závazku, ale i jeho modifikaci soudem tak, aby byla vyrovnána změněnými poměry narušená rovnováha hodnot plnění. Takovou ingerenci soudu často předchází povinnost stran obnovit jednání o smlouvě a pokusit se v dobré víře závazek přizpůsobit změněným okolnostem. Takové sanační řešení, kdy je závazek udržen v platnosti, by mělo být řešením

⁵⁰ Tamtéž 216 s.

⁵¹ PERILLO, Joseph M. Contratación internacional: comentarios a los principios sobre los contratos comerciales internacionales del UNIDROIT [online]. 1. ed. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1998, s. 111-133 [cit. 2014-03-25]. ISBN 9683664776. Dostupný z WWW: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/138/9.pdf> s. 114

⁵² BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0, 216 s.

primárním. Tyto doktríny vycházejí obvykle ze zásady poctivosti a dobré víry, kterou v konkrétní institut přetaví buď judikatura, nebo přímo zákonodárce.

Termín „hardship“, bývá používán jako zastřešující termín výše uvedených institutů, aplikovaných v případě obtížnosti plnění, které nastane po uzavření smlouvy a jejichž cílem je adaptace závazku na nové poměry. Samotný termín má původ v tzv. hardship doložkách, hojně využívaných v mezinárodním obchodě. Bývá dáván do kontrastu s tradičními instituty nemožnosti plnění nebo vyšší moci, které vedou k zániku závazku.⁵³ Hraniční čára mezi nemožností a obtížností plnění však nemusí být vždy zcela jasná a jednotlivé právní řády mohou nacházet rozdílná řešení.⁵⁴

2.2.4 Narušení účelu smlouvy, frustration of the contract, Wegfall der Geschäftsgrundlage, doktrína předpokladů

Institut narušení či odpadnutí účelu smlouvy se obvykle užívá v situacích, kdy je znám předmět smlouvy, který buď vyplývá z okolností, nebo je ve smlouvě výslovně vyjádřen a ten byl nějakou neočekávanou událostí zmařen.

Doktrína frustration of the contract, institut common law, se uplatní tehdy, když se bez přičinění některé ze stran stane smluvní závazek nesplnitelným v důsledku neočekávané změny okolností, kterou se závazek v době plnění radikálně změní oproti době, kdy byla smlouva uzavřena. Frustrace se obecně aplikuje na případy nemožnosti plnění, ale může být použita i v případech narušení účelu smlouvy a právní nemožnosti. Ačkoliv je tedy působnost této doktríny relativně široká, soudy se jí spíše zdráhají

⁵³ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004> s. 485

⁵⁴ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 10-11

užívat a uplatňuje se tak jen v situacích radikální změny závazku. Důsledkem je osvobození stran od budoucího plnění.⁵⁵

Wegfall der Geschäftsgrundlage (označované také jako *Störung der Geschäftsgrundlage*), překládané jako odpadnutí/narušení smluvního základu, je dílem německé právní doktríny a literatury, kterého se následně chopily ve své aplikační praxi soudy, aby bylo nakonec s účinností počínaje rokem 2002 v rámci Schuldrechtsreform inkorporováno do BGB. Ve svém základu stojí doktrína na tom, že smlouva strany nezavazuje v případě, že jsou narušena fundamentální očekávání smluvních stran. Tato očekávání se mohou týkat okolností existujících v době uzavírání smlouvy i okolností budoucích. Důsledkem aplikace je úprava kontraktu soudem popřípadě jeho zrušení. Doktrína ovlivnila mnohé další jurisdikce, například Rakouskou, Portugalskou nebo Italskou.⁵⁶

Doktrína předpokladů se uplatňuje ve Švédsku a Dánsku a velice se podobá *Wegfall der Geschäftsgrundlage*. Strana na jejím základě může být závazku zproštěna v případě, že se jeho plnění stane vlivem neočekávané okolnosti tíživější. Pokrývá jak omyl v době uzavírání smlouvy, tak i následnou změnu okolností.⁵⁷

2.2.5 Vyšší moc

Vyšší moc je spíše odpovědnostní institut. Vylučuje odpovědnost za škodu v případě, že ta spočívá v nějaké nezaviněné, neočekávané a neodvratitelné události.

2.2.6 Omyl

Doktrína omylu bývá považována za sesterskou doktrínu vůči změně okolností, a to vzhledem k tomu, že se obě dvě pasují s rozdělením rizik závazku a zároveň se změnou, která se projeví až po uzavření závazku. Na rozdíl od změny okolností, v případě omylu vstupuje do závazku alespoň jedna ze stran s chybným předpokladem o

⁵⁵ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 7

⁵⁶ Tamtéž s. 7-8

⁵⁷ Tamtéž s. 8

nějaké okolnosti, která je pro závazek relevantní a závazek je tak uzavřen za chybného předpokladu, který je tu již od počátku.⁵⁸

2.2.7 Laesio enormis

Některé právní řády mohou řešit problematiku změny okolností extenzivní interpretací tradiční doktríny neúměrného zkrácení.⁵⁹ Doktrína pochází již z římského práva a jeho konceptu „spravedlivé ceny“, který se následně stal obecným principem středověkého kanonického smluvního práva. Neúměrné zkrácení umožňuje zrušit ekvivalentní smlouvu, je-li zde značná nerovnost mezi hodnotami předmětů plnění. Laesio enormis má s doktrínou změny poměrů tedy společně to, že zde dochází k výraznému narušení ekvivalence vzájemných plnění. Neúměrné zkrácení však tradičně míří na počáteční nerovnost hodnot plnění, nerovnost zde tedy je už v době uzavření smlouvy, zatímco při změně poměrů nastává až následně.⁶⁰

⁵⁸ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 11

⁵⁹ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. Unexpected circumstances in European contract law. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S. 6

⁶⁰ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 13

3 Změna okolností v české právní úpravě

Práce na prvních obecných kodifikacích soukromého práva u nás počaly v 18. století. Jelikož se Codex Theresianus, výstup prací kompilační komise zřízené Marií Terezií, nesetkal s úspěchem, byl prvním obecným občanským zákoníkem tzv. josefínský občanský zákoník z roku 1786. Ten však obsahoval jen obecnou část a rodinné právo.⁶¹ První ucelenou kodifikací byl tak až známý všeobecný zákoník občanský (ABGB) z roku 1811, který u nás (nikoliv však na Slovensku) platil s některými úpravami až do roku 1950.

3.1 Období první republiky

Se vznikem ČSR bylo zákonem č. 11/1918 Sb. zákonů a nařízení státu československého, takzvanou recepční normou, v českých zemích recipováno rakouské právo, včetně výše zmíněného ABGB, který u nás zůstal v platnosti jako obecný zákoník občanský (o. z. o.), na Slovensku pak nadále platilo uherské zvykové právo. I vzhledem k tomu, že Československá republika trpěla tím, že na jejím území platilo dvojí právo, probíhaly usilovné práce na přípravě unifikující rekodifikace. Výsledkem těchto prací byl vládní návrh československého občanského zákoníku z roku 1937, který však vzhledem k politické situaci už nemohl být přijat a nabýt účinnosti.⁶²

3.1.1 Změna hospodářských poměrů v poválečné prvorepublikové realitě

„Počal šílený tanec devis a valut. Miliony lidí přes noc pozbývaly peněz a několika jedincům širokých loktů a ještě širšího svědomí patřilo se získati nového jmění. Ale hospodářský převrat stíhal převrat a nová jmění rozplývala se jako jarní sníh. Ještě dnes nejsme u konce těchto hospodářských převratů, tohoto znehodnocení všech hodnot. [...] Nejdůležitější prostředek hospodářského styku - smlouva ocitla se ovšem v ústředí pozornosti. Změna hospodářských poměrů přinášela jednomu smluvníku výhody, nikdy nečekané, druhému však znamenala zkázu. Mohl zde soudce zůstat hluch a slep k těmto

⁶¹ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf> s. 1

⁶² Tamtéž s. 2

*okolnostem? Soudce je sice vázán zákonem, ale musí zkoumati, zda zákon nemá předpisů dosti pružných, aby mohl přihlížeti ke změně hospodářských poměrů.*⁶³ Takto sugestivně popisuje prof. Jaromír Sedláček situaci, v níž se ocitá čerstvě vzniklé Československo zmítané hospodářsky a politicky turbulentní dobou, která následovala po zničující, dlouhé, vyčerpávající válce. Dobou plnou nepokojů, kdy na troskách zanikajících letitých monarchií rvaly se o své místo na slunci mnohé nové národní státy, Rusko a východní trhy upadaly do izolace vinou bolševického běsnění a kruté reparace versailleského systému naplno roztáčely kola hyperinflace. Inflace a pády měn, uzavření některých trhů a zpřetrhání mnohých obchodních vazeb i škody způsobené válkou samotnou měly pochopitelně za následek hospodářské potíže při plnění mnohých závazků, na které poměry nečekaně změněné válkou tvrdě doléhaly. Spory z těchto obligací pak padaly na bedra soudců. Následná nemožnost plnění byla v Obecném zákoníku občanském, který byl recepcí rakouského ABGB z roku 1811, upravena jednak § 920 a n., který upravoval zmaření splnění, tedy nemožnost splnění způsobené zaviněním dlužníka nebo náhodou, za kterou dlužník odpovídá, a jednak v § 1447, který upravoval následnou nemožnost plnění způsobenou náhodou, například náhodnou zkázou předmětu plnění. Úprava vycházela z klasického pojetí pacta sunt servanda a vztahovala se jen na přísnou nemožnost, plnění nesmělo být byť i jen teoreticky možné, muselo být proti přírodním zákonům, anebo alespoň nemožné prakticky, čili uskutečnitelné jen s velice nízkým stupněm pravděpodobnosti. Nedostižnost plnění, tedy situaci, kdy plnění klade na dlužníka tak velké nároky, že jej po něm nelze spravedlivě požadovat, těmito ustaveními řešit nelze.⁶⁴

Východiskem z této situace, kdy neexistovala výslovná úprava nedostižnosti či hospodářské nemožnosti plnění a zároveň se zde projevovala naléhavá společenská potřeba výše uvedené řešit vzhledem k principu spravedlnosti a přirozenému právu, mohla být aplikace základních právních zásad a principů a analogie ve spojení s §7

⁶³ SEDLÁČEK, Jaromír. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností ?. In: Druhý sjezd právníků československých: konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně. V Brně: nákladem přípravného výboru druhého práv. sjezdu, 1925. S. 1

⁶⁴ ANDRES, Bedřich, Antonín HARTMANN, František ROUČEK a Jaromír SEDLÁČEK. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Repr. pův. vyd. z r. 1937. Praha: Codex Bohemia, 1998, 600 s. ISBN 80-85963-99-x S. 401

o.z.o., konkrétně především principu dobrých mravů, a případ rozhodnout „*tak, jak by dotčený případ rozhodl zákonodárce, kdyby měl daný případ na mysli, rozhodnouti ovšem tak, aby se rozhodnutí zařadilo harmonicky do celé výstavby o. z. o. a celého našeho právního řádu*“.⁶⁵

Není proto divu, že se problematikou změny hospodářských poměrů a jejímu vlivu na obsah smluvních povinností zhusta nutně zaobírala jednak judikatura a jednak se jí také teoreticky věnovala tehdejší právní doktrína, jejímž významným představitelem byl výše citovaný prof. Jaromír Sedláček. Právě on roku 1925 v rámci Druhého sjezdu československých právníků publikoval stať „*Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností?*“, kde se tématem v rámci tehdejší právní reality zevrubně zabývá. Mnoho podobných monografií, které problém teoreticky do hloubky zkoumají, česká právní teorie nemá. Budeme se jí tedy v následující kapitole podrobněji zabývat a tím zároveň prostřednictvím této práce prof. Jaromíra Sedláčka nahlédneme do judikatury prvorepublikového nejvyššího soudu a vysvětlíme institut hospodářské nemožnosti plnění a jeho teoretické principy, tak jak je soud pojímal.

3.1.2 Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností?

3.1.2.1 Teoretická východiska

Své cíle vymezuje takto: „*Do jaké míry můžeme podle našeho daného práva přihlížeti ke změně hospodářských poměrů, zkoumáme-li smluvní povinnosti? Je třeba tyto předpisy doplniti či změnit?*“

Od počátku odmítá se zabývat kauzou závazku a to pro komplikovanost samotného toho pojmu. Následně odvrací pohled od subjektivního práva, jakožto tradičně ústředního soukromoprávního pojmu směrem k subjektivní povinnosti a dále ke smlouvě jakožto objektivnímu výrazu této subjektivní povinnosti. Předmětem této povinnosti je pak majetkové plnění. Následně se ptá: „*má změna majetkové hodnoty*

⁶⁵ Tamtéž s. 410

předmětu závazku míti vliv na závazek dlužníkův? “ Abychom mohli odpovědět, musíme se nejprve ptát po vzájemném vztahu hospodářských hodnot předmětů plnění. Tradiční dělení na smlouvy úplatné a bezúplatné považuje prof. Sedláček za nedostačující, zavádí proto následující trichotomii:

- a.) smlouvy liberální – například smlouva darovací, závazek vzniká jen jedné ze stran
- b.) smlouvy onerosní – například směna, strany si vzájemně vyměňují hospodářské hodnoty, nastává vyrovnání hodnot po provedeném plnění.
- c.) Smlouvy indiferentní- například půjčka, jedna ze stran nabývá bezplatně hospodářské hodnoty, ale jmění dlužníka se plněním nezmenšuje

Liberální smlouvy oproti smlouvám úplatným nejsou synallagmatické. V případě synallagmatických závazků má být úplata v době uzavření smlouvy hospodářským ekvivalentem a plnění mají být vzájemně hospodářsky úměrné. Není-li tomu tak, může být smlouva částečně úplatná a částečně liberální, eventuálně dle o.z.o. neplatná.⁶⁶ U úplatných smluv se vzájemně podmíněným plněním pak narušení funkcionálního synallagmatu a hospodářské ekvivalence plnění v době mezi uzavřením smlouvy a jejím splněním bude klíčovým pojmem pro změnu poměrů a její vliv na závazek.⁶⁷

Poté definuje smlouvy aleatorní a smlouvy spekulativní, které zahrnují určitou vyšší míru rizika a nejistoty vyjádřené v samotné smlouvě, nebo vyplývající z hospodářských okolností, a tyto smlouvy odlišuje od pouhých smluv úplatných. U takovýchto smluv je riziko zahrnuto už v samotném závazku a institut hospodářské nemožnosti plnění u nich nenajde uplatnění.⁶⁸

Následně se zaobírá věcí v právním smyslu a majetkovou hodnotou a poukazuje na to, že majetková hodnota není pojmem a priori absolutně daným. Majetkovou hodnotu můžeme vyjádřit pouze ve vztahu ke konkrétnímu subjektu a jeho potřebám.

⁶⁶ SEDLÁČEK, Jaromír. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností ?. In: Druhý sjezd právníků československých: konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně. V Brně: nákladem přípravného výboru druhého práv. sjezdu, 1925. S. 6

⁶⁷ Tamtéž s. 26

⁶⁸ Tamtéž s. 7

Lidé jsou si však navzájem podobní a na základě toho můžeme vyvodit určité obecné majetkové hodnoty a fikci obecné ceny vzhledem k obvyklému užití věci a objektivizovat tím hodnotu věci jakožto subjektivní hledisko. Takovouto hodnotou je *cena řádná*. Dále hovoří s odkazem na Obecný zákoník občanský o ceně zvláštní obliby a ceně ze „zvláštních poměrů“ jakožto individualizovaném hledisku. To tvoří *cenu mimořádnou*. Samotná hodnota věci pak podle Sedláčka vychází z její užitečnosti jakožto obecného hlediska (cena řádná), popřípadě individuálního hlediska (cena mimořádná). Samotným pojem „užitečnost“ se však hlouběji nezabývá. Jako základ by měla složit cena řádná a hodnota obecná, mimořádná cena či hodnota se užije v případě, stanoví-li tak smlouva nebo zákon.⁶⁹ Hodnota předmětu plnění je potom určena:

- a.) jednak užitečností věci,
- b.) dobou uzavření smlouvy a dobou plnění
- c.) pravděpodobností splnění

Změna hospodářských poměrů může cenu vychýlit ve všech třech uvedených parametrech.⁷⁰

Pokud jde o hledisko odpovědnosti dlužníka za plnění, kdy je dlužník povinen snášet určitou míru strasti spojené s plněním, pak prof. Sedláček vychází z principu: „*Dlužník má povinnost se starati jako člověk s průměrnými schopnostmi, aby mohl plniti.*“ Zákon nebo smlouva mohou stanovit odpovědnost přísnější.⁷¹

Změna hospodářských poměrů tedy může mít vliv na závazek od jeho uzavření až do doby splnění, a týkat se hodnoty věci, pravděpodobnosti splnění závazku, nebo doby jeho splatnosti.⁷²

Právní řád musí stanovit, zda bude právně relevantní jen změna okolností, která dopadá na celou společnost, nebo zda bude právně relevantní i taková změna poměrů, která se svým dopadem dotkne všech účastníků závazku, anebo uzná za právně relevantní i takovou změnu, která se dotýká jediné smluvní strany. Budeme-li se držet

⁶⁹ Tamtéž s. 27

⁷⁰ Tamtéž s. 12

⁷¹ Tamtéž s. 16

⁷² Tamtéž

Sedláckovy terminologie, změna to může být objektivní, subjektivní, nebo individuální.⁷³ Přihlížet ke změně okolností, která má dopad jen individuální, prof. Sedláček však obecně nedoporučuje i vzhledem k tomu, že je proti duchu občanského zákoníku. Aby se přihlíželo k individuální hodnotě, muselo by to vyplývat ze smlouvy, jak už je uvedeno výše.⁷⁴

Klíčovým bodem pro řešení otázky vlivu změny hospodářských poměrů na závazek ze smluv oboustranně zavazujících je podle Sedláčka funkcionální synallagma, doba mezi uzavřením smlouvy a zánikem jedné z povinností. Genetické synallagma, formální vzájemnost plnění v době uzavření smlouvy, má význam pro otázku, zda jde o smlouvu úplatnou. Jde-li o smlouvu úplatnou, projevuje se funkcionální synallagma tím, že závazek jedné strany je podmíněn závazkem strany druhé. To můžeme chápat ve smyslu formálním, kdy postačí právní existence obou závazků, popřípadě, chceme-li zachovat majetkovou ekvivalenci plnění, ve smyslu materiálním, kdy je vyžadována faktická hodnotová ekvivalence vzájemných plnění. Maximu majetkové ekvivalence předmětu závazku pak Sedláček ztotožňuje s *clausula rebus sic stantibus* a dalšími teoriemi připouštějícími vliv změny okolností na existující závazek.⁷⁵

Co se týče užití ustanovení Obecného zákoníku občanského, Sedláček vylučuje také použití § 922 o. z. o. o správě z důvodu, že dopadá jen na vady věci a změny hospodářských poměrů se netýká. Znehodnocení věci podle ustanovení o správě se tedy týká jen situací, kdy věc nemá ujednané či očekávané vlastnosti, nedopadá však na změnu hospodářských poměrů ani tehdy, byly-li tyto součástí smlouvy. Narušení funkcionálního synallagmatu má poté význam na základě smlouvy, nikoliv ustanovení o správě.⁷⁶

Paragraf §1447 o nemožnosti plnění se již funkcionálního synallagmatu týká. Zánik jedné povinnosti z důvodu nemožnosti plnění vede i k zániku povinnosti druhé a zrušení celé smlouvy. Nemožnost plnění podle §1447 společně se zásadou, že dlužník odpovídá jen za zaviněnou škodu, má dopad podobný, jako *casus* v římském právu.

⁷³ Tamtéž s. 17

⁷⁴ Tamtéž s. 67

⁷⁵ Tamtéž s. 18

⁷⁶ Tamtéž s. 21

Dlužník tedy v důsledku náhody neodpovídá. Ze smlouvy a okolností pak může vyplývat, že se dlužník zavázal k plnění jen tehdy, budou-li dány určité předem stanovené předpoklady, které, nejsou-li dány, je plnění dle smlouvy nemožné. A sem podle Sedláčka patří i hospodářská nemožnost plnění, čili předpoklad, že náklad s realizací závazku má být úměrný úplatě. Clausulam rebus sic stantibus pak můžeme připustit v rozsahu poměřovaném funkcionálním synallagmatem: v době plnění má být zachována obecná hodnotová ekvivalence předmětů plnění.⁷⁷

3.1.2.2 Možnosti řešení problému

Změna hospodářských poměrů má podle prof. Sedláčka vliv na obsah smlouvy potud, do jaké míry znehodnocuje předmět závazku. Tento problém se však při bližším pohledu dá vyjádřit také jako *obtížnost plnění*.⁷⁸ Jak už bylo uvedeno výše, dlužník má povinnost řádně se starat, aby mohl plnit, tak jako člověk s průměrnými schopnostmi. Z tohoto můžeme dojít k závěru, že není možné dlužníka hnát k odpovědnosti, pokud nemohl plnit a zároveň jednal s řádnou bedlivostí.⁷⁹

Znehodnocení předmětu závazku musí být v rámci možností objektivní, to podle Sedláčkova názoru zajistí výše uvedené obecné (objektivní) určení hodnoty předmětu plnění. K mimořádnému individuálnímu hledisku nutno přihlížet jen tehdy, vyplývá-li to ze smlouvy nebo právního předpisu. Máme-li vyhovět spravedlnostní maximě a v nejvyšší míře vyvažovat protichůdné zájmy stran, musí toto znehodnocení předmětu závazku být opravdu značné a dotýkat se nejpodstatnějších částí skutkové podstaty, aby bylo právně relevantní. Musí být takové, že by strany smlouvu nepochybně nebyly uzavřely, předvíдалy-li by okolnosti, které k poruše vedly. Hodnocení tohoto musí být opět provedeno z hlediska obecného, nikoliv individuálního, tedy musí být zřejmé, že předmět závazku byl porušen natolik, že podle by podle obecných obchodních zásad za daných okolností nikdo rozumný podobnou smlouvu neuzavřel, jednal-li by s opatrností člověka průměrných schopností.⁸⁰

⁷⁷ Tamtéž s. 26

⁷⁸ Tamtéž s. 63

⁷⁹ Tamtéž s. 64

⁸⁰ Tamtéž s. 68

Uzavíraly-li strany smlouvu odvážnou, musí nést následky svého jednání a nemohou se odvolávat na znehodnocení předmětu smlouvy. Riziko znehodnocení je zahrnuto ve smlouvě.

Sedláček nedoporučuje učinit právně relevantní takovou situaci, kdy se věřitel teprve po uzavření smlouvy dozvěděl o okolnostech, které tu byly už v době uzavření smlouvy a o kterých bez svého zavinění nevěděl. Vidí v tom riziko pro stabilitu smluv a právní jistotu.

Změnu hospodářských poměrů můžeme pokládat za skutečnost, s níž spojujeme zánik smlouvy. Tento zánik potom můžeme různě odůvodnit:

- a.) zánik smluvní povinnosti spojujeme s tím, že nenastane skutková podstata stanovená smlouvou pro poruchu funkcionálního synallagmatu stanoveného smlouvou
- b.) ke změně hospodářských poměrů budeme přihlížet jen v případě, že spadá pod pojmy nemožnosti nebo obtížnosti plnění, které budou modifikovány tak, že v sobě budou obsahovat případy změny hospodářských poměrů
- c.) vytvořit zvláštní skutkovou podstatu, která by při změně hospodářských poměrů ex lege vedla ke zrušení smlouvy

Prof. Sedláček se domnívá, i vzhledem k tomu, že se soudy s těžkou poválečnou situací utkaly se ctí⁸¹, výslovného zákonného ustanovení o změně hospodářských poměrů netřeba. Takové ustanovení by mohlo být pro soudce příliš svazující a vést ho k užití ustanovení a přípouštění soluce dlužníků i tam, kde toho není třeba a nahrávalo by spekulacím.⁸²

Nejvyšší soud ukázal, že soudce netřeba takto vést a kolísání judikatury v dobách sociálních převratů ani takovéto ustanovení nezabrání. Soudci nejvyššího soudu našli hledisko, které je sice preater legem, ale do právního řádu harmonicky zapadá. Výslovné ustanovení o vlivu hospodářských poměrů by podle Sedláčka bylo

⁸¹ Tamtéž s. 72

⁸² Tamtéž s. 82

také v rozporu se zásadou autonomie smluvních stran, na níž soukromé právo stojí a která má být respektována, pokud neodporuje dobrým mravům.⁸³

Spíše než výslovnou úpravu vlivu změny hospodářských poměrů na trvání závazku potřeboval by právní řád doplnit o výslovné ustanovení zásady objektivní dobré víry a poctivého obchodního styku či pořádného obchodu. To by soudci umožnilo liberaci dlužníka v případě, že žaloba je sice formálně správná, nicméně by setrvání na smlouvě vedlo k nespravedlivým příkrostem. Navrhuje tedy výslovně stanovit:

„Dlužník má plnit svůj dluh podle zásad pořádného obchodu, věřitel pak může svůj dluh uplatnit, šetří-li stejných zásad.“

3.1.2.3 Analýza praxe nejvyššího soudu

Na judikatuře nejvyššího soudu je možné demonstrovat, jak dopadala změna hospodářských poměrů na konkrétní případy. V rozhodnutí ze dne 10. Února 1920 Rv. I. 30-20 (Vážný II. Č. 409 str. 106), kde žalovaný měl dodat větší množství střešních tašek, jimž však do doby plnění znatelně vzrostla cena, nejvyšší soud uvedl: *„Naprostá nemožnost plnění jest zde pro žalovaného nikoli proto, že by výroba tašek byla za všech okolností nemožná, nýbrž že dodání jich za smluvené ceny jest mu naprosto nemožné, nemá-li míti v zápětí jeho hospodářskou zkázu. Neboť nejde tu jen o zvýšení cen, s kterým každý řádný obchodník, jakož i výrobce, k dodávce se zavazující, musí počítati a které po případě má za následek, že na uzavřeném obchodu ničeho nevydělá, ba třeba i prodělá, nýbrž nepředvídaně nastalými událostmi přivoděny byly poměry mimořádné, které způsobily tak závrtný vzestup cen, že dodávka za ceny původně smluvené pro každého rozumného obchodníka a dodavatele je, nemá-li přivodit jeho hospodářskou záhubu, vyloučena a proto ji nutno uznati za absolutní či objektivní nemožnost plnění.“*⁸⁴

Z výše citovaného rozhodnutí nejvyššího soudu plynou některé základní předpoklady, kdy dochází k poruše funkcionálního synallagmatu u úplatné smlouvy, která je podmínkou změny závazku na základě změněných poměrů po uzavření smlouvy.

⁸³ Tamtéž s. 83

⁸⁴ Tamtéž s. 29

Změna hospodářských poměrů musí být pro účastníka objektivně nepředvídatelná, jak judikoval nejvyšší soud ve svém rozhodnutí 14. ledna 1919 Rv I 8/18.⁸⁵

Nemožnost plnění je dána dále jen tehdy, byl-li by plněním podle smlouvy dlužník uveden v hospodářskou zkázu. To má svůj původ v praxi německého říšského soudu, avšak na rozdíl od této praxe říšského soudu, který onu námitku posuzoval subjektivně z hlediska individuálního, se jí nejvyšší soud snaží objektivizovat a posuzovat hospodářskou zkázu z hlediska obecného, čili kdyby takové smlouvy obecně měly být za daných podmínek plněny, mělo by to za následek zničení dlužníka.⁸⁶

Další podmínkou je, že plnění musí být morálně neospravedlnitelné, protože pro věřitele znamená nezasloužený zisk a pro dlužníka nezaslouženou ztrátu, žádný z účastníků se nesmí neoprávněně a neúměrně obohatit. Tato podmínka vychází z křesťanských mravních zásad. Při určení hodnoty plnění se i zde vychází z objektivizované obecné hodnoty, jak bylo uvedeno výše.⁸⁷

V dalším ze svých zásadních rozhodnutí ze dne 17. května 1922 Rv. I. 407-22 (Vážný IV. čís. 1680 str. 489) zabýval nejvyšší soud případem, kdy v roce 1908 uzavřela žalující obec se žalovaným továrníkem smlouvu, kterou žalovanému svěřila výhradní právo ke zřízení a provozování elektrárny s tím, že ji následně po 50 letech žalovaný bezplatně odevzdá žalované. Zároveň bylo sjednáno žalobci právo za určitých podmínek vykoupit elektrárnu od žalovaného i před uplynutím uvedené doby za celý investovaný kapitál. V roce 1920 rozhodla se žalující uplatnit toto své smluvní právo, avšak žalovaný na její návrh nepřistoupil. Soudy nižších instancí daly žalobě za pravdu, když výše uvedenou smlouvu považovaly za smlouvu odvážnou, při níž není možné počítat s použitím institutu hospodářské nemožnosti plnění. Nejvyšší soud uznal, že nárok obce je po právu, ale investovaný kapitál je třeba ocenit podle současných poměrů. Nejvyšší soud pravil: *„Jestliže plnění vzájemně povinná následkem nepředvídaného převratu hospodářských poměrů ocitnou se v takovém nepoměru hodnot, s jakým včas uzavření smlouvy se počítati nemohlo, není strana, nepoměrem tím*

⁸⁵ Tamtéž s. 29

⁸⁶ Tamtéž s. 31

⁸⁷ Tamtéž s. 32

*trpící, povinna smlouvu dodržeti – leda, že by druhá strana byla ochotna nepoměr ten vyrovnati.*⁸⁸ V odůvodnění tohoto rozhodnutí tedy nejvyšší soud také připustil modifikaci smlouvy vzhledem ke změně poměrů na místo jejího zrušení, když protistrana může vzniklou neekvivalenci plnění vyrovnat a udržet tím smlouvu v platnosti. To soud považuje za vhodné tehdy, pokud již obě strany plnily a restituce v původní stav by nebyla vhodná nebo možná, nemá-li se ukřivdit straně druhé. Soud může v součinnosti se stranami závazek s ohledem na §7 o. z. o. „*upravit se stejným ohledem na obě strany tak, jak by to zákonodárce sám bezpochyby učinil, kdyby mu k řešení předložena byla, tedy tak, aby to odpovídalo pocitu spravedlnosti...*“

Prof. Sedláček následně shrnuje předpoklady, z nichž nejvyšší soud vychází při řešení otázky, zda došlo k takovému porušení funkčního synallagmatu úplatné smlouvy, které je právně relevantní:

- a.) Ekvivalence plnění při uzavírání smlouvy na základě srovnání objektivizovaných obecných hodnot (není-li ve smlouvě nebo právním předpisu uvedeno jinak).
- b.) Strany počítají se zachováním ekvivalence hodnot i během plnění
- c.) Porušení ekvivalence bylo nepředvídatelné, odchylka musí být větší než riziko, které na sebe strany vzaly při uzavírání smlouvy. Toto je posuzováno vzhledem ke zvyklostem pořádného obchodu
- d.) Narušení ekvivalence musí být výrazné. Míru zde stanoví nejvyšší soud různě, buď hospodářskou zkázou dlužníka (obecně hodnocenou) nebo nemravným obohacením věřitele na úkor dlužníka (taktéž hodnoceno obecně, nikoliv *in concreto*). Porucha ekvivalence je natolik závažná, že by se plnění přičilo dobrým mravům.

⁸⁸ Rozhodnutí NS ze dne 17. května 1922 Rv. I. 407-22 (Vážný IV. čís. 1680 s. 489)

Sankcí je potom zrušení závazku, zproštění stran od povinnosti plnit a restituce již plněného, popřípadě úprava závazku podle obecných hodnot plnění (není-li ve smlouvě uvedeno jinak) tak, aby byla ekvivalence zachována.⁸⁹

Na závěr prof. Sedláček shrnuje: „Znehodnocení jednoho předmětu vůči druhému je právně relevantní jen potud, pokud bylo nepředvídatelné v době uzavření smlouvy a bylo tak značné, že domáhání se plnění jeví se jednáním proti dobrým mravům.“⁹⁰

3.1.3 Návrh československého občanského zákoníku

Člen prvního subkomitétu pro přípravu občanského zákoníku a profesor Univerzity Karlovy Dr. Jan Krčmář, který byl referentem třetí třetího dílu zákoníku, připravil pro jeho osnovu, po výtkách vůči jeho předchozím návrhům, následující znění paragrafu upravujícího změnu hospodářských poměrů:

„Jestliže po uzavření smlouvy se změní obecné poměry hospodářské nepředvídaně tak, že by se přesným splněním smlouvy jedna strana octla v nebezpečství hospodářské zkázy, může soud, aby odstranil nesnesitelné překročení smlouvy, k návrhu této strany, prokáže-li, že jí ztížení jejího postavení nelze přičítati k vině, smlouvu zrušiti anebo peněžité povinnosti plynoucí ze smlouvy, jinak upravit. Žádá-li se za zrušení smlouvy, může navrhnout druhá strana, aby soud nově upravil peněžité povinnosti plynoucí ze smlouvy.

Soud nesmí však povinnosti stran změnit přes míru odpovídající obecným poměrům trvajícím v době, kdy se má smlouva splniti, a nesmí svým rozhodnutím stranu, na jejíž úkor smlouvu ruší nebo povinnosti mění, uvést do podobného nebezpečství hospodářské zkázy. Zruší-li se smlouva, platí obdobně poslední věta.“⁹¹

Podmínky, za kterých má mít změna okolností vliv na závazek podle Dr. Krčmáře jsou tedy následující:

⁸⁹ SEDLÁČEK, Jaromír. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností ?. In: Druhý sjezd právníků československých: konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně. V Brně: nákladem přípravného výboru druhého práv. sjezdu, 1925. S. 35

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Tamtéž s. 76

- a.) Obecná objektivní změna hospodářských poměrů
- b.) Tato změna musí být objektivně nepředvídaná
- c.) Splněním povinností přesně podle smlouvy by se jedna ze stran ocitnula v nebezpečí hospodářské zkázy
- d.) Povinná strana musí prokázat, že obtížnost plnění je stranou nezaviněná

Při splnění výše uvedených podmínek může žádat zrušení smlouvy. Při plnění peněžité povinnosti může také požádat, aby soud peněžité povinnosti ze smlouvy upravil. Žádá-li tato zrušení smlouvy, může druhá strana požádat soud, aby nově upravil peněžité povinnosti ze smlouvy a smlouvu tak zachovat.

Prof. Sedláček navrhovanému ustanovení mimo jiné vytýkal, že je málo stručné a jasné a je velice obširné, čímž pádem i těžko srozumitelné a v praxi obtížně aplikovatelné.⁹² Dále mu vytýká, že ve své skutkové podstatě obsahuje jak hledisko obecné, které Sedláček považuje za správné, tak hledisko subjektivní, neboli individuální v bodě, kde požaduje pro povinnou stranu riziko hospodářské zkázy, což by mohlo vést nesrovnalostem. Dále zde není stanovena žádná lhůta pro podání žaloby. Považuje návrh za překonaný praxí nejvyššího soudu.⁹³

V konečném návrhu občanského zákoníku však nakonec nebylo přijato ani řešení navrhované Dr. Krčmářem, ani výše uvedený návrh Sedláčkův, a výslovnou úpravu problematiky konečný návrh neobsahoval s následujícím zdůvodněním:

„Se zřetelem ke genezi tohoto návrhu bylo se obávati, aby z něho nebyl vyčten princip ekvivalence plnění při smlouvách synallagmatických, jenž občanskému zákoníku je dojista cizí a jenž by mohl ohroziti základní zásady smluvního práva. § 757 osnovy stačí v poměrech normálních a redigovati ustanovení pro poměry abnormální, sotva by bylo na místě.“⁹⁴

⁹² Tamtéž s 78

⁹³ Tamtéž s. 79

⁹⁴ KANDA, Antonín. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Vyd. 1. Praha: Academia, 1966. s.

3.2 Vývoj po druhé světové válce

Po Únoru 1948 se československé občanské právo v různých etapách vyvíjelo směrem, který měl vést k vybudování nového občanského práva založeného na marxismu-leninismu a jeho idejích po vzoru Sovětského svazu. Předpokladem reformy, které měly vést k tomuto cíli, bylo nutně odbourání tradičních principů a institutů soukromého práva založených na právu římském a odklon od tradice kontinentálního civilního práva.⁹⁵ Ačkoliv důvodová zpráva k občanskému zákoníku roku 1950 hovoří o nové funkci občanského práva, kterou mělo být především upevňování zásad plánovaného hospodářství, a funkce závazkového práva byla podřízena centrálnímu plánování, zachoval si tento ještě základní rys tradičních kontinentálních civilních kodexů.⁹⁶ Byl vybudován na veřejnoprávním principu, důraz kladl na státní vlastnictví a plánování s vizí postupné likvidace soukromého hospodaření.⁹⁷ Svou působností se zákon omezoval na úpravu majetkových práv a těch některých nemajetkových práv, které s majetkovými souvisí.⁹⁸ Nejdůležitějšími institucemi nového občanského práva byly socialistické vlastnictví a hospodářský plán,⁹⁹ zůstaly však zachovány tradiční smluvní typy, jakožto i tradiční obligační instituty.¹⁰⁰ Střední občanský zákoník pro závazkové právo představoval ztrátu flexibility, kterou zaručoval předchozí obecný zákoník občanský. O zavedení pravidla, které by umožňovalo vliv změny poměrů na existující závazek, se v případě středního občanského zákoníku vůbec neuvažovalo.¹⁰¹ Vztah ke změně poměrů mělo jen ustanovení § 334, který stanovil, že fyzický zánik předmětu plnění, neodpovídá-li za něj dlužník, má za následek zánik závazku. § 250 OZ1950 však stanovil následující: „*vyžadují-li toho potřeby hospodářského plánování, mohou orgány k tomu příslušné změnit závazky z právních poměrů důležitých pro*

⁹⁵ KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva: 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-179, s. 335

⁹⁶ Tamtéž s. 342

⁹⁷ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 4

⁹⁸ Tamtéž s. 3

⁹⁹ Tamtéž

¹⁰⁰ KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva: 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-179, s. 342,369

¹⁰¹ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872., s. 279

*splnění jednotného hospodářského plánu“*¹⁰² Po formální stránce měl však zákon ještě vysokou úroveň.¹⁰³

Občanský zákoník z roku 1964 pak jde ještě dále. V rámci proklamované cesty ke komunismu výrazně redukuje úpravu tradičních smluv a smluvních typů a za klíčový institut nového občanského práva prohlašuje tzv. služby. Individuální potřeby občanů měl napříště zajišťovat výhradně stát prostřednictvím tzv. socialistických organizací, které měly povinnost poskytovat služby, k jejichž poskytování byly zřízeny. Občané měli na příště spontánně vyhledávat služby u státních organizací a význam tradičních smluv uzavíraných mezi jednotlivci tak poklesne.¹⁰⁴ Smlouvy byly zařazeny do obecných ustanovení zákona a byly tak obecným ustanovením pro typové závazkové vztahy, ustanovení o službách bylo vůči nim speciální.¹⁰⁵ Většina tradičních kontraktů byla nahrazena službami. Výsledkem uvedených a mnoha dalších změn bylo naprosté odchýlení zákona od kontinentálních tradic a to jak po stránce formální, tak i po stránce obsahové.¹⁰⁶

Ustanovení o změně poměrů obsahoval zákoník mezinárodního obchodu, který v § 245 zahrnoval ustanovení o dodatečné nemožnosti plnění a v §275 ustanovení o zmaření účelu smlouvy.¹⁰⁷

3.3 Období od sametové revoluce do účinnosti nového občanského zákoníku

Po událostech z listopadu 1989 bylo zřejmé, že dosavadní občanský zákoník v nových poměrech nemůže obstát a bude muset být nahrazen. Období do přijetí

¹⁰² KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva: 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-179, s. 369

¹⁰³ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 5

¹⁰⁴ KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva: 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-179, s. 371

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 5

¹⁰⁷ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872., s. 280

kodifikace nové měly pomoci překlenout rozsáhlé novelizace, především obsáhlá novela přijatá jako zák. č. 509/1991 Sb. Tato nejrozsáhlejší změna občanského zákoníku z roku 1964 měnila především ustanovení o závazcích a věcných právech tak, aby je alespoň částečně přiblížila evropské tradici, ustanovení o službách bylo nahrazeno tradičními obligačními instituty a smluvními typy.¹⁰⁸ Následně byl občanský zákoník mnohokrát novelizován, přesto zůstal svou koncepcí, obsahem i terminologií částečně poplatný době svého vzniku a ideám, na kterých byl vystavěn, kdy jednotlivec měl být *a priori* podřízen zájmu státní moci a obsahoval mnohá rezidua odpovídající nadále spíše totalitnímu právnímu předpisu.

Jako zák. č. 513/1991 Sb. byl také přijat obchodní zákoník, který měl být speciální úpravou „*pro ty obchodní vztahy, které jsou typické pro obchod*“, v praxi však často obsahoval duplicitní komplexní úpravu.¹⁰⁹

3.3.1 Následná nemožnost plnění

Základ právní úpravy následné nemožnosti plnění byl upraven v § 575 – 577 občanského zákoníku 1964, modifikace a doplňky pro oblast obchodního práva se nacházely v § 352 – 354 obchodního zákoníku. Úprava v obč. zák. 1964 byla úpravou kogentní, úprava obch. zák. naproti tomu byla úpravou dispozitivní.¹¹⁰

Stane-li se plnění nemožným, zaniká povinnost dlužníka plnit. Jak plyne i z judikatury, následná nemožnost plnění nepůsobí, na rozdíl od nemožnosti počáteční, neplatnost právního úkonu ve smyslu § 37 odst. 2 obč. zák. 1964, nýbrž působí zánik povinnosti dlužníka plnit.¹¹¹ Nemožnost plnění musí být trvalá a objektivní, subjektivní nemožnost způsobí zánik závazku jen ve výjimečných případech, jakým může být například trvale zhoršený zdravotní stav dlužníka u závazků výlučně osobní povahy.¹¹²

¹⁰⁸ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 9

¹⁰⁹ Tamtéž s. 8

¹¹⁰ BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0, s. 211

¹¹¹ ŠTENGLOVÁ, I. Přehled judikatury ve věcech občanskoprávních závazkových vztahů. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 1156 s. Judikatura (Wolters Kluwer). ISBN 978-807-3575-762, s. 667, Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 2005, sp. zn. 29 Odo 1389/2004

¹¹² ŠVESTKA, J., J. SPÁČIL, M. ŠKÁRKOVÁ, M. HULMÁK, a kol. Občanský zákoník II. § 460 až 880. Komentář. 2. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, ISBN 978-807-4001-086,1682 s.

Podle § 575 odst. 2 obč. zák. není plnění nemožné, zejména lze-li je uskutečnit i za ztížených podmínek, s většími náklady, nebo až po sjednaném čase. Při částečné nemožnosti plnění, zaniká povinnost plnit jen co do té části závazku s dělitelným plněním, která se stala nemožnou. Celý závazek však zaniká, pokud věřitel využije svého zákonného práva odstoupit od smlouvy ohledně zbývajících plnění, anebo v případě, že z povahy smlouvy nebo z účelu plnění plyne, že plnění zbytku závazku nemá pro věřitele žádný hospodářský význam a věřitel dlužníku bez zbytečného odkladu od doby, kdy se o částečné nemožnosti dozvěděl, nesdělí, že na splnění zbývajících částí závazku trvá. Úprava v obchodním zákoníku ještě zužovala možnosti aplikace tohoto institutu v obchodních závazkových vztazích pro případ subjektivní nemožnosti plnění, když výslovně stanoví, že se závazek považuje za splnitelný, je-li možné plnit za pomoci jiného. I v tomto případě však mohlo dojít k zániku závazku, bylo-li plnění vázáno na osobu dlužníka a nezastupitelnost zde vyplývala ze smlouvy nebo z povahy věci.¹¹³ Obchodní zákoník obsahoval i výslovnou úpravu právní nemožnosti plnění, kdy se za nesplnitelný považoval i závazek, jehož splnění zakazoval právní předpis s časově neohrazenou účinností, který byl vydaný po uzavření smlouvy.

Judikatura týkající se následné nemožnosti plnění není nikterak bohatá. Nejvyšší soud se otázkou zabýval například ve svém rozsudku ze dne 25. ledna 2012 sp. zn. 32 Cdo 3334/2010. Žalobkyně – stavební společnost se domáhala zaplacení žalované částky z titulu bezdůvodného obohacení, když odstoupila od smlouvy o dílo pro nezaplacení faktur žalovanou. Soud prvního stupně konstatoval, že žalobkyně platně odstoupila od smlouvy pro prodlení žalované a její nárok uznal. Odvolací soud naopak došel k závěru, že žalobkyně od smlouvy platně neodstoupila, avšak i přes neplatné odstoupení závazek z předmětné smlouvy splnit nelze, neboť jeho splnění se dodatečně stalo nemožným. K následné nemožnosti mělo podle názoru odvolacího soudu dojít tím, že objednatelka neuhradila faktury a zhotovitelka následkem tohoto neuhrazení nebyla schopna pokračovat v provádění prací a závazek tak nebylo možné splnit. Soud tak uzavřel, že mezi stranami byl sjednán platný závazek, který však následně zanikl pro

¹¹³ ELIÁŠ, Karel. Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu) Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 153

dodatečnou nemožnost plnění a to, co již bylo plněno, mělo být vypořádáno v režimu bezdůvodného obohacení. Nejvyšší soud se jako soud dovolací následně zabývá otázkou nemožnosti plnění. Ve shodě s rozsudkem ze dne 23. září 2009, sp. zn. 33 Cdo 1787/2007 dochází k závěru, že následná nemožnost plnění, jakožto situace, kdy se splnění závazku stane v důsledku určité vnější okolnosti nastalé až v době po uzavření smlouvy nemožným, způsobuje zánik povinnosti dlužníka plnit. Závazek zaniká okamžikem, kdy nemožnost plnění nastala. Tuto situaci tak odlišuje od počáteční nemožnosti plnění, kdy závazek vůbec platně nevzniká. Vymezuje objektivní následnou nemožnost, kdy závazek zaniká vždy, a subjektivní nemožnost, kdy zaniká výjimečně (viz výše). Dále se zabývá nemožností právní, a hospodářskou nemožností plnění, kterou nepovažuje za nemožnost ve smyslu § 575 a obtížnost plnění tak dle názoru soudu nevede k aplikaci pravidel o nemožnosti plnění a prolomení obecného principu *pacta sunt servanda* : *„Z uvedeného vyplývá, že tzv. hospodářská nemožnost plnění, kdy je možné splnit závazek jen za ztížených podmínek, s většími náklady (tj. náklady zvýšenými, nikoliv bez ohledu na náklady) nebo až po sjednaném čase (zejména lze-li důvodně očekávat, že závazek, který nelze splnit v době splatnosti, bude možno splnit později; v tomto případě jde jen o prodlení dlužníka), ani tzv. subjektivní nemožnost plnění (o níž podle § 352 odst. 1 obch. zák. nejde též v situaci, kdy lze závazek splnit pomocí jiné osoby), zánik obchodního závazku nepřivodí. Nemožnost plnění, má-li vést k zániku závazku, musí být objektivní, nezávislá na osobě nebo na vůli dlužníka. Závazek tak proto nezanikne pro nemožnost plnění, je-li dlužník například platebně nezpůsobilý, a to bez ohledu na to, zda si tuto platební nezpůsobilost přivodil zaviněně samotný dlužník či zda jde o následek jiné, dlužníkem nezaviněné okolnosti. Z odůvodnění napadeného rozhodnutí se podává, že odvolací soud odůvodnil svůj závěr o dodatečné nemožnosti plnění jen tím, že zhotovitelka nebyla schopna pokračovat v provádění prací pouze proto, že objednatelka neuhradila dílčí faktury. Závěr odvolacího soudu o zániku závazku pro následnou nemožnost plnění, spočívající pouze v uvedené okolnosti, je však nedostatečný, a proto nesprávný. Neuhrazení dílčích faktur samo o sobě nemůže objektivně fyzicky způsobit nemožnost zhotovitelky plnit své závazky ze smlouvy o dílo. Na straně zhotovitelky by se mohlo jednat maximálně o hospodářskou nemožnost plnit (§ 575 odst. 2 obč. zák.) či nemožnost subjektivní (§ 352 odst. 1 obch. zák.), které však nečiní plnění nemožným s důsledkem zániku závazku.*

Odvolací soud však výklad a aplikaci těchto ustanovení na zjištěný skutkový stav zcela pomínil. Za této situace závěr odvolacího soudu o následné nemožnosti plnění závazku zhotovitelky provést dílo pro neplacení dílčích faktur ze strany objednatelky nemůže ve světle uvedeného výkladu příslušných ustanovení občanského a obchodního zákoníku o následné nemožnosti plnění obstát...“ Obdobně řešil nejvyšší soud otázku následné nemožnosti plnění v rozsudku ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 420/2013, kde konstatoval, že k nemožnosti plnění nevedl zánik originálů kupní smlouvy, na základě kterých měl být realizován vklad do katastru nemovitostí. Otázkou možné aplikace institutu nedostižnosti na základě principu dobrých mravů a poctivého obchodu se v žádném z uvedených rozhodnutí soud nezabýval.

3.3.2 Tzv. hospodářská nemožnost plnění a obtížnost plnění

Případy, kdy se po uzavření smlouvy změni okolnosti natolik, že by po dlužníku nebylo spravedlivé požadovat plnění, kdy věcně nejde o případy nemožnosti plnění, bylo i za účinnosti občanského zákoníku 1964 možné řešit podobně jako v době první republiky, tedy odkazem na obecné zásady právní, především zásadu dobrých mravů a zásadu poctivého obchodního styku. Rozhodující význam při posuzování konkrétního případu tedy musela hrát soudcova spravedlnostní úvaha a aplikace tohoto institutu tak v praxi připadala v úvahu jen v případech zcela mimořádných. Judikatura ani doktrína však v případech rozporu s dobrými mravy zde na rozdíl od judikatury prvorepublikové (např. rozsudek NS Československé republiky ze dne 17. května 1922, sp. zn. Rv I 407/22 (Vážný 1680) nepřiznávala soudu právo závazek modifikovat, důsledkem může být toliko neplatnost nebo odepření právní ochrany.¹¹⁴

3.3.3 Zmaření účelu smlouvy

Institut maření účelu smlouvy podle § 356 a 357 ObchZ představoval skromnou a úzce vymezenou výjimku ze zásady pacta sunt servanda ve prospěch clausulae rebus sic stantibus. Dispozitivní úprava v obchodním zákoníku požadovala kumulativní splnění následujících podmínek:

a.) Zmaření základního účelu smlouvy

¹¹⁴ ELIÁŠ, Karel. Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu) Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 153

- b.) Účel smlouvy je ve smlouvě výslovně vyjádřen (nestačí tedy, když účel smlouvy vyplývá z jiných okolností)
- c.) Zmaření je důsledkem podstatné změny okolností, přičemž touto změnou není změna majetkových poměrů některé ze stran ani změna hospodářské situace
- d.) Ke změně dojde po uzavření smlouvy
- e.) Odstoupení od smlouvy dotčenou stranou

K zániku závazku bylo tedy třeba splnění zákonných podmínek a následným jednostranným odstoupením od smlouvy dotčené strany. Strana odstupující od smlouvy pak odpovídá za škodu, která druhé straně odstoupením vznikla.¹¹⁵

3.3.4 Smlouva o smlouvě budoucí

Speciální úprava vlivu změny okolností na trvání závazku uzavřít smlouvu na základě smlouvy o budoucí smlouvě byla obsažena v ustanovení § 50a odst. 3 občanského zákoníku 40/1964 Sb. a § 292 odst. 5. obch. zákoníku č. 513/1991 Sb. Dle této úpravy závazek uzavřít budoucí smlouvu zaniká, pokud se okolnosti, z nichž účastníci smlouvy vycházeli, změnily natolik, že už nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena. K takové změně okolností musí dojít ve lhůtě ode dne uzavření smlouvy o budoucí smlouvě do dne, do kterého měla být budoucí smlouva uzavřena. Podle úpravy obsažené v obchodním zákoníku působí zánik závazku uzavřít budoucí smlouvu změna okolností, které jsou nové nebo nově vyšlé najevo, natolik významné, že nelze spravedlivě požadovat, aby závazek uzavřít budoucí smlouvu byl naplněn a současně ony významné a nově nastalé skutečnosti oznámí strana povinná straně oprávněné ve lhůtě bez zbytečného odkladu. Dle obchodně právní úpravy tedy závazek uzavřít budoucí smlouvu zanikal až kumulativním splněním tří podmínek: nově nastalé skutečnosti, závažnost těchto skutečností a jejich včasné oznámení.

3.4 Současná právní úprava

Dne 1. 1. 2014 vstoupil v účinnost zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník (dále jen „NOZ“), kterým má české soukromé právo navrátit ke konvencím a tradicím

¹¹⁵ BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0, s. 220

evropského kontinentálního právního myšlení vycházejícím z římského práva, a kterým se má naopak důsledně odvrátit od dědictví totalitního právního materialismu, odklání se od pozůstatků kolektivistického pojetí soukromého práva, kde na prvním místě stojí zájem státu. Integruje hmotné soukromé právo, až doposud roztržité v mnohých právních předpisech, které nahrazuje a stává se tak obecným kodexem soukromého práva. Vůči předchozím úpravám je výrazně diskontinuitní, přináší mnohé nové instituty, další do našeho práva zpětně navrácí a jiné mění. Mění také dosavadní terminologii a pojmosloví a podtrhuje tak odtržení od předcházejících předpisů, které měly často původ v době socialismu, byť byly samozřejmě novelizované. Indikuje tím praktickou nepoužitelnost velké části předchozí judikatury. Ideologicky se navrácí k právnímu dualismu, kdy je uplatňování soukromého práva nezávislé na uplatňování práva veřejného. Stěžejním principem je princip autonomie vůle, osou úpravy ochrana jednotlivce a jeho oprávněných zájmů, jeho svobody a důstojnosti. Zákon přitom vychází z přirozenoprávních principů, každý člověk má nezadatelná a samotným rozumem seznatelná přirozená práva, která existují *a priori* a předchází zákon, kterému jsou naopak limitem. Za pramen práva výslovně povolává princip spravedlnosti a další principy a zásady soukromého práva, není-li zákonného ustanovení. Formuluje výslovně princip poctivosti, každý má povinnost se v právním styku chovat poctivě a nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého činu. Poctivost a dobrá víra se presumuje. Zákon opouští pro soukromé právo nevhodnou preferenci absolutní neplatnosti právního jednání, která má v NOZ místo jen ve výjimečných případech, kde je na tom zjevný veřejný zájem.

Co se týče vlivu změny poměrů na existující závazek, účinností NOZ se Česká Republika stala zemí s právním systémem otevřeným vlivu doktríny změny poměrů, jelikož nyní má speciální obecné pravidlo umožňující vliv změny okolností a zároveň dává soudům pravomoc autoritativně upravit existující závazek.

NOZ vychází primárně z principu *pacta sunt servanda*, který v § 3 odst. 2, písm. d) formuluje tak, že daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny. Na toto ustanovení poté navazuje §1759, který stanoví, že strany jsou smlouvou vázány, lze ji změnit či zrušit jen dohodou všech stran nebo z jiných zákonných důvodů. Takto vyjádřená zásada *pacta sunt servanda* je však základním dispozitivním zákonným režimem

modifikována principem rebus sic stantibus, formulovaném v §1764 a násl. Výhrada změny okolností je tak v defaultním režimu vlastní všem smlouvám¹¹⁶, z podstaty věci (viz níže) především však smlouvám synallagmatickým a také se netýká tzv. odvážných smluv. Clausula rebus sic stantibus je takto v podobě jakési zákonné hardship doložky součástí smlouvy, pokud ji strany nevyloučí. Kvalifikovaná změna okolností pak může ve svém důsledku vést nejen ke zrušení závazku, ale i jeho udržení v platnosti obnovením ekvivalence plnění a to i, pokud se strany nedohodnou, na základě autoritativního zásahu soudu. Vztah ke změně okolností mají i mnohá další ustanovení občanského zákoníku, například úprava v případě dlouhodobých kontraktů, dodatečné nemožnosti plnění, smlouvy o smlouvě budoucí. Těmi dle mého názoru nejdůležitější budou dále rozebrány podrobněji, včetně vzájemných vztahů mezi těmito ustanoveními.

3.4.1 Následná nemožnost plnění

Následná nemožnost plnění je upravena v §2006 a násl. NOZ a v podstatě přejímá předchozí úpravu z občanského zákoníku 1964 a obchodního zákoníku (viz výše). Jedná se tedy o přísnou nemožnost plnění, musí se jednat o faktickou, nebo alespoň praktickou nemožnost plnění, nepostačí pouhá obtížnost. Musí se také jednat o nemožnost objektivní, nesmí být možné plnit pomocí jiné osoby a musí se jednat o nemožnost relativně trvalou. Oproti předchozí úpravě zde není výslovně vyjádřena právní nemožnost plnění, která je v současnosti zakotvena v § 352 odst. 2 Obch. Zák. Není tedy úplně zřejmé, jak se judikatura k právní nemožnosti postaví. Vzhledem k formulaci v důvodové zprávě, kde se praví, že se přejímá dosavadní úprava občanského a obchodního zákoníku, se dá očekávat, že v posuzování právní nemožnosti nebude navzdory chybějícímu výslovnému ustanovení žádného rozdílu a o nemožnost ve smyslu tohoto ustanovení půjde. Otázkou může být analogické uplatnění §577 NOZ pro některé výjimečné případy právní nemožnosti plnění, zda by soud mohl v případě, kdy se následkem přijetí nového právního předpisu stane splnění závazku zakázaným jen na základě nezákonného určení množstevního, časového, územního nebo jiného rozsahu, může soud rozsah změnit tak aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a

¹¹⁶ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 349

povinností stran a udržet tak závazek v platnosti v případě, že lze dovést takovou vůli stran.

Při částečné nemožnosti zaniká závazek jen do části, ve které se stal nesplnitelným, neplyne-li z povahy věci nebo účelu smlouvy, který byl stranám při uzavření smlouvy znám, že plnění zbytku pro věřitele nemá význam.

Dlužník má vůči věřiteli notifikační povinnost pod sankcí náhrady škody. Musí nemožnost věřiteli oznámit bez zbytečného odkladu poté, co se o nemožnosti dozvěděl nebo dozvědět musel.

3.4.2 Změna okolností podle §1764 a násl.

Obecná úprava vlivu změny okolností na platný závazek je upravena v ustanovení §1764 a násl., které je systematicky umístěno ve čtvrté části NOZ, upravující relativní majetková práva, její hlavě první, obsahující všeobecná ustanovení o závazcích a oddílu pátém, nazvaném účinky smlouvy. Vzorem pro tuto úpravu byla úprava institutu hardship v čl. 6.2.2 Zásad mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT. Ta tak může sloužit jako určité vodítko při výkladu ustanovení.

V §1764 se opětovně zdůrazňuje zásada pacta sunt servanda a stanoví se, že změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že se plnění stane pro jednu ze smluvních stran obtížnější, nic to nemění na povinnosti dotčené strany plnit svůj dluh. Samotná obtížnost plnění tedy nemá sama o sobě na platný závazek žádný vliv.

Následný §1765 však zásadu pacta sunt servanda modifikuje:

(1) Dojde-li ke změně okolností tak podstatné, že změna založí v právech a povinnostech stran zvláště hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. Uplatnění tohoto práva neopravňuje dotčenou stranu, aby odložila plnění.

(2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, převzala-li na sebe nebezpečí změny okolností.

Vliv na platný závazek tedy může mít kvalifikovaná změna okolností a to za kumulativního spojení následujících podmínek:

- a.) Dojde k změně okolností tak podstatné, že zvláště závažně naruší rovnováhu plnění zvýšením nákladů plnění, nebo snížením hodnoty předmětu plnění. Nestačí tedy běžná změna okolností. Mírou „podstatnosti“ změny okolností, jak vyplývá z dikce zákona, je míra dotčení smluvní ekvivalence.
- b.) Dotčená strana změnu okolností nemohla rozumně předpokládat.
- c.) Změna okolností není ve sféře vlivu dotčené smluvní strany a ta nad ní tak nemá kontrolu.
- d.) Změna okolností objektivně stala až po uzavření smlouvy, anebo že se dotčené smluvní straně stala až po uzavření smlouvy známou.
- e.) Dotčená strana nepřevzala nebezpečí změny okolností. Zákon tak výslovně nestanoví, nicméně riziko změny okolností může strana zřejmě převzít jak výslovně ve smlouvě, tak i implicitně tam, kde to vyplývá z povahy závazku. Strana, která vstupuje do spekulativního závazku, na sebe ze samotné přirozené povahy takového závazku bere riziko změny okolností.
- f.) Dosud nebylo splněno, jak vyplývá ze samotné podstaty institutu hardship.¹¹⁷

Nastane-li taková kvalifikovaná změna okolností, může se dotčená strana na straně druhé domáhat obnovení jednání o smlouvě. Ani uplatnění takového práva však neopravňuje stranu odložit plnění. Povinnost zahájit jednání o renegociaci i vést další obnovená jednání o smlouvě v souladu se zásadou poctivosti a dobré víry není výslovně stanovena, vyplývá však z obecných ustanovení a zásad NOZ.

Nedohodnou-li se strany v přiměřené lhůtě, může se kterákoliv obrátit na soud, aby ten závazek změnil obnovením ekvivalence plnění, anebo jej zrušil ke dni a za

¹¹⁷ UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>, s. 216

podmínek, které určí. Soud není vázán návrhem stran. Soud však takový návrh zamítne, pokud dotčená strana neuplatnila právo na obnovení jednání o smlouvě v přiměřené lhůtě od doby, co změnu okolností musela zjistit. Je stanovena vyvratitelná právní domněnka, že taková lhůta činí dva měsíce.

Užití institutu změny okolností je v NOZ vyloučeno pro závazky z tzv. odvážných smluv. Ty v §2756 zákon definuje jako takové smlouvy, kde prospěch nebo nepospěch alespoň jedné ze stran závisí na nejisté události. V rámci části čtvrté, hlavy II., dílu 15., kde jsou odvážné smlouvy upraveny, je následně upravena pojistná smlouva, kterou následuje úprava sázky, hry a losu.

Vyloučení aplikace institutu hardship u odvážných smluv může mít vliv na výklad 2. odstavce § 1765, které pojednává o převzetí rizika změny okolností dotčenou smluvní stranou. V odpovídající ustanovení Zásad UNIDROIT, které byly úpravě v NOZ vzorem, se vztahuje jak na výslovné převzetí rizika, tak i na implicitní převzetí rizika smluvní stranou v případě, že vyplývá z přirozené povahy závazku. Vykládal-li by se však pojem odvážných smluv tak, že by fakticky pokrýval všechny případy implicitního převzetí rizika jednou smluvní stranou a výslovně tak vylučoval užití §1765 na takové smlouvy, neměl by výše nastíněný výklad převzetí rizika změny okolností většího smyslu, a odst. 2 §1765 by se tak fakticky týkal jen převzetí rizika explicitní derogací §1765 na základě vůle stran.

Ustanovení o změně okolností vzbuzuje řadu otázek a pochybností. Vzhledem k tomu, že užití institutu hardship by mělo mít místa jen v případech zcela mimořádných, a s ohledem na deklarovaný princip pacta sunt servanda a princip právní jistoty i na prameny této právní úpravy zmiňované v důvodové zprávě, ať už Zásady UNIDROIT nebo judikaturu prvorepublikových soudů, se dá usuzovat, že pouze výjimečné užití tohoto institutu je zamýšleno i v NOZ, zdálo by se mi vhodné vymezit explicitně požadavek mimořádnosti změny okolností po vzoru úpravy DCFR i přímo vzhledem k tomuto pojmu „změna okolností“, a podtrhnout tak pouze mimořádné užití tohoto institutu. Současný stav, kdy je „podstatnost“ změny okolností výslovně vázána pouze na narušení smluvní ekvivalence, se nezdá být ideální z hlediska principu právní jistoty. Ačkoliv to, že se „mimořádnost“ vztahuje zřejmě i na pojem změny okolností,

jak vyplývá z požadavku na nepředvídatelnost a ustanovení jako celku, bylo by dle mého názoru vhodnější výslovné vyjádření.

Ačkoliv se v důvodové zprávě uvádí, že se v tomto ustanovení vychází z toho, že *clausula rebus sic stantibus* bude tímto mlčky ujednaná v každé smlouvě, konkrétní skutková podstata, která požaduje vznik zvlášť hrubého nepoměru v právech a povinnostech stran, tedy narušení ekvivalence vzájemných plnění, indikuje použitelnost institutu jen na obligace oboustranně zavazující.

Určité pochybnosti vyvolává také požadavek, aby dotčená strana prokázala, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala ž po uzavření smlouvy, nebo se straně stala až po uzavření smlouvy známou ve vztahu k právu domáhat se obnovení jednání o smlouvě. Domnívám se, i vzhledem k úpravě v Zásadách UNIDROIT, které posloužily jako vzor tohoto ustanovení, že právo zahájit obnovené jednání o smlouvě vzniká už samotnou změnou okolností ve spojení s odůvodněnou, a v případě úpravy v NOZ i včasně podanou žádostí adresovanou druhé straně.¹¹⁸ Že tedy, aby toto právo vzniklo, nemusí dotčená smluvní strana existenci daných skutečností druhé straně nejprve prokázat v procesním smyslu slova, ale toliko tvrdit, či doložit. Prokazovat dané skutečnosti, jakož i skutečnosti zde výslovně neuvedené, ve smyslu unesení důkazního břemene, pak bude strana až v rámci soudního řízení. Užití termínu „prokázat“ se mi proto v tomto případě nezdá úplně přiléhavé a může poněkud mást.

3.4.3 Šněrovací smlouvy

Skutkovou podstatu zahrnující změnu okolností, obsahuje i věta druhá §2000 NOZ. Toto ustanovení je systematicky zařazeno v části čtvrté, hlavě I., dílu 7., který upravuje zánik závazků a oddílu 2., nazvaném jiné způsoby zániku závazku. Zde je ustanovení zařazeno v rámci rubriky, která upravuje institut výpovědi. Závazek lze vypovědět na základě dohody stran nebo stanoví-li tak zákon. Je-li ujednána smlouva na dobu neurčitou, která zavazuje alespoň jednu stranu k nepřetržité nebo opakované činnosti, nebo takovou činnost strpět, je ze zákona koncipována možnost takový závazek zrušit výpovědí podanou ke konci kalendářního čtvrtletí podanou alespoň tři

¹¹⁸ Tamtéž s. 219

měsíce předem. Zavázala-li se strana zdržet se určité činnosti a je-li z povahy závazku zřejmé, že povinnost není časově omezena, výše uvedené ustanovení se nepoužije. Ustanovení je tak evidentně určeno k ochraně smluvní strany, která se zavázala k dlouhodobému plnění, a to vzhledem k tomu, v takovém případě může být v době uzavírání závazku obtížné domyslet všechny jeho budoucí následky, když strany opomenou sjednat možnost výpovědi. Otázka, zda a do jaké míry lze toto zákonné ustanovení derogovat odlišným ujednáním stran jde nad rámec této práce, domnívám se však, že to minimálně v některých případech vzhledem ke smyslu a účelu tohoto ustanovení nebude platně možné. Je zde tak formulován zásah do principů autonomie vůle a pacta sunt servanda. Na toto ustanovení navazuje výše zmíněný §2000, který má smluvní straně umožnit vyvázat se ze smluv, které sice nejsou ujednány na dobu neurčitou, nicméně pro svůj dlouhodobý charakter jsou takovým smlouvám ve svých důsledcích podobné. Ve větě první se stanoví, že byla-li smlouva bez vážného důvodu ujednána, že zavazuje člověka na dobu života nebo zavazuje kohokoliv na dobu delší než deset let, lze se po uplynutí deseti let od vzniku závazku domáhat jeho zrušení. A cotrario tedy platí, že byl-li naopak sjednán dlouhodobý závazek a existuje pro to vážný důvod, nelze se ani po deseti letech od jeho vzniku domáhat zrušení tohoto závazku.

Věta druhá pak zní takto: *„Soud závazek zruší i tehdy, pokud se okolnosti, z nichž strany zřejmě vycházely při vzniku závazku, změnily do té míry, že na zavázané straně nelze rozumně požadovat, aby byla smlouvou dále vázána.“*

Dále je výslovně uvedeno, že vzdala-li se fyzická osoba předem práva domáhat se zrušení takového závazku, nepřihlíželo by se k tomu. Pro fyzické osoby je tedy toto ustanovení výslovně označeno za kogentní.

Předpoklady pro užití toho institutu jsou tedy následující

- a.) Existence tzv. šňěrovací smlouvy.
- b.) Nastane změn okolností natolik závažná, že v jejím důsledku nelze na dotčené smluvní straně rozumně požadovat, aby byla smlouvou vázána.

Potud je vše jasné. Další podmínky užití tohoto institutu ze znění tohoto ustanovení však zcela jasné nejsou. Postačí jen existence šňěrovací smlouvy ve spojitosti se změnou okolností? Nebo je třeba, aby k uvedeným předpokladům

přistoupilo ještě uzavření takové smlouvy bez vážného důvodu, přičemž v takovém případě je možné žádat o zrušení smlouvy už před uplynutím desetileté lhůty? Anebo je třeba, aby uplynula desetiletá lhůta, a pak je, oproti hypotéze ve větě první, možné žádat zrušení smlouvy i byla-li tato uzavřena na dlouhou dobu z vážného důvodu?

Druhá varianta výkladu, tedy ta, že zde musí existovat šňěrovací smlouva, uzavřená bez vážného důvodu, a tu je možné v důsledku významné změny okolností zrušit již před uplynutím desetileté lhůty, se nejeví příliš pravděpodobnou. Ustanovení je svým účelem určeno právě před ochranou před šňěrovacími smlouvami, a takovým výkladem by se při změně okolností jeho působnost rozšířila jen na dobu do deseti let od uzavření závazku, což i vzhledem ke konkurenci ustanovení §1764 a násl. NOZ nedává velký smysl.

Pro variantu, že postačí jen kvalifikovaná změna okolností a existence šňěrovací smlouvy hovoří fakt, že zamýšlel-li by zákonodárce i do této druhé skutkové podstaty podmínku uplynutí 10 let od vzniku závazku, nebylo by nikterak obtížné ustanovení formulovat tak, aby to z něj bylo jasné. Například ve smyslu, že uzavřel-li někdo šňěrovací smlouvu, a učinil-li tak bez vážného důvodu, nebo změnil-li se okolnosti, může po deseti letech od vzniku závazku žádat zrušení smlouvy.

Pro podporu třetího možného výkladu, tedy takového, že i v případě zrušení šňěrovací smlouvy na základě změny okolností musí přistoupit ještě podmínka uplynutí deseti let od vzniku závazku, hovoří systematické umístění ustanovení, jeho účel v podobě ochrany před šňěrovacími smlouvami, i existence obecného institutu hardship v §1764 a násl. NOZ. Na druhou stranu, změněné okolnosti nejcitelněji dopadají na smlouvy dlouhodobé, proto by určitý speciální režim pro šňěrovací smlouvy, který by v tomto konkrétním případě u takovýchto smluv pro fyzické osoby výslovně vylučoval derogaci vlivu změny okolností, určitý smysl dával.

Abychom mohli určit, kdy je možné institutu změny okolností u šňěrovacích smluv užít, musíme se ptát po jeho vztahu vůči změně okolností dle §1764 a násl.

Co se týče rozsahu případů, na které se tyto instituty mohou aplikovat, §2000 se vztahuje jen na smlouvy šňěrovací, zatímco *clausula rebus sic stantibus* stanovená §1764 je dle důvodové zprávy vlastní každé smlouvě. Při bližším pohledu však zjistíme,

že užití §1764 je vyloučeno například u tzv. odvážných smluv, pro §2000 tu taková explicitní výjimka není. Součástí skutkové podstaty v §1765 je výslovně narušení smluvní ekvivalence. To znamená, že v praxi bude aplikace tohoto ustanovení omezena na smlouvy ekvivalentní, minimálně však na smlouvy oboustranně zavazující. Narušení smluvní ekvivalence tam, kde se povinnost ukládá jen jedné ze stran, je pojmový nesmysl. V §2000 se narušení smluvní ekvivalence neuvádí. V tomto smyslu může být okruh případů, na které dopadne změna okolností podle §2000 i širší. Bude však záležet na soudní praxi a na tom, jak ta bude vykládat to, kdy už „*na zavázané straně nelze rozumně požadovat, aby byla smlouvou dále vázána*“. Narušení ekvivalence plnění, i převzetí (výslovné či implicitní) rizika změny okolností budou jistě jedny z kategorií, které budou posuzovány. Docela jisté ale v každém případě bude širší užití změny okolností dle §2000 v případech, kdy fyzická osoba uzavře šňěrovací smlouvu, ve které strany vyloučí užití §1765 a násl. a uplyne 10 let od uzavření závazku. V případech, kdy bude možné užít jak §1765, tak §2000 bude dle mého názoru na dotčené smluvní straně, jaký postup zvolí. Bude-li chtít závazek zachovat, zvolí postup podle §1765, bude-li chtít závazek zrušit, zvolí spíše §2000.

Co se týče výše nastíněného dilematu, zda je možné uplatnit změnu okolností u šňěrovacích smluv již před desátým rokem od vzniku závazku, nemnohé zdroje, které se k problematice vyjadřují, se přiklání spíše k názoru, že žaloba bude přípustná až po uplynutí 10 let.¹¹⁹ Osobně bych se však, vzhledem k výše uvedeným nejasnostem ohledně širšího použití §1765, nejasnostem ohledně toho, jak bude soudní praxe vykládat to, kdy již „*na zavázané straně nelze rozumně požadovat, aby byla smlouvou nadále vázána*“, i nejasnostem ohledně převzetí rizika změny okolností vzhledem k úpravě odvážných smluv, k výše uvedenému názoru zatím přiklonit neodvážil.

3.4.4 Smlouva o smlouvě budoucí

§ 1788 odst. 2 obsahuje speciální úpravu klauzule rebus sic stantibus pro smlouvu o smlouvě budoucí. Změní-li se okolností, z nichž strany při uzavírání

¹¹⁹ Např. LAVRUSHIN, Konstantin V. Změna okolností v NOZ: systematický pohled. REKODIFIKACE & PRAXE. 2013, I, 8/2013, s. 4-5

smlouvy o smlouvě budoucí zřejmě vycházely, tak ex lege zaniká. Změna okolností musí být taková, že na dotčené smluvní straně nelze rozumně požadovat, aby byla smlouvou vázána. Dotčená strana má vůči straně druhé notifikační povinnost, ta je však relevantní jen co do případné náhrady škody.

3.4.5 Darování

Změna okolností v případě darování, kterou upravuje § 2059 NOZ nachází uplatnění tehdy, zaváže-li se dárce odevzdat dar až po odevzdání smlouvy, a po uzavření smlouvy a zároveň předtím, než je dar odevzdán, se neočekávaně změní okolnosti. Dárce může v takovém případě od smlouvy odstoupit a z povinnosti odevzdat dar se tak vyvázat.

Odstoupit tedy může jen do té míry, do jaké ještě nebylo splněno, což je však princip platný pro institut změny okolností a klauzuli rebus sic stantibus obecně a nejen pro případ darování.

Změna okolností a její dopad jsou vymezeny subjektivně. Relevantní z hlediska daného ustanovení je jen taková změna okolností, v důsledku které by plnění podle smlouvy vážně ohrozilo dárce výživu, nebo plnění dárce vyživovací povinnosti.

Relevantní z hlediska tohoto ustanovení tak nebude například situace, kdy se po uzavření smlouvy a před jejím splněním neočekávaně a naprosto zásadně změní hodnota předmětu plnění, tedy daru, když plnění smlouvy zároveň nepovede ke zruinování dárce.

Zde se tedy musíme ptát po vzájemném vztahu změny okolností u darování a obecné změny okolností v §1765. Vyjdeme-li přísně z výše nastíněného výkladu obecného institutu změny okolností, který vychází z výkladu vzorového ustanovení PICC, kdy je podstatnou náležitostí změny okolností zásadní narušení rovnováhy vzájemných smluvních práv a povinností, nemůže se obecný institut na darovací smlouvu vůbec vztahovat a jeho subsidiární užití by tak nepřipadalo v úvahu. Z důvodové zprávy k NOZ vyplývá záměr zákonodárce, aby rebus sic stantibus zakotvená v §1765 zasáhla každou smlouvu. Díkce tohoto ustanovení, stejně jako díkce vzorového ustanovení v Zásadách UNIDROIT, tomuto záměru však neodpovídá.

Není-li tedy možné subsidiární užití §1765, nebude se dárce ve výše uvedeném příkladu moci z povinnosti odevzdat dar v důsledku změny poměrů vyvázat, nepřijde-li ke svému štěstí mezitím na mizinu.

3.4.6 Nájem bytu

§ 2287 stanoví právo nájemce vypovědět nájem na dobu určitou v důsledku neočekávané změny okolností, v jejímž následku nelze po nájemci rozumně požadovat, aby v nájmu pokračoval. Jedná se o konkurenční úpravu vůči §1765, která zdůrazňuje klauzuli rebus sic stantibus u smluv o nájmu bytu a usnadňuje nájemci ukončit nájem na dobu určitou, když obecněji a zřejmě benevolentněji formuluje podmínky změny okolností. Důsledkem je právo vypovědět smlouvu, bude-li chtít nájemce nájem zachovat a upravit smluvní podmínky, může využít podpůrnou úpravu v §1765. V případech, kde bude možné užít i § 2000, bude úprava v § 2287 podobným konkurenčním vztahu i vůči úpravě změny okolností u šněrovacích smluv.

3.4.7 Výměnek

§ 2710 odst. 1 vymezuje relevantní změnu poměrů u smlouvy o výměnku tak, že na osobě zavázané k výměnku již nelze spravedlivě požadovat, aby setrvala na naturálním plnění. V jejím důsledku, nedohodnou-li se strany, má soud možnost na návrh této zavázané osoby rozhodnout, že výměnek nahradí peněžitým důchodem, popřípadě i bez návrhu soud může uložit zavázané osobě povinnost složit ve prospěch výměnkáře jistinu u zaopatřovacího ústavu.

V odstavci 2. je pak stanoveno, že byl-li výměnek přeměněn na peněžitý důchod, může soud, změní-li se podstatně poměry, dohodu stran nebo předchozí soudní rozhodnutí změnit.

3.4.8 Zájezd

§ 2531 umožňuje pořadateli zájezdu navrhnout zákazníkovi změnu smlouvy, nutí-li jej k tomu vnější okolnosti. Nesouhlasí-li zákazník s navrženou, může od smlouvy odstoupit. V některých případech bude možné aplikovat jak §2531, tak §1765. Konkurence s §2000 zde pro povahu smlouvy o zájezdu nebude zřejmě připadat v úvahu.

3.4.9 Změna pojistného rizika

Pojistná smlouva je v NOZ upravena v oddíle o závazcích z odvážných smluv a výslovně se na ni proto nevztahuje úprava změny okolností uvedená v § 1765.

§ 2790 (1) stanoví, že změní-li se okolnosti tak podstatně, že zvyšují pravděpodobnost vzniku pojistné události z výslovně ujednaného pojistného nebezpečí, zvýší se pojistné riziko. Pojistník má vůči pojistiteli notifikační povinnost se sankcí spočívající v právu pojistitele vypovědět smlouvu bez výpovědní doby a v právu pojistitele snížit poměrně pojistné plnění, nastala-li pojistná událost po změně okolností. Prokáže-li pojistitel, že by smlouvu uzavřel za jiných podmínek, existovalo-li by zvýšené pojistné riziko již při uzavírání smlouvy, má právo v prekluzivní lhůtě jednoho měsíce ode dne, kdy mu byla změna oznámena, navrhnout novou výši pojistného. Není-li návrh přijat, má pojistitel právo pojištění vypovědět ve výpovědní lhůtě. Prokáže-li pojistitel, že by smlouvu vůbec neuzavřel, má právo ji ve výpovědní lhůtě vypovědět.

Když se pojistné riziko naopak sníží, vzniká pojistiteli povinnost úměrně snížit pojistné.

Ustanovení o změně pojistného rizika se však nepoužijí, pokud ke zvýšení pojistného rizika došlo z důvodu odvracení vyšší škody, v důsledku pojistné události, nebo v důsledku jednání z příkazu lidskosti.

Vzhledem k faktu, že užití §2000 na odvážné smlouvy není explicitně vyloučeno, nelze za určitých okolností vyloučit jeho aplikaci na pojistnou smlouvu v případě, že se změna okolností nebude týkat změny pojistného rizika. Tedy v případě, kdy se neuplatní zvláštní úprava v § 2790 a násl. NOZ.

4 Komparace se zahraničními právními úpravami

Jednotlivé právní kultury a v jejich rámci jednotlivé národní právní řády volí při řešení problému vlivu změny okolností na platný závazek rozdílné právní doktríny a metody, a dospívají tak i k různým závěrům a řešením. Rozdílné jsou tradičně přístupy zemí evropské kontinentální právní kultury vycházející z římského práva a přístupy zemí common law, nicméně i v rámci těchto dvou základních právních kultur se jednotlivé právní řády v přístupu k dané problematice poněkud liší. Samostatnou kapitolou jsou potom nadnárodní unifikační a vzorové dokumenty. Následující kapitola se tak bude ve zkratce zabývat řešením otázky vlivu změny poměrů v některých z důležitých národních právních řádů a mezinárodních dokumentů, jejich stručným porovnáním a případně srovnáním s úpravou v českém novém občanském zákoníku.

4.1 Národní úpravy

Mimo výše nastíněné členění na země kontinentálního systému a země common law, můžeme, jak uvádí Hondius¹²⁰, jednotlivé právní řády členit podle toho, do jaké míry umožňují vliv změny poměrů na platný závazek, na jurisdikce vlivu změny okolností „otevřené“ nebo naopak „uzavřené“. Takové dělení je nutně poněkud schematické, zjednodušující a v některých případech sporné, čili slouží spíše jen k základnímu přehledu.

Do skupiny „otevřených“ pak řadíme takové právní řády, které jednak mají nějaký obecný mimořádný právní instrument či doktrínu, která řeší vliv změny poměrů, a zároveň mají i mechanismus umožňující přizpůsobení závazku změněným poměrům. Takovým mechanismem může být pravomoc soudů závazek uzpůsobit, povinnost renegociace pro smluvní strany, nebo třeba nárok na kompenzaci pro stranu, která by jinak profitovala, kdyby smlouva nebyla ukončena. Všechny tyto metody mají společné to, že dávají soudům širokou diskreční pravomoc k úpravě závazku na základě spravedlnostní úvahy.¹²¹ Do skupiny „otevřených“ právních systémů můžeme řadit nyní Českou Republiku a dále například Německo, Rakousko, Nizozemsko, Itálii a mnohé

¹²⁰ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 10

¹²¹ Tamtéž s. 9

další. „Otevřené“ vlivu změny poměrů jsou ve své většině i vzorové kodifikace, jako DFCR, PECL a další.

Jurisdikce zemí států s právním systémem v daném smyslu „uzavřeným“ naopak speciální doktrínu věnující se změně okolností nemají a spoléhají tak na konvenční instituty, anebo takovou doktrínu sice mají, nicméně taková doktrína obecně neumožňuje vynucenou úpravu závazku v důsledku změny okolností. Mezi uzavřené právní řády řadíme například jurisdikci Anglie, Skotska, Francie nebo Slovinska.¹²²

4.1.1 Německo

Německá právní teorie má, co se týče změny okolností, dlouhou tradici a jedná se o typického zástupce zemí s „otevřeným“ právním systémem, ačkoliv plody bohaté tvorby právní doktríny a judikatury dlouho nebyly kodifikovány. V kapitole o nemožnosti plnění jsme se již krátce zmínili o práci Pufendorfově, o Friedrichu Mommsenovi a jeho práci o nemožnosti plnění, kterou následně Winscheid objevil pro širší právnickou veřejnost. Právě Winscheid rozvinul učení o předpokladu, podle kterého uzavírá strana smlouvu za předpokladu, že požadovaný právní následek je reálný jen tehdy, nezmění-li se poměry. Při absenci tohoto předpokladu odpadá i pravá vůle stran jako materiální podklad a důvod účinků smlouvy. Dotčená smluvní strana pak může požadovat zrušení existující smlouvy.¹²³ Učení o předpokladu bývá také označováno jako teorie „nerozvinuté podmínky“, kdy je smlouva uzavírána s jakousi implicitní obdobou podmínky nezměněných poměrů. Nesplnění této kvazi-podmínky nepůsobí neúčinnost smlouvy. Mízí jí však kauza smlouvy a ta tak existuje bez ospravedlnitelného důvodu. Učení o předpokladu však bylo podrobena ostré kritice, mimo jiné z důvodu, že nebralo dostatečně v potaz zájmy druhé strany závazku.¹²⁴ Roku 1896 se tak v BGB se žádné ustanovení o rebus sic stantibus neobjevilo. Názory na problém změny poměrů se ale prudce mění po první světové válce, konkrétně mezi

¹²² Tamtéž s. 11

¹²³ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. S. 281

¹²⁴ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s. 492

rokem 1920 a listopadem 1923, kdy Výmarskou republiku následkem tvrdých válečných reparací, které s sebou nesl versailský systém, postihla hyperinflace. Aby čelil drastickému vlivu pádu měny na některé závazky, aplikoval Říšský soud (*Reichsgericht*) zprvu ustanovení § 275 BGB o nemožnosti plnění. Pro případy, kdy neočekávaná změna okolností působila takové obtíže při plnění závazku, že nebylo rozumné jej po dlužníkovi požadovat, a extenzivním výkladem ustanovení o nemožnosti tak vytvořil koncept hospodářské nemožnosti plnění, kterým dotčenou stranu zprostil povinnosti plnit.¹²⁵

Nicméně s rokem 1922 se praxe Říšského soudu mění. Soud došel k názoru, že ustanovení o nemožnosti plnění nejsou k řešení problému zcela vhodná. Namísto institutu nemožnosti začal aplikovat doktrínu odpadnutí smluvního základu (*Wegfall der Geschäftsgrundlage*), postavenou na § 242 BGB, principu poctivosti a objektivní dobré víry (*Treu und Glauben*).¹²⁶ Oproti ostatním tehdy známým řešením nabízela doktrína hospodářského základu smlouvy tu výhodu, že vykazovala mnohem menší tendenci k ukončení závazku.¹²⁷ Při utváření této doktríny vycházel Říšský soud z práce profesora Paula Oertmanna a jeho učení o hospodářském základu smlouvy (*Geschäftsgrundlage*), které bylo publikováno v roce 1921.¹²⁸ Oertmannova teorie někdy také nazývána teorií psychologickou, vychází totiž ze stavu mysli a mínění stran v době uzavření smlouvy.¹²⁹ Podobně jako Winscheid, i Oertmann vychází z toho, že změna okolností má vliv na závazek tehdy, jestliže se očekávání a předpoklady stran zásadně rozcházejí s reálným budoucím vývojem událostí. Jeho závěry jsou však odlišné. Nestačí, když změna okolností postihuje jen jednu smluvní stranu, musí postihnout smluvní strany obě, nebo negativně postihnout sice jen jednu ze stran, ale ani druhá strana s takovým vývojem při uzavírání smlouvy nepočítala. Tato společná představa smluvních stran je nazývána smluvním základem.¹³⁰ Judikatura až do dneška definuje smluvní základ jako očekávání sdílené oběma stranami nebo očekávání jedné ze stran, o kterém druhá strana věděla a

¹²⁵ Tamtéž s. 477-478

¹²⁶ Tamtéž s. 488

¹²⁷ Tamtéž 492

¹²⁸ P. OERTMANN, *Geschäftsgrundlage – Ein neuer Rechtsbegriff*, Deichert, Lipsko 1921.

¹²⁹ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. *Nové jevy v právu na počátku 21. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. S. 282

¹³⁰ Tamtéž

nic proti nim nenamítala, které tu byly při uzavírání smlouvy, a které se týkají určitých okolností, současných nebo budoucích, které jsou základem ochoty stran vstoupit do závazku.¹³¹ Smluvní základ tedy může chybět od začátku, nebo odpadnout až následně, pouze co do části závazku nebo pro závazek celý.

Judikatura smluvní základ chápe jako faktor, jehož existenci v čase uzavření závazku alespoň jedna strana předpokládá. Bez tohoto faktory by smlouva buď nebyla uzavřena, nebo by měla jiný obsah. Tento faktor by se stal součástí smlouvy, pokud by na to strana pomyslela, a druhá strana by s tímto zahrnutím do smlouvy podle rozumného uvážení souhlasila.¹³²

Novelou BGB byla doktrína kodifikována v §313. Ačkoliv je tohoto kogentní ustanovení¹³³ emanací principu dobré víry, nebylo umístěno pod ustanovení dobré víry v rámci závazkového práva v § 242, ale až v rámci ustanovení pojednávajících o smluvních závazcích. Základem prvního odstavce § 313 je objektivní zásadní změna okolností, která nastane po uzavření smlouvy a zasáhne smluvní základ tím, že naruší ekvivalenci vzájemných plnění nebo učiní plnění jedné ze stran obtížnější. Zásah do smluvního základu musí být natolik významný, že pokud by o těchto okolnostech strany bývaly věděly, závazek by neuzavřely v podobě, jak jej uzavřely. Dotčená strana má právo žádat úpravu kontraktu, není-li rozumné po ní požadovat, aby na nezměněný závazek plnila. Zda je rozumné toto plnění požadovat, je třeba rozhodnout na základě zhodnocení veškerých okolností v rámci konkrétního případu, máje na vědomí především rozdělení rizik, které vyplývá z kontraktu samotného i z právních předpisů.¹³⁴

Ve druhém odstavci je obsaženo subjektivní kritérium a působnost ustanovení je tak rozšířena pro případy vzájemného omylu stran o okolnostech zahrnující smluvní základ. Typickým příkladem bude nákup obrazu, o kterém smluvní strany nevědí, že je

¹³¹ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s.488

¹³² Tamtéž s. 488-499

¹³³ Tamtéž s. 490

¹³⁴ Tamtéž s. 489-490

dílem slavného umělce, načež to krátce po uzavření smlouvy vyjde najevo. Oproti tomu jednostranné omyly v projevu vůle se řídí ustanovením o omylu podle § 119 a násl. Příkladem může být chyba v počtech. Na druhou stranu oboustranná otevřená a vnější chyba ve výpočtu kupní ceny, která se týká smluvního základu.¹³⁵

Odstavec třetí pak nabízí alternativní řešení pro situaci, kdy adaptace smlouvy není možná nebo rozumná. Dotčená strana může smlouvu vypovědět s účinky *ex tunc*, v případě dlouhodobých smluv s průběžným plněním pak pouze s účinkem *ex nunc*.¹³⁶

Doktrína rozděluje tři základní podoby narušení smluvního základu. Za prvé podstatné narušení ekvivalence plnění, za druhé zásadní narušení účelu smlouvy z hlediska jedné strany a za třetí vzájemný omyl smluvních stran.¹³⁷

Užití §313 je přísně subsidiární. V případě změny okolností, přednost před ním mají, jak vyplývá již z podstaty věci, smluvní ujednání ohledně rozdělení rizik a obecně řešení situace vyplývající ze smlouvy samotné. Přednost mají ale i další zákonné instituty, jako odpovědnost za vady nebo nemožnost plnění. Pokud řešení nepřináší ani tyto instituty, je třeba ještě zkoumat, zda není problém možné vyřešit pomocí institutu komplementárního výkladu smlouvy, kdy soud konstruuje tzv. hypotetickou vůli stran, aby jí nahradil chybějící smluvní ustanovení. Tato hypotetická vůle je fiktivní a je dotvářena s ohledem na to, jak by strany situaci v dobré víře pravděpodobně řešily.¹³⁸ Jsou tak řešeny neúmyslné mezery ve smlouvě s poukazem na domnělé zájmy stran vyplývající ze smlouvy samotné a jejího smyslu. Doktrína narušení smluvního základu se naopak týká okolností, které existují mimo daný závazek. Je jí možné užít jen tak, kde jiná řešení změna okolností selhávají a když tato změna je mimo konsenzus stran. Rozdíl mezi doktrínou narušení smluvního základu a komplementárním výkladem smlouvy je v praxi často dosti neostrý.¹³⁹

¹³⁵ Tamtéž s. 496

¹³⁶ Tamtéž s. 490

¹³⁷ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. S. 282-283

¹³⁸ Tamtéž s. 284

¹³⁹ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online].

Jako příklad z judikatury narušení smluvního základu můžeme uvést případ¹⁴⁰, kdy v květnu 1919 jeden z několika spoluvlastníků prádelny souhlasil s prodejem svého spoluvlastnického podílu. Spoluvlastnický podíl měl být převeden na začátku roku 1920 výměnou za jednu polovinu z kupní ceny, jejíž druhá polovina měla být doplácena začátkem roku následujícího. V době mezi květnem 1919 a lednem 1920 však cena měny poklesla o 80 procent a vznikl tak výrazný nepoměr hodnot plnění. Kupující však trval na splnění závazku za dojednanou cenu. Příklad se tak roku 1922 dostává před Říšský soud. Ten došel k závěru, že v případě, když strany počítají s ekvivalencí vzájemných plnění jako se smluvním základem, může změna kupní ceny vést k zásadní nepředpokládané změně okolností. Judikoval zde také prioritou úpravy smlouvy tak, aby vyhovovala změně poměrům a přednost takového řešení před zrušením závazku. Zrušení smlouvy má mít místo jen tehdy, když by její úprava nevedla k rozumnému výsledku. Dnes by podobný případ soudy řešily aplikací prvního odstavce §313. Běžná změna kupní ceny měny však ke změně závazku vést nemůže, základním ekonomickým principem je, že dluh je stanoven jako pevná částka a dlužník v naprosté většině případů nese riziko změny hodnoty měny.¹⁴¹

Nemožnost plnění je upravena v §275 BGB. První odstavec upravuje objektivní a právní nemožnost plnění. Je-li plnění nemožné, zaniká povinnost plnit. Za určitých podmínek je dlužník odpovědný za škodu. V některých poválečných rozhodnutích dospěl Říšský soud k názoru, že nemožnost plnění je možné aplikovat i na případy, kdy plnění je sice možné, ale pro dlužníka mimořádně obtížné, tedy pro případy hospodářské nemožnosti plnění. Posléze však v souvislosti s rozvojem doktríny odpadnutí smluvního základu, která se ukázala být pro řešení takových případů vhodnější, uvedenou praxi soud opouští.¹⁴²

Doktrína nemožnosti plnění se však aplikuje v případech tzv. praktické nemožnosti plnit. Jsou to případy, kdy je povinnost na straně dlužníka ve výrazném

2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004> s. 491

¹⁴⁰ RGZ 103, 328 II

¹⁴¹ Tamtéž 491-492

¹⁴² TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. S. 284-285

nepoměru vůči tomu, jaký by měl z jeho plnění prospěch věřitel.¹⁴³ Novelou účinnou rokem 2002 bylo v odstavci druhém, první větě uvedeného ustanovení kodifikováno pravidlo, které dává dlužníku právo odepřít plnění vyžadující takové úsilí, které je vzhledem k povaze závazku a k požadavkům principu dobré víry v takovém nepoměru k užitku, který z tohoto plnění má mít věřitel, že plnění nelze po dlužníku rozumně požadovat. Věta druhá stanoví, že při určování, co lze po dlužníku rozumně požadovat, je nutné přihlídnout k tomu, zda věřitel úmyslně nebo z nedbalosti k této praktické nemožnosti nepřispěl.¹⁴⁴

Praktická nemožnost plnění bývá tradičně ilustrována na slavném příkladu prstenu, který spadl na dno jezera. Je uzavřena smlouva na prodej prstenu. Předtím, než je prsten předán, spadne na dno jezera. I když je jeho získání teoreticky možné, náklady s tím spojené jsou enormní, zatímco hodnota prstenu se pro věřitele nijak nemění.

Makroekonomickým cílem tohoto ustanovení tak je zabránit neefektivnímu plýtvání v extrémních případech a předejít tak zbytečnému plýtvání zdroji. Zájem věřitele pak musí ustoupit.¹⁴⁵ Klíčovým je tedy nepoměr mezi úsilím, které musí vynaložit dlužník oproti užitku, který jím získá věřitel. Případy, kdy se mění tržní cena předmětu závazku, pomocí institutu praktické nemožnosti plnění tak řešit zpravidla nelze, jelikož zvýšení nákladů dlužníka obvykle znamená odpovídající zvýšení užitku věřitele, nevzniká tu tedy nepoměr mezi cenou a užitekem. Podobné případy tak padají na břímě dlužníka, nespádají-li pod institut narušení smluvního základu dle §315 BGB. V tomto je tedy užití §275(2) užší. Míří na případy ekonomické neefektivity, když vychází primárně z věřitelova užitku a zkoumá, zda je plnění rozumné a efektivní. Oproti tomu §313 míří na případy, kdy plnění není spravedlivé či férové.¹⁴⁶

Následkem nemožnosti plnění je dlužník od povinnosti plnit osvobozen. Smlouva je však nadále v platnosti a dlužník odpovídá za škodu dle standardu

¹⁴³ Tamtéž s. 285

¹⁴⁴ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s. 493-494

¹⁴⁵ Tamtéž s. 494

¹⁴⁶ Tamtéž s. 495

nedbalosti, popřípadě bezdůvodné obohacení. Pakliže prokáže, že za nastalou překážku nenese odpovědnost, je zbaven své smluvní odpovědnosti. Věřitel je také osvobozen od povinnosti plnit, ale nese újmu, která pramení z tohoto osvobození od plnění.¹⁴⁷

§275(3) se zabývá subjektivní nemožností plnění, když v takovém případě osvobozuje od plnění dlužníka, nelze-li od něj plnění rozumně očekávat, když přitom poměrujeme překážku, která na jeho straně nastala, oproti užitku na straně věřitele. Typickým příkladem je operní pěvec, jehož dítě onemocní smrtelnou nemocí. Pěvec následkem toho může odmítnout vystoupit.¹⁴⁸

4.1.2 Francie

Historicky mělo francouzské soukromé právo co do vztahu ke změně poměrů vždy spíše odmítavý a rezervovaný postoj a zproštění od povinnosti plnit dotčené straně obecně nepřiznávalo.¹⁴⁹ Bývá tak dokumentováno na slavném případě *Canal de Craponne*¹⁵⁰ z roku 1876. Zde se Kasační dvůr pro rozpor s článkem 1134 Code Civil neztotožnil s rozhodnutím soudu nižší instance, kterým byla adaptována smlouva o zavlažování ovocného sadu z roku 1567 a *pacta sunt servanda* uvedená v čl. 1134 zde byla pravidlem obecným a absolutním.¹⁵¹ Francie tak bývala považována za typického zástupce „uzavřených“ právních systémů a to navzdory tomu, že francouzské správní právo vliv změny poměrů na závazek obecně připouští, včetně adaptace závazku, jak je možné dokumentovat například na případě *Gaz de Bordeaux*¹⁵² z roku

¹⁴⁷ TICHÝ, Luboš. Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. Nové jevy v právu na počátku 21. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872. S. 285

¹⁴⁸ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s. 495-496

¹⁴⁹ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 43

¹⁵⁰ Cass. Civ., 6 mars 1876, Canal de Craponne, D. 1876.I.93

¹⁵¹ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s. 501

¹⁵² Conseil d'Etat, 30 mars 1916, Gaz de Bordeaux, S 1916.III.17.

1916, kde *Conseil d'Etat* povolil adaptaci smlouvy o dodávkách plynu v důsledku změny poměrů.¹⁵³

Nejvýznamnější roli ve francouzském právním systému, co se týče vlivu změny okolností na smluvní závazek, hraje doktrína *imprévision*. Týká se obecně případů, kdy nastanou po uzavření závazku neočekávané okolnosti hospodářské povahy, které činí plnění sice stále možným, ale zdatelně obtížnějším nebo značně nákladnějším.¹⁵⁴ To doktrínu odlišuje od institutů *force majeure* a *cas fortuit*, které se vztahují k absolutní nemožnosti plnění, která je následkem nepředpokládané události, kterou není možné přičítat dlužníku. Ten je následkem *force majeure* osvobozen od plnění bez dalšího, v případě *imprévision* by pak následkem měla být povinnost renegociace, popřípadě i soudní adaptace závazku.¹⁵⁵ *Imprévision* může být postavena na předpokladu, že v době plnění je zde značná nerovnost mezi hodnotami předmětů plnění.¹⁵⁶ Teorie je postavena na tom, že následkem změny hospodářských poměrů dojde k narušení smluvní ekvivalence a to činí plnění jedné ze stran značně obtížnějším. Je tak spojena především s dlouhodobými smlouvami a očekávání stran nebo smysl závazku zde nejsou zásadními kategoriemi. Doktrína má tedy poněkud užší užití než například německý institut *Wegfall der Geschäftsgrundlage*.¹⁵⁷ Neaplikuje se u spekulativních smluv, a smluv kde je určitá míra spekulativnosti a rizika přirozenou součástí kontraktu. V teoretické rovině je *imprévision* zaměřena na řešení konfliktu mezi komutativní justicí, vyžadující spravedlivou výměnu a případnou adaptaci smlouvy, na straně jedné, a

¹⁵³ RÖSSLER, Hannes. European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>, s. 501

¹⁵⁴ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. Unexpected circumstances in European contract law. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S. 144

¹⁵⁵ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 43

¹⁵⁶ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. Unexpected circumstances in European contract law. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S. 144

¹⁵⁷ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 43-44

zásadou *pacta sunt servanda* a principem právní jistoty na straně druhé.¹⁵⁸ Ačkoliv v soukromoprávní oblasti byl vliv doktríny tradičně velice omezený, moderní francouzská právní doktrína stejně jako plány novelizace Code Civil, v různé míře podporují rozšíření *imprévision*.¹⁵⁹

Ačkoliv ve francouzské právní kultuře 17. a 18. století získávají určitý vliv učení zahrnující *clausulam rebus sic stantibus*¹⁶⁰, v Code civil teorie *imprévision* původně své vyjádření nenašla, jelikož ten vznikl pod vlivem římskoprávní školy, přirozenoprávní doktríny a idejí ekonomického liberalismu. Naopak, články 1134 a 1793 Code civil nastiňují princip nezrušitelnosti smluv a podtrhují tak vůdčí princip zásady autonomie vůle. „*Zájmem společnosti jako celku je, aby sliby byly plněny*“¹⁶¹. Princip právní jistoty zde má přednost před hodnotami, jako jsou spravedlnost smluv. Především ryzí formulace *pacta sunt servanda* v článku 1134 jasně vytyčuje soudům a státní moci hranici a zapovídá soudcům zasahovat do smluv. Soudci jsou plně vázáni *loi des parties* a vůlí stran vyjádřené ve smlouvě, jejich pravomoc spočívá v pouhém zajištění její aplikace. Soudcovský zásah do smlouvy, především pak úprava jednotlivých plnění a jejich rovnováhy, je považována za zdroj nejistoty a libovůle.¹⁶² Zapovězení adaptace smlouvy v případě změny okolností je tedy zcela v souladu s duchem zákona, který tak osvobozuje dlužníka od plnění jen v případě *force majeure*.¹⁶³

Nicméně ojedinělá ustanovení v Code Civil do jisté míry uplatnění doktríny *imprévision* umožňovala, tak jako například čl. 1769-1773, které dávají farmáři možnost žádat slevu na nájemném za zemědělskou půdu, je-li náhodně zničena alespoň polovina úrody. Další výjimky z principu nezrušitelnosti smluv následně přibývají až po přijetí Code Civil. V reakci na první světovou válku byl přijat tzv. „*Loi Faillot*“, zákon

¹⁵⁸ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 145

¹⁵⁹ MOMBERG URIBE, R.A. *The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives* [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 44

¹⁶⁰ Tamtéž s. 44

¹⁶¹ Tamtéž s. 45

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 145

s časově omezenou účinností, který umožňoval soudu zrušení dlouhodobých smluv o dodání zboží uzavřených před válkou, působilo-li jejich plnění dlužníku značné neočekávané obtíže. Podobná úprava byla přijata i po druhé světové válce. Přijímány jsou i mnohé další speciální intervenční právní normy, určené především k ochraně slabší smluvní strany v reakci na situace, které vyvolával princip nezrušitelnosti smluv ve spojení s významnými změnami ve společnosti.¹⁶⁴ Jiné jsou důsledkem intervencionistické hospodářské politiky.¹⁶⁵ Pro příklad je možné zmínit zákon ze 13. července 1930, který umožňoval modifikaci pojistných smluv, nebo zákon ze dne 11. března 1957, který umožnil revizi některých smluv v autorském právu.¹⁶⁶

Jak jsme již nastínili výše, v soukromoprávní oblasti *Cour de cassation* ve své judikatuře konzistentně vliv teorie, a zrušení či úpravu závazků, odmítal. Poté, co se k doktríně *imprévision* v první polovině 19. století přiblížil, se od ní v polovině století odvrací, aby roku 1876 definitivně formuloval princip nezrušitelnosti smluv v rozsudku *Canal de Craponne* se zdůvodněním, že vzhledem k článku 1134 *Code civil*, ani čas a princip ekvity neopravňují soudce k zásahu do platné smlouvy.¹⁶⁷ V uvedeném případě souhlasil ve smlouvě z 16. století *Sieur de Craponne* s tím, že vybuduje kanál za určitou finanční částku. Jelikož tento kanál sloužil i k zavlažování sadů komunitě v *Pélissane*, místní obyvatelé museli platit skromnou částku na údržbu kanálu. Po třech stoletích, kdy se případ dostal před soud, tato částka představovala naprosto směšnou sumu, která v žádném případě nemohla náklady na údržbu kanálu pokrýt. V první instanci *Cour d'appel d'Aix-en-Provence* navýšil sumu za zavlažování na základě svého uvážení na takovou částku, která byla považována za rozumnou. Toto rozhodnutí bylo odůvodněné principem ekvity, a vedeno cílem obnovit narušenou smluvní ekvivalenci. Nicméně *Kasační dvůr* dal přednost principu *pacta sunt servanda* tak, jak je uveden v čl. 1134. Závazek plynoucí se smlouvy je silnější, než jakékoliv další okolnosti. Jedině strany

¹⁶⁴ Tamtéž s. 146

¹⁶⁵ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s.49

¹⁶⁶ Tamtéž

¹⁶⁷ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S 147-148

svým společným konsenzem mohou smlouvy změnit, jen ony jsou oprávněny určovat obsah smlouvy, která vyjadřuje jejich společný zájem. Následná rozhodnutí Kasačního dvora na tomto stanovisku setrvaly. Politické nepokoje roku 1968 nebyly uznány za force majeure a zaměstnavatel tak na jejich základě nemohl pozastavit výplatu svým zaměstnancům.¹⁶⁸ V rozhodnutí ze dne 18. prosince 1979¹⁶⁹ Kasační dvůr opět zaujímá stanovisko, že právoplatně uzavřenou smlouvu není možné změnit na základě principu ekvity, ani na základě principu jiného¹⁷⁰, a zrušil tak předcházející rozhodnutí *Cour d'appel de Paris*, které stálo na tom, že v případě nových hospodářských okolností může být smluvní cena navýšena tak, aby odpovídala ceně férové. Stejně tak v dalších svých rozhodnutích setrval Kasační dvůr na tom, že závazky, jsou-li jasné a přesné, nemohou být zrušeny soudem.¹⁷¹

Ve francouzské právní doktríně však postupem času sílí názor, že by adaptace smlouvy vlivem doktríny *imprevision* a s tím spojené zásahy do absolutního principu *pacta sunt servanda* měly být umožněny. Ghestin, a další francouzští učenci argumentují tím, že vzhledem k sociálnímu vlivu smluv by mělo být možné je změnit či zrušit, a to v případech, kdy z nastalé nerovnosti vzájemných plnění plynou hrubé nespravedlnosti. Užitek plynoucí ze smlouvy je považován za záruku pro obecný zájem na smlouvě, který je doplňován principem spravedlnosti, jakožto zárukou ekvivalence plnění.¹⁷² Možnost adaptace smlouvy v mimořádných případech zásadní změny okolností, kdy je jedinou její alternativou neplnění, tedy faktický zánik závazku, v těchto případech nemusí být faktorem nejistoty, ale naopak faktorem, který stabilitu závazku navrátí. Revize závazku je často opírána o odst. 3 čl. 1134 Code Civil, který stanoví, že smlouva musí být plněna v dobré víře. Na základě tohoto ustanovení by tudíž měly soudy mít

¹⁶⁸ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 48

¹⁶⁹ Bull. Civ., IV. N. 339

¹⁷⁰ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. Unexpected circumstances in European contract law. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S 210

¹⁷¹ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 47-48

¹⁷² Tamtéž s. 52

pravomoc upravit závazek tam, kde by trvání na jeho splnění vedlo ke zruinování jedné ze stran a zároveň je pro druhou stranu možné v plnění smlouvy pokračovat i po její případné změně. Nepředpokládanost změny okolností a obtíže při jejím plnění nejsou dostatečným odůvodněním pro její změnu, pokud zároveň plnění smlouvy v nezměněné podobě nevede k nespravedlivému obohacení věřitele.¹⁷³

Postupem času i soudy v rostoucím počtu případů začínají připouštět soudcovský zásah do smlouvy. Soudy v obecné rovině berou v potaz změnu okolností, která způsobí plnění obtížnějším, a pobízejí v jejím následku strany, aby obnovily jednání o podmínkách smlouvy. Povinnost obnovit jednání je odůvodněna ustanovením o dobré víře, které je uvedené ve třetím odstavci čl. 1134 Code civil. Změna okolností musí být následná, vnější a nesmí být způsobena jednáním některé ze stran.¹⁷⁴ V případě Arrêt Huard.¹⁷⁵ Kasační dvůr uznal ropnou společnost odpovědnou za škodu, když nevykonávala smlouvu v dobré víře z důvodu, že poté, co razantně poklesly ceny ropy z důvodu zrušení restrikcí, odmítla se svým distributorem jednat o nové smlouvě.¹⁷⁶ V rozhodnutí ze dne 3. září 2006¹⁷⁷ Cour de cassation judikoval, že případy, kdy musí strana zahájit jednání o úpravě smlouvy, v žádném případě neimplikují povinnost této strany přistoupit na návrhy strany druhé, má toliko povinnost zahájit jednání o úpravě smlouvy v dobré víře a hledat cesty k adaptaci smlouvy. V jiných případech si však soud vyhrazoval právo smlouvu adaptovat, pokud by jednání o adaptaci mezi stranami selhalo.¹⁷⁸

¹⁷³ Tamtéž s. 53

¹⁷⁴ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 148

¹⁷⁵ Cass. com., Arrêt Huard, 3 November 1992, JCP 1992, II, 22164, note. G. VIRASSAMY

¹⁷⁶ *European contract law: materials for a common frame of reference: terminology, guiding principles, model rules*. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2008, xxxiv, 613 s. ISBN 978-386-6530-676. S. 544

¹⁷⁷ Cass. com, 3 October 2006, D. 2007 n°11, Somm., 767, note D. Mazeaud

¹⁷⁸ MOMBERG URIBE, R.A. *The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives* [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 57

V současné době panuje tedy ohledně aplikace teorie imprévision značná nejistota. Není úplně jasné, zda změněné okolnosti musí být nové a nepředpokládané, ani zda musí být mimo kontrolu stran.¹⁷⁹

Většina francouzské právní doktríny se domnívá, že úprava obligací v Code civil zastarala a je již překonaná.¹⁸⁰ V roce 2005 byla proto předložena francouzskému ministerstvu spravedlnosti zpráva s návrhem na reformu Code civil, kterou vypracoval se svým týmem prof. Pierre Catala. Od té doby probíhají na dané téma intenzivní diskuze, a ministerstvo spravedlnosti připravuje na bázi této zprávy návrh na novelizaci Code civil. Návrh neodkazuje bezprostředně na teorii imprévision, jelikož počítá s tím, že strany obtížnost plnění musejí samy předvídat. Navrhuje se, aby čl. 1135 odst. 1 umožnil stranám zakomponovat do smlouvy renegociační doložku pro případ změněných okolností, v jejichž důsledku strana ztrácí na dalším plnění smlouvy zájem. Odst. 2 pak stanoví, že i v případě absence takové doložky, může strana žádat na soudu prvního stupně, aby ten obnovení jednání o smlouvě nařídil. Jednání musí být vedena v dobré víře. Pokud nevedou k žádnému výsledku, mohou strany od smlouvy odstoupit.¹⁸¹ Catalův návrh byl však podroben silné kritice. Navrhovaný odst. 1 bývá ve světle zásady autonomie vůle považován za nadbytečný, návrh jako celek pak bývá označován za příliš konzervativní a vyčítáno mu je i to, že nebere žádné ohledy na současný vývoj odehrávající se v ostatních významných jurisdikcích.¹⁸²

V červenci roku 2008 připravilo ministerstvo spravedlnosti svůj vlastní projekt na reformu, který vedl prof. Bénédicte Fauvarque-Cosson. *Projet de la Chancellerie*, ačkoliv se v mnoha ohledech inspiroval předchozím návrhem prof. Cataly, je svým

¹⁷⁹ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S. 148-149

¹⁸⁰ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 60

¹⁸¹ HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7. S. 149

¹⁸² MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 60-63

pojetím ostatním evropským jurisdikcím poněkud bližší. Tím se však vystavil kritice naopak pro svou nekonzistentnost a přílišný odklon od francouzských tradic především tím, že dává přílišnou moc do rukou soudu. Návrh stanoví, že v případě nepředpokládané a nepřekonatelné změny okolností, která má za následek značné obtíže při plnění jedné ze stran, která ve smlouvě nesouhlasila s převzetím rizika, tato strana může žádat obnovení jednání o smlouvě na protistraně, nesmí přitom však odložit plnění. V případě, že jednání selžou, může soudce se souhlasem stran smlouvu adaptovat změněným poměrům, jinak ji může zrušit. Oproti předchozímu návrhu se tento neomezuje na dlouhodobé smlouvy a má tak širší užití. Není zde také odkaz na ekvivalenci plnění, ale na značné obtíže plnění. Důsledkem toho je, že návrh je aplikovatelný i například na jednostranně zavazující smlouvy. Kritika se snesla i na požadavek nepřekonatelnosti spojený se změnou okolností, jakož i na tento termín samotný, který jej dle některých názorů přiblížil až k force majeure. Soudce může smlouvu upravit jen se souhlasem stran, což jeho roli v tomto ohledu značně limituje. Na druhou stranu má soudce právo smlouvu zrušit, což může strany motivovat k tomu, aby se dohodly.¹⁸³

Třetím významným reformním projektem je tzv. *Projet Terré* pod vedením prof. Francoise Terré. Tento projekt byl ministerstvu doručen na konci roku 2008 a následně byl také promptně publikován. Podobně jako *Projet de la Chancellerie*, i tento vychází spíše z mezinárodních a komparačních zdrojů, dává však soudu ještě větší pravomoce při adaptaci smlouvy. Návrh stanoví nejprve obecnou zásadu pacta sunt servanda. Pokud se však plnění pro jednu ze stran stane v důsledku nepředpokládané změny poměrů značně obtížnější, a zároveň tato strana na sebe nevezala riziko změny okolností, může žádat obnovení jednání o smlouvě s cílem tuto smlouvu změnit nebo zrušit. Pokud se strany v rozumném čase na úpravě nebo zrušení smlouvy nedohodnou, může ji soud adaptovat na podkladě legitimních očekávání stran, nebo ji může zrušit. Toto ustanovení je tedy v souladu s moderními trendy v evropských jurisdikcích a mezinárodních

¹⁸³ Tamtéž s. 60-65

vzorových kodifikacích. Nicméně tento projekt v právní doktríně nezaznamenal velkou odezvu.¹⁸⁴

Navzdory těmto snahám, uchovává si tradiční smluvní doktrína ve francouzské judikatuře i právní teorii nadále silnou pozici. Judikatura Kasačního dvora tedy stále preferuje spíše *loi de contrat* před zásahem do smluvního vztahu na základě změny okolností s jedinou výjimkou v podobě povinnosti renegociace smlouvy pro smluvní strany. Budoucnost užití teorie *imprévision* v soukromoprávní oblasti je prozatím nejistá.¹⁸⁵

Co se týče institutu *force majeure*, soudy jeho rozšířený výklad pro oblast obtížnosti plnění v následku změněných poměrů spíše odmítají. Existují ovšem rozhodnutí, kde soudy k rozšířenému výkladu přistoupily. Známým je případ *Dispot Merlin v. Robillard*¹⁸⁶ kde soud rozšířil působnost *force majeure* i na případ narušení účelu smlouvy. V daném případě byla smlouvou zřízena expresní silniční linka mezi městy Rouen a Paříží. Dva roky poté byla na dané trase nečekaně rychle vybudována železnice. Soud pak povolil zrušení smlouvy na základě aplikace doktríny *force majeure*.¹⁸⁷

4.2 Mezinárodní dokumenty a vzorové kodifikace

Tato kapitola se bude zabývat přístupem k problematice vlivu změny poměrů tří mezinárodních dokumentů, kterými jsou Zásady mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT (UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, PICC), Principy evropského smluvního práva (Principles of European Contract Law, PECL) a Návrh společného referenčního rámce (Draft Common Frame of Reference, DCFR). Společné těmto dokumentům je to, že se jedná o instrumenty *soft-law*, nejsou tedy přímo právně závazné. Nejsou produktem zákonodárné iniciativy suverénního státu, jsou to jakési vzorové kodifikace, které mají inspirovat národní legislativy při tvorbě právních předpisů, přispívat ke sblížení úprav smluvního práva, pomáhat

¹⁸⁴ Tamtéž s. 62-67

¹⁸⁵ Tamtéž s. 67-68

¹⁸⁶ 314 Comm. Rouen, 28 srpen 1843, potvrzeno Rouen, 9 únor 1844, D., 1845, p. 4

¹⁸⁷ HONDIUS, Ewald a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. *Common core of European private law*. ISBN 11-070-0340-7. S. 150

s odstraňováním mnohých rozdílů mezi jednotlivými jurisdikcemi a usnadňovat tak mezinárodní obchod. Přímo aplikovatelné mohou být v případě, že na ně strany ve smlouvě odkáží.¹⁸⁸

4.2.1 Zásady mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT

UNIDROIT je nezávislá nevládní organizace se sídlem v Římě. Jejím účelem je studium potřeb a metod pro modernizaci, harmonizaci a kooperaci soukromého práva, především práva obchodního. Cílem je sjednocení právních instrumentů, principů a pravidel napříč jednotlivými státy.¹⁸⁹

Zásady mezinárodních obchodních smluv byly prvně vydané v roce 1994, v letech 2004 a 2010 pak byly částečně novelizované. V preambuli je uvedeno, že Principy razí obecná pravidla pro mezinárodní obchodní smlouvy. Užijí se v případě, že se na tom usnesou smluvní strany, když se strany shodnou na tom, že smlouva má být posuzována pomocí obecných právních principů, nebo když strany neurčily právo, jímž se má smlouva řídit. Mohou sloužit i interpretaci jiných právních norem nebo jako vzorová kodifikace při tvorbě právních předpisů.

PICC obsahují dva důležité instrumenty týkající se změny okolností. Jedná se o institut force majeure, upravený ve čl. 7.1.7 uvedeném v kapitole o nesplnění (non-performance) a institut hardship, který upravují čl. 6.2.1 až 6.2.3 v kapitole o splnění (performance)

Ustanovení o force majeure je rigidní. Pouze absolutní nemožnost plnění vytváří předpoklad pro osvobození od plnění závazku. Odst. 1 čl. 7.1.1 stanoví, že zde musí být překážka, která je mimo kontrolu dotčené strany, se kterou tato strana nemohla v době uzavírání smlouvy rozumně počítat, nebo se ji nemohla vyhnout ani ji překonat či předejít jejím následkům. Dotčená strana, má-li být osvobozena od plnění, musí uvedené prokázat.

¹⁸⁸ MOMBERG URIBE, R.A. The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius. s. 187

¹⁸⁹ [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/about-unidroit/overview>

Takovou překážkou, která je mimo kontrolu strany ve smyslu tohoto ustanovení nejsou například finanční obtíže jedné ze stran, výkyvy v hodnotách měn a podobně.¹⁹⁰ Co se týče „rozumné neočekávatelnosti“, z judikatury vyplývá, že ji můžeme definovat jako „událost natolik nepravděpodobnou, že rozumné strany necítí potřebu výslovně upravit alokaci rizika, co se této události týče, ačkoliv dopad této události může být tak značný, že by strany o této události jednaly, jevila-li by se jim jako pravděpodobnější.“¹⁹¹

Čl. 2 upravuje dočasnou force majeure. Když je překážka dočasného charakteru, osvobozuje dočasně od plnění po dobu trvání takové překážky. V takovém případě bude plnění zpravidla odloženo a dotčená strana získá čas navíc.¹⁹² Čl. 3 pak stanoví notifikační povinnost dotčené strany vůči straně druhé. Když dotčená strana neinformuje o překážce druhou stranu v přiměřené době, odpovídá za škodu.

Institut force majeure v PICC je tedy klasickou úpravou spočívající na přísné nemožnosti plnění, kde absolutní nemožnost působí zánik povinnosti plnit a osvobozuje dotčenou stranu od povinnosti nahradit škodu z takového neplnění. Aby se osvobodil od plnění, musí zde však dlužník prokázat i to, že překážku způsobující nemožnost nemohl předpokládat ani ovlivnit a nemohl jí ani jejím následkům předejít ani se jim vyhnout.

Oproti tomu institut hardship dotčenou stranu od povinnosti plnit neosvobozuje. Pokud je plnění možné, musí tato plnit, i kdyby tímto plněním utrpěla značné ztráty. Platí zde pacta sunt servanda. Hardship se uplatní jen v případech zcela mimořádných a jeho důsledkem je právo dotčené strany domáhat se obnoveného jednání o smlouvě.¹⁹³ Hardship je definován jako situace, kdy nastalé události zásadně naruší smluvní rovnováhu tím, že se zvýší náklady plnění strany, nebo že se sníží hodnota protiplnění poskytovaného stranou druhou, a zároveň:

¹⁹⁰ PERILLO, Joseph M. Contratación internacional: comentarios a los principios sobre los contratos comerciales internacionales del UNIDROIT [online]. 1. ed. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1998, s. 111-133 [cit. 2014-03-25]. ISBN 9683664776. Dostupný z WWW: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/138/9.pdf>, s. 122

¹⁹¹ Tamtéž

¹⁹² UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>, s. 237-238

¹⁹³ Tamtéž s. 213

- a.) Tyto události nastanou, nebo se stanou dotčené straně známými až po uzavření smlouvy.
- b.) Dotčená strana s takovými událostmi nemohla v době uzavření smlouvy rozumně počítat.
- c.) Tyto události jsou mimo kontrolu dotčené strany.
- d.) Dotčená strana na sebe nepřevzala riziko změny okolností.

Narušení smluvní ekvivalence musí být zásadní, což je nutné posoudit podle okolností případu. Zvýšení nákladů plnění může spočívat například v dramatickém nárůstu cen materiálu, nebo přijetí právních předpisů, které plnění smlouvy značně prodraží. Snížení hodnoty protiplnění může spočívat v dramatické inflaci, nebo i odpadnutí účelu smlouvy.¹⁹⁴

Pokud strana o událostech věděla už v době uzavírání smlouvy, Hardship se neuplatní. Stejně tak, pokud takové události mohla strana rozumně předpokládat. Například pokud investuje v nepokojné oblasti, musí počítat s tím, že v této oblasti může v dohledné době začít válka. Na druhou stranu, pouhý fakt, že už před uzavřením smlouvy např. již počal pokles hodnoty určité měny, nevylučuje uplatnění hardship v případě, že tento pokles nabere zprvu nečekaných obrátek. Okolnosti, které působí narušení smluvní rovnováhy, také v žádném případě nemůžou být pod kontrolou této strany. Pokud například prostředník, který uzavře smlouvy na dodání určitého zboží, otálí s nákupem takového zboží a spekuluje, nemůže se dovolávat aplikace hardship, i když se cena takového zboží následně nečekaně zvýší.¹⁹⁵

Ustanovení o převzetí smluvního rizika nemíří pouze na případy výslovného převzetí rizika ve smlouvě, ale pokrývá i riziko implicitně ve smlouvě obsažené. Strana, která vstupuje do závazku, který je do určité míry spekulativní, tak na sebe přebírá i riziko, které je přirozenou součástí takové smlouvy.

¹⁹⁴ Tamtéž s. 214

¹⁹⁵ PERILLO, Joseph M. *Contratación internacional: comentarios a los principios sobre los contratos comerciales internacionales del UNIDROIT* [online]. 1. ed. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1998, s. 111-133 [cit. 2014-03-25]. ISBN 9683664776. Dostupný z WWW: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/138/9.pdf>, s. 275

Hardship je z přirozené podstaty tohoto institutu možné uplatnit jen tam a do té míry, do které ještě nebylo plněno. I když není přímo vyloučené uplatnění institutu u ostatních smluv, především se uplatní u smluv dlouhodobých.¹⁹⁶

Nastanou-li výše uvedené okolnosti, může se dotčená smluvní strana domáhat obnovení jednání o smlouvě. Musí tak učinit bez zbytečných průtahů, tak rychle, jak jen je to možné od doby, kdy událost nastala, nebo se straně stala známou. Neoznámí-li toto dotčená strana druhé smluvní straně včas, právo na obnovení jednání o smlouvě tím neztrácí. Může to však mít vliv při určování, zda opravdu nastaly podmínky pro aplikaci ustanovení hardship, a pokud ano, může to mít důsledky pro samotnou smlouvu. Dotčená strana musí svou žádost také věcně odůvodnit tak, aby mohla druhá strana snáz určit, zda je žádost o renegociaci oprávněná. Není-li žádost odůvodněna, bude posouzena jako opožděná, kromě případů, kdy odůvodnění zjevně není třeba.¹⁹⁷

Podaná žádost sama o sobě neopravňuje dotčenou stranu odložit plnění. Toto ustanovení zabraňuje zneužití institutu, který se uplatní jen v mimořádných případech. Žádost samotná, jakož i následné obnovené jednání, musí být pochopitelně, ač tak není v článku samotném výslovně uvedeno, v souladu se zásadou poctivosti a dobré víry a zásadou poctivého obchodního styku.¹⁹⁸ Strana, která nejedná poctivě, bude odpovídat za případnou škodu.¹⁹⁹

V případě, že se strany v rozumném čase nedomluví, mohou se obrátit na soud. Rozumnou dobu nutno určit dle konkrétního případu. Soud má možnost závazek zrušit ke dni a za podmínek, které určí, nebo smlouvu adaptuje změněným poměrům. Soud tak

¹⁹⁶ UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf> s. 217

¹⁹⁷ Tamtéž s. 219

¹⁹⁸ Tamtéž s. 220

¹⁹⁹ PERILLO, Joseph M. *Contratación internacional: comentarios a los principios sobre los contratos comerciales internacionales del UNIDROIT* [online]. 1. ed. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1998, s. 111-133 [cit. 2014-03-25]. ISBN 9683664776. Dostupný z WWW: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/138/9.pdf>, s. 130

však učiní, jen je-li to rozumné. Není-li tomu tak, může také stranám nařídit další jednání, popřípadě ponechat závazek v platnosti v nezměněné podobě.²⁰⁰

V situacích, které můžeme podřadit jak pod hardship, tak pod force majeure, bude na dotčené straně, jaký institut zvolí. Je-li jejím zájmem zproštění od povinnosti plnit, zvolí force majeure, chce-li se pokusit zachovat smlouvu a adaptovat jí novým podmínkám, zvolí hardship.²⁰¹

4.2.2 Principy evropského smluvního práva

Principy evropského smluvního práva jsou dílem Komise pro evropské smluvní právo, tzv. Landovy komise pod vedením prof. Ole Landa. Staly se důležitým krokem vstříc vytvoření obecného smluvního práva a jedním z kroků směrem zamýšlenému Evropskému smluvnímu zákoníku.

Principy upravují následnou změnu okolností především ve dvou svých ustanoveních. Čl. 8:108, pojmenovaný „*Excuse Due to an Impediment*“, obsahuje klasickou úpravu přísné nemožnosti plnění a je prakticky doslovnou obdobou force majeure ve výše uvedených Zásadách UNIDROIT. Uplatní se, je-li tu překážka, která působí absolutní nemožnost plnění, která je mimo kontrolu dlužníka, čili mimo sféru jeho vlivu, a za kterou dlužník nijak neodpovídá. Tuto překážku v době uzavření smlouvy také nemohl rozumně předpokládat. Nesmí se jednat o situaci, kdy strana buď měla převzít riziko anebo kdy je odpovědná za to, že překážku nepředpokládala.²⁰² Od strany nemohlo být zároveň očekáváno, že překážku nebo její následky překoná, či se jim vyhne. Ustanovení se tedy neuplatní například v případě, je-li možný jiný způsob dopravy, než ve smlouvě ujednaný, který je v důsledku události nemožný.²⁰³ Dotčená strana má notifikační povinnost vůči druhé straně, jinak odpovídá za škodu způsobenou tím, že druhou stranu neinformovala.

²⁰⁰ UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>, s. 221

²⁰¹ Tamtéž s. 217

²⁰² BACKHAUS, Richard. The Limits of the Duty to Perform in the Principles of European Contract Law. ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, (March 2004), [online]. 2004 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.ejcl.org/81/art81-2.PDF>, s. 5

²⁰³ Tamtéž

Čl. 6:111, „*Change of Circumstances*“ pojednává o změně okolností. V prvním odstavci stanoví, že strana je obligací vázána i v případě, že se plnění stane obtížnější v důsledku nárůstu nákladů plnění této strany, nebo v důsledku poklesu hodnoty protiplnění poskytovaného stranou druhou, a zdůrazňuje tak princip pacta sunt servanda. V druhém odstavci je však uvedeno, že stane-li se plnění značně obtížné v důsledku změny okolností, jsou strany povinny zahájit jednání o smlouvě s cílem ji adaptovat nebo zrušit. Zároveň musí platit, že změna okolností nastane objektivně až po uzavření smlouvy, možnost takové změny okolností nebyla v době uzavírání smlouvy rozumně předvídatelná a zároveň se nejedná o situaci, kdy by vzhledem ke smlouvě měla strana nést riziko změny okolností. Odst. 3 pak formuluje právo soudu kontrakt zrušit, popřípadě adaptovat, nedohodnou-li se strany v rozumné době. Výslovně je stanoveno právo soudu odškodnit stranu, která utrpí jednáním druhé strany v rozporu se zásadou poctivosti a dobré víry odmítne zahájit renegociaci, nebo ji přeruší.

Rozdíl oproti úpravě obsažené v PICC je tedy především v tom, že v úpravě PECL musí změna okolností objektivně nastat až po uzavření smlouvy a nestačí tak, že se jen stane smluvní straně až po uzavření smlouvy známou. Dále oproti PICC, kde je stanovena toliko povinnost dlužníka požádat druhou stranu o obnovení jednání o smlouvě, úprava v PECL klade oběma stranám za povinnost v dobré víře jednat o úpravě smlouvy.

4.2.3 Návrh společného referenčního rámce

DCFR je společným dílem tzv. Studijní skupiny pod vedením prof. Christiana von Bara (Study group on European Civil Code), a tzv. Aquis group pod vedením prof. Hanse Schulte-Nölke (European Research Group on Existing EC Private Law). Obsahuje principy, definice a vzorová pravidla evropského smluvního práva, čímž mimo jiné naplňuje zadání Evropské komise z roku 2005. Jedná se o akademický text, jehož jedním z cílů je, že má být možnou předlohou politického Společného referenčního rámce.²⁰⁴ Stejně jako např. Principy evropského smluvního práva, které

²⁰⁴ Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR). [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf, s. 6

jsou v Návrhu v mírně upravené podobě zakomponovány, mají sloužit jako vzorové kodifikace při modernizaci národních úprav smluvního práva a přispívat tak k jeho harmonizaci.

V knize třetí, kapitole třetí, čl. 3:104, nazvaném *Excuse due to an impediment* je úprava force majeure, která přibližně odpovídá té v PICC a v PECL.

Dlužníkovo neplnění je omluveno, neplní-li z důvodu překážky, která je mimo sféru vlivu dlužníka. Force majeure tedy nenastává například tehdy, když se dlužníku nečekaně porouchá jeho výrobní zařízení, nebo pokud nečekaně selže prostředník, kterého dlužník pověřil určitou činností. V posledně zmiňovaném případě by však uplatnění tohoto institutu mohlo připadat v úvahu tehdy, pokud by zde nebyl žádný jiný možný prostředník, kterého by mohl dlužník zaměstnat. Tím by se překážka dostala mimo sféru vlivu dlužníka. Stejně tak dlužník nebude exkulčován v případě, že by událost nezasáhla do plnění, plnil-li by dlužník včas.²⁰⁵

Tato překážka i její důsledky, musí být pro dlužníka dle rozumného uvážení nepřekonatelné a nevyhnutelné. Není však možné po dlužníkovi požadovat, aby v předcházení rizika činil něco nedovoleného, nebo aby vykládal takové náklady, které vzhledem k míře rizika a okolnostem případu nejsou přiměřené.²⁰⁶

V případě, že závazek vyplývá z právního jednání, musí se také jednat o překážku, se kterou dlužník v době uzavření smlouvy nemohl rozumně počítat. Mohl-li s ní rozumně počítat, dá se říci, že na sebe vzal riziko, nebo odpovídá za to, že událost nepředvídal. Zda byla událost předvídatelná nutno posoudit podle toho, jak by se za dané situace zachovala normální osoba, bez přehnaného optimismu ani pesimismu.²⁰⁷

Podobně jako např. v úpravě v PECL, dočasná překážka, naplňuje-li obecné znaky, exkulčuje dlužníka po dobu, co tato překážka trvá. Věřitel tedy nemůže požadovat plnění a nemá ani právo na náhradu škody po dobu trvání této překážky. Může však odložit protiplnění, snížit cenu, anebo, vede-li překážka k zásadnímu

²⁰⁵ Tamtéž s. 809

²⁰⁶ Tamtéž s. 810

²⁰⁷ Tamtéž

neplnění (*fundamental non-performance*), může od smlouvy odstoupit. Odstoupit od smlouvy tak může i v případě, že pozdější plnění by pro něj nemělo smysl.²⁰⁸

Odst. 4 pak stanoví, že je-li překážka trvalá, závazek zaniká. Zaniká dlužníková povinnost plnit, i reciproční povinnost druhé strany.

Dlužník má vůči věřiteli notifikační povinnost ohledně překážky a jejích důsledků. Musí jej v rozumné době informovat o překážce i jejích důsledcích pro závazek. Musí tak činit v souladu se zásadou poctivosti a dobré víry a se zásadou poctivého obchodu. Sankcí je povinnost nahradit škodu vyplývající z neoznámení události.

DCFR obsahuje ustanovení, které upravuje vliv změny poměru v obecné části knihy třetí, která pojednává o závazcích, kapitole prvé. Čl. 1:110 je nazvaný „*Variation or termination by court on a change of circumstances*“, tedy změna závazku, nebo jeho zrušení soudem na základě změny okolností.

Odst. 1 stanoví, že závazek musí být plněn i tehdy, stane-li se jeho plnění pro stranu obtížnějším, ať už nárůstem nákladů plnění této strany, nebo poklesem hodnoty protiplnění poskytovaného stranou druhou. Jak je však uvedeno v odst. 2, pokud se plnění smluvní povinnosti nebo povinnosti vyplývající z jednostranného právního jednání stane v důsledku mimořádné změny okolností natolik obtížným, že by bylo zjevně nespravedlivé trvat na dlužníkově povinnosti plnit, soud může smlouvu rozumně a spravedlivě adaptovat změněným poměrům anebo smlouvu zrušit ke dni a za podmínek určených soudem. Odst. 2 se uplatní jen tehdy, nastane-li změna okolností objektivně až po uzavření závazku, dlužník v době uzavření smlouvy nepočítal a nemohl rozumně počítat s možností nebo rozsahem takové změny okolností. Dlužník dále nepřevzal riziko změny okolností, ani není možné rozumně předpokládat, že takové riziko na sebe převzal. Zároveň musí platit, že se dlužník pokusil rozumně a v dobré víře ujednat rozumnou a spravedlivou úpravu podmínek závazku.

V úvodu ustanovení je tedy, stejně jako v PICC nebo PECL, formulována obecná zásada *pacta sunt servanda*.

²⁰⁸ Tamtéž s. 810-811

Článek musí být vykládán v souvislosti s výše uvedeným článkem o nemožnosti plnění, která může vést jedině k zániku závazku. V případě, že nebude zcela jasné, zda se jedná o nemožnost plnění, nebo o pouhou obtížnost plnění, bude na soudu, aby posoudil, o kterou situaci se jedná.²⁰⁹ Tím se přístup DCFR poněkud liší např. od výše uvedeného přístupu PICC, které dle svého komentáře ponechávají na uvážení dotčené smluvní strany, kterého institutu se rozhodne využít.

Institut je aplikovatelný jen tam, kde závazek pramení ze smlouvy, nebo z jednostranného právního jednání. Změna okolností je neodmyslitelně spojena s ideou převzetí rizika závazku, která však není aplikovatelná u závazků, které nejsou uzavřeny dobrovolně. Působnost na závazky z jednostranných právních jednání a jednostranně zavazujících obligací je zde výslovně uvedena. Jako ilustrace může sloužit případ, kdy jedna strana zaváže druhé platit výdaje na školu po dobu studia. V jeho průběhu je však neočekávaně zrušena státní podpora a zavázaný není následkem toho schopen svému závazku dostát. Pokusí se tedy v dobré víře dojednat s věřitelem změnu závazku v tom smyslu, že bude platit část nákladů, zatímco zbytek si věřitel opatří sám na základě státem podporované půjčky. Věřitel s tím nesouhlasí a trvá na úhradě veškerých nákladů studia. Soud může závazek zrušit, nebo adaptovat.²¹⁰

Zrušení nebo úprava závazku na základě institutu hardship by měla být zcela mimořádná. Nadměrné užívání hardship by znamenalo podlomení základních principů smluvního práva a stability smluvních vztahů. Proto je v DCFR, oproti obdobnému ustanovení v PECL, výslovně zdůrazněno, že změna okolností musí být zcela mimořádná. Takovou mimořádnou změnou okolností běžně nebude například situace, kdy vlivem dovozu levnějšího zboží ze zahraničí poklesne na trhu cena určitého výrobku.²¹¹

Plnění se musí stát nespravedlivě obtížným. Změna okolností musí způsobit to, že požadovat po dlužníkovi plnění by bylo zjevně nespravedlivé. Obtížnost může plynout z nárůstu nákladů plnění, nebo z poklesu hodnoty protiplnění.

²⁰⁹ Tamtéž s. 737-738

²¹⁰ Tamtéž s. 738

²¹¹ Tamtéž s. 739

Změna okolností musí, na rozdíl od institutu hardship v PICC, objektivně nastat až po uzavření závazku. Některé situace, kdy okolnosti, které činí plnění obtížnějším, objektivně nastaly už před uzavřením smlouvy a stranám se staly známými až v době platnosti závazku, je možné řešit ustanovením o omylu.²¹²

Se změnou okolností nemohlo být rozumně možné v době uzavření závazku počítat. Institut hardship se neuplatní v případě, kdy rozumná osoba v postavení dlužníka mohla změnu okolností předpokládat a počítat s možností, že taková změna nastane. Od profesionála pak lze rozumně očekávat, že vezme v potaz i okolnosti, které může očekávat vzhledem ke svým vědomostem a schopnostem, které vyplývají z jeho postavení.²¹³

Ustanovení se také nevztahuje na situace, kde dlužník převzal riziko změny okolností. Jedná se o převzetí rizika výslovné, i o situace, kdy lze rozumně předpokládat, že dlužník riziko změny okolností převzal. Obecně bude možné předpokládat převzetí rizika dlužníkem v případě spekulativních smluv, nebo v případě, že změna okolností je pod kontrolou dlužníka. V případě spotřebitelských závazků bude také možné na straně profesionála očekávat převzetí rizika pramenící z jeho profesionálních znalostí.²¹⁴

Co se týče povinnosti obnovit jednání o smlouvě, reaguje úprava na kritiku poněkud těžkopádného ustanovení v PECL, kterému bylo vytýkáno například to, že staví věřitele do komplikované situace tím, že po něm žádá v dobré víře vyjednávat o tom, že se má vzdát své výhody. Úprava v DCFR proto nezahrnuje povinnost jednat o adaptaci smlouvy, ale toliko povinnost dlužníka se v dobré víře o takové jednání pokusit. Není zde proto ani výslovné ustanovení upravující odpovědnost za škodu následkem selhání při vyjednávání adaptace smlouvy.²¹⁵

²¹² Tamtéž s. 739-740

²¹³ Tamtéž s. 740

²¹⁴ Tamtéž

²¹⁵ Tamtéž s. 738-739

Soud má právo závazek zrušit, nebo jej upravit. Úprava závazku musí být vedena s cílem spravedlivě a rozumně jej přizpůsobit novým poměrům. Zpravidla se tak bude dít úpravou ekvivalence plnění. Riziko změny okolností by strany měly sdílet.²¹⁶

Úprava v konkrétní podobě může nabývat rozličných forem, od přizpůsobení kupní ceny, úpravy doby plnění, změny množství zboží, které má být dodáno atd. V některých případech však bude nutné anebo rozumné závazek zrušit. Soud pak musí určit čas, ke kterému závazek ukončuje, když přitom bere především na vědomí, do jaké míry již bylo plněno. Soud může upravit i podmínky zániku závazku, jakou může být například povinnost poskytnout náhradu škody.²¹⁷

Vliv změny okolností na trvání závazku v úpravě DCFR je tedy velice podobný úpravě v PICC. Liší se především v tom, že úprava PICC ve své skutkové podstatě výslovně zmiňuje narušení rovnováhy vzájemných plnění a protiplnění, zatímco úprava v DCFR naopak výslovně zmiňuje užití institutu hardship i na jednostranné a jednostranně zavazující obligace. Úprava PICC se pak vztahuje i na situace, kdy se okolnosti, které způsobují obtížnost plnění, staly stranám známé až po uzavření závazku, ačkoliv objektivně existovaly už dříve. DCFR některé z těchto situací řeší pomocí ustanovení o omylu. V DFCR, stejně jako v úpravě PECL, také oproti PICC není výslovně uvedeno, že změna okolností musí být mimo kontrolu dlužníka. V praxi se však takové případy budou subsumovat pod převzetí nebezpečí změny okolností a při aplikaci na konkrétní případ tak nebude mezi úpravami faktického rozdílu.

4.3 Shrnutí

Z výše uvedeného lze jasně vysledovat trend směřující směrem k větší „otevřenosti“ vlivu změny poměrů na závazek. Dá se tedy říci, že úprava změny okolností v novém občanském zákoníku „jde s dobou“ a jedná se o úpravu moderní, či alespoň módní. Budeme-li vycházet ze vzájemného srovnání úpravy německé a francouzské, můžeme říci, že výslovné zakotvení speciálního institutu, který upravuje změnu okolností, je spíše krok správným směrem a to, možná trochu paradoxně, i z hlediska principu právní jistoty. Zatímco německá právní doktrína a judikatura

²¹⁶ Tamtéž s. 741

²¹⁷ Tamtéž

vytvořila v průběhu let základ pro komplexní a systematickou úpravu, která je v současnosti obsažena v BGB, řešení problému změny okolností v rámci francouzského právního systému je poněkud neutěšené. Judikatura je nejednotná a tím pádem, navzdory tomu, že na něm francouzská právní kultura tradičně lpí, paradoxně nemůže být naplněn ani princip právní jistoty. I proto také Francie připravuje výslovnou úpravu změny okolností na základě teorie *imprévision*.

Východiska a přístupy jednotlivých úprav změny okolností jsou si navzájem dosti podobné a blízké a rozdíly jsou spíše v detailech, nebo podmíněné rozdíly mezi jednotlivými právními řády a jejich tradicemi.

Zde lze mít některé výhrady k úpravě v NOZ. Vzorová úprava v *Principech UNIDROIT* je jistě úprava přehledná, dostatečně pružná i vnitřně konzistentní a samotný její výběr zřejmě nemůže být považovaný za chybu. Nicméně způsobem zakotvení vzorové normy do NOZ, jejím vymezením vůči jiným institutům v rámci NOZ, i sloučením s prvorepublikovým učením o hospodářské nemožnosti plnění, tato mnohé ze své vnitřní konzistence a srozumitelnosti ztratila. Úprava v NOZ tak vyvolává mnohé otázky. Jak je podrobněji rozebráno v kapitole o současné právní úpravě, není například jasné, zda se úprava v NOZ fakticky týká jen oboustranně zavazujících smluv, nebo je vlastní každé smlouvě, jak se uvádí v důvodové zprávě. Sporný je i výklad alokace smluvního rizika vzhledem k institutu odvážných smluv, nebo vymezení vztahu institutu vůči změně okolností u šňerovacích smluv. Ustanovení oproti vzorové úpravě působí celkově nepřehledně a poněkud nesrozumitelně, což je v příkrém rozporu s proklamacemi ohledně přehlednosti právní úpravy.²¹⁸ Pro důkladnější komparaci bude proto nutné vyčkat toho, jak se s danou problematikou vypořádá judikatura.

²¹⁸ Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 22

5 Závěr

Cílem práce bylo vymežit náhled na problematiku v rámci evropské kontinentální právní kultury. Vymežit hlavní právní instituty, které se k problému vztahují a tato teoretická východiska aplikovat na úpravu v rámci českého právního řádu a následně tu konfrontovat s vybranými dalšími právními úpravami.

Tento cíl se mi však podařilo splnit jen zčásti. Ačkoliv se podařilo identifikovat jak hlavní právní instituty, vztahující se ke změně poměrů, tak i různé metody jejich aplikace v rámci právních řádů a dopátrat se jejich historického původu, aplikace těchto teoretických poznatků na úpravu obsaženou v novém občanském zákoníku nevedla ke zcela uspokojivým výsledkům. Úprava změny poměrů v NOZ se ukázala v určitých ohledech natolik nesrozumitelnou a spornou, že bylo možné toliko nastínit vícere možné varianty jejího výkladu, nikoliv však učinit kategorický závěr.

Limitem se zde také ukázala být forma diplomové práce a jí stanovený rozsah. Téma je natolik hluboké a obšírné, že formát diplomové práce neumožňuje jeho náležité zpracování. Hlubší rozbor a více prostoru by si jistě zasloužila jak část teoretická, včetně historického výkladu, část komparativní, tak v neposlední řadě i část věnovaná úpravě v novém občanském zákoníku.

Závěrem pak lze říci, že zcela zřejmým trendem nejen poslední doby je ústup od přísného uplatňování některých klasických liberálně ekonomických idejí a zásad. Tradiční smluvní doktrína, a vůle smluvních stran jakožto nedotknutelná maxima, je upozaďována ve prospěch „spravedlnostního“ zásahu do obsahu závazku. Takový zásah spočívá v povinnosti jednat o změně obligace, která se stranám obvykle stanoví, a především pak v právu soudu v zákonem stanovených případech závazek, který mezi sebou strany dobrovolně uzavřely, svým autoritativním výrokem nejen zrušit, ale i změnit. Vůli stran tak soud může nahradit dle své spravedlnostní úvahy svou vlastní vůlí. Takové oprávnění je tedy ve svých důsledcích opravdu radikální a představuje razantní zásah do principu autonomie vůle, který je vůdčím principem smluvního práva. Je proto důležité náležitě zdůraznit, že takového práva by soudy měly využívat jen v naprosto mimořádných a ojedinělých případech. Toto by také, aby se vyhovělo principu právní jistoty, mělo být i právnícky nevzdělanému adresátu právní normy z její dikce na první pohled patrné. Soudci by při realizaci svého práva změnit závazek měly

mít neustále na paměti prioritě zásady pacta sunt servanda, která má být poměřována principem poctivosti a dobré víry. Změna závazku v rámci principu rebus sic stantibus by měla být možná jen v případech, kdy se obsah závazku vlivem mimořádné a nepředpokládané události naprosto rozchází s původními představami a vůlí stran a vyžadovat jeho splnění by bylo zcela jasně nespravedlivé.

Úprava změny okolností v novém občanském zákoníku je navzdory některým výhradám zcela v duchu všech těchto trendů. Byť samozřejmě v našich realitách, vzhledem k dlouhé době nesvobody, nemůžeme úplně hovořit o odklonu od liberálních hodnot a tradic. Ačkoliv se úprava inspirovala čl. 6.2.1 až 6.2.3 Zásad UNIDROIT, její implementací došlo k takovým změnám v jejím obsahu, že použitelnost Zásad co se týče výkladu ustanovení NOZ není neomezená. Institut hospodářské nemožnosti plnění a prvorepubliková judikatura, jakožto další inspirační zdroj, při aplikaci institutu také poslouží jen částečně. Úprava změny okolností v NOZ je některých směrech úplně nová. Ve svém celku však není dostatečně srozumitelná, jak je dokumentováno v kapitole o současné právní úpravě. Pro její náležité zhodnocení bude nutné vyčkat, jak bude v praxi aplikována.

6 Seznam pramenů a použité literatury

6.1 Právní předpisy

Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012 občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Císařský patent č. 946/1811 Sb. Zák soud., Obecný zákoník

občanský, ve znění pozdějších předpisů.

6.2 Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 21. 10. 2008, sp. zn. IV. ÚS 1735/07

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 2005, sp. zn. 29 Odo 1389/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. Května 2002, sp. zn. 28 Cdo 848/2002

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. ledna 2012, sp. zn. 32 Cdo 3334/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 420/2013

Rozsudek Nejvyššího Soudu Československé republiky Rv. I. 407-22 ze dne 17. 5. 1922 (Vážný IV. Čís. 1680 str. 489).

Rozsudek Nejvyššího Soudu Československé republiky ze dne 10. Února 1920 Rv. I. 30-20 (Vážný II. Č. 409 str. 106)

Rozsudek Nejvyššího Soudu Československé republiky Rv. I. 8-18 ze dne 14. 1. 1919 (Vážný, sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu civ. I. Čís. 8. in str. 29).

6.3 Literatura

BEJČEK, Josef, Karel ELIÁŠ a Přemysl RABAN. *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010, li, 542 s. ISBN 978-80-7400-337-0

PERILLO, Joseph M. *Contratación internacional: comentarios a los principios sobre los contratos comerciales internacionales del UNIDROIT* [online]. 1. ed. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1998, s. 111-133 [cit. 2014-03-25]. ISBN 9683664776. Dostupný z WWW: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/138/9.pdf>

RÖSSLER, Hannes. *European review of private law = Revue européenne de droit privé = Europäische Zeitschrift für Privatrecht*, VOLUME 15 NO. 4 – 2007: *Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law* [online]. 2007, s. 483-513 [cit. 2014-03-25]. ISSN 0928-9801. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1154004>

MOMBERG URIBE, R.A. *The effect of a change of circumstances on the binding force of contracts: comparative perspectives* [online]. Utrecht, 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/204792/momberg.pdf?sequence=3>. Disertační práce. Utrecht University. Vedoucí práce Prof.dr. E.H. Hondius.

HONDIUS, Ewaud a Hans Christoph GRIGOLEIT. *Unexpected circumstances in European contract law*. New York: Cambridge University Press, 2011, xxi, 692 p. Common core of European private law. ISBN 11-070-0340-7.

ZIMMERMANN, Reinhard. *The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition*. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. ISBN 01-987-6426-X.

DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-807-4783-265.

HENDRYCH, Dušan. *Právníkový slovník. 3., podstatně rozš. vyd.* V Praze: C.H. Beck, 2009, xxii, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1.

KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné. 4., aktualiz. a dopl. vyd.* Praha: ASPI, 2005. ISBN 97880735712761.

DVOŘÁK, J. *Pacta sunt servanda?*. In: DVOŘÁK, J. a M. KINDL. *Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2005, s. 45-57. ISBN 8073571331.

MELZER, Filip. *Právní jednání a jeho výklad*. Brno: Václav Klemm - Vydavatelství a nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-904083-9-5.

HAVEL, Bohumil. *Dobré mravy a poctivý obchodní styk*. *Právník*, 2000, roč. 139, č.1, str. 51.

ELIÁŠ, Karel. *Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu)* *Obchodněprávní revue*, 2009, č. 6, s. 151-155.

TICHÝ, Luboš. *Změna okolností a její následky pro smluvní vztahy*. In: PAUKNEROVÁ, Monika a Michal TOMÁŠEK. *Nové jevy v právu na počátku 21. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 270-317. ISBN 9788024616872.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností ?*. In: *Druhý sjezd právníků československých: konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně*. V Brně: nákladem přípravného výboru druhého práv. sjezdu, 1925.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. V Praze, 1910, 1243 s.

KUBEŠ, Vladimír. *Nemožnost plnění a právní norma*. Brno: Orbis,

Důvodová zpráva – konsolidovaná verze : k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

ANDRES, Bedřich, Antonín HARTMANN, František ROUČEK a Jaromír SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Repr. pův. vyd. z r. 1937. Praha: Codex Bohemia, 1998, 600 s. ISBN 80-85963-99-x

KANDA, Antonín. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1966.

KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva: 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-179

ŠVESTKA, J., J. SPÁČIL, M. ŠKÁRKOVÁ, M. HULMÁK, a kol. *Občanský zákoník II. § 460 až 880. Komentář*. 2. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, ISBN 978-807-4001-086,

UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>

European contract law: materials for a common frame of reference: terminology, guiding principles, model rules. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2008, xxxiv, 613 s. ISBN 978-386-6530-676.

European contract law: materials for a common frame of reference: terminology, guiding principles, model rules. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2008, xxxiv, 613 s. ISBN 978-386-6530-676.

BACKHAUS, Richard. The Limits of the Duty to Perform in the Principles of European Contract Law. *ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW*, (March 2004), [online]. 2004 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.ejcl.org/81/art81-2.PDF>

Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

LAVRUSHIN, Konstantin V. Změna okolností v NOZ: systematický pohled. *REKODIFIKACE & PRAXE*. 2013, I, 8/2013

7 Český abstrakt

Změna okolností a její vliv na trvání závazkově právního vztahu

V průběhu platnosti závazku nastávají situace, kdy neočekávaná událost následně zásadně naruší původní rovnováhu závazku, nebo se v jejím následku stane plnění jedné ze stran natolik obtížné, že již není možné spravedlivě plnění daného závazku po stranách požadovat. V takovýchto situacích, kdy se jedna ze stran dostane do potíží s plněním, může nastat rozpor mezi základními principy a zásadami smluvního práva. Na jedné straně stojí zásady autonomie vůle, zásada pacta sunt servanda a zásada právní jistoty, a na straně druhé zásada poctivosti a dobré víry a zásada obecné spravedlnosti. Princip pacta sunt servanda, který je vlastní všem důležitým právním řádům, stanoví, že obligace, které byly právoplatně uzavřeny, musí být splněny. Strany jsou smlouvou plně vázány. V případě změny okolností však přísné lpění na této zásadě může vést k situacím, kdy bude dlužník nucen plnit, ačkoliv je takové plnění zjevně nespravedlivé. Téma této diplomové práce je tak tématem navýsost polemickým a kontroverzním.

Tématem práce je změna okolností a její vliv na trvání platného závazku. Cílem je vymezit popsat hlavní právní doktríny, instituty a přístupy k řešení problému změny okolností. Dalším cílem se pak analyzovat přístup různých právních řádů k dané problematice, především pak právního rádu českého a nového občanského zákoníku.

Práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol. Po úvodní první kapitole následuje kapitola druhá, která vymezuje základní pojmy, instituty a právní doktríny se vztahem k tématu.

Třetí kapitola se zaměřuje na českou právní doktrínu, právní úpravu a její historii. Především se zabývá obdobím první republiky, tehdejší judikaturou a doktrínou hospodářské nemožnosti plnění, a úpravou změny okolností v novém občanském zákoníku. Vymezuje také některá problematická místa nové právní úpravy a potíže s jejich výkladem.

Čtvrtá kapitola je komparativní a pojednává o právním řádu Německa a Francie a o některých mezinárodních vzorových kodifikacích. Závěr je v kapitole páté.

8 English abstract

Change of circumstances and its effect on a duration of an obligation

In particular cases, an unexpected supervening event may substantially affect original equilibrium of a contract, or make the performance for one of the parties much more burdensome, so that it would be greatly unjust to hold the parties to their obligations. In such situations, when the performance of one of the parties has become much more onerous, a conflict may rise between the classical principles of contractual freedom, sanctity of the contract, certainty of the law and *pacta sunt servanda*, on the one hand, and principle of contractual fairness, equity and good faith on the other. *Pacta sunt servanda*, principle accepted by most of developed legal systems, determines that obligations which are validly concluded, must be fulfilled, parties are bound by their agreement. In case of change of circumstances, this may lead to situations, when it would be unjust to hold the debtor to the obligation. This makes the topic of the thesis very controversial and polemic.

The topic of this thesis is a change of circumstances and its impact on an existing obligation. The aim of the thesis is to focus and describe relevant legal doctrines, institutes, and possible solutions of the problem. Another purpose is to analyze different legislations and their approaches to the problem, especially approach of the new Czech civil code.

Thesis is divided into five chapters. After first chapter, which is introductory, chapter two defines terminology, main doctrines and legal institutes related to the subject of the thesis.

Chapter three concentrates on Czech legal history, relevant Czech legislation and legal doctrine, especially it focuses on Czechoslovak case law and the doctrine of economic impossibility in period after World War I, and the hardship institute and other relevant provisions in the new Czech civil code. It points out possible problems resulting from application of the new rule.

Chapter four contains comparative analysis of the approach to problems of unexpected circumstances in French and German legal systems as well as most important international non-legislative codifications, such as UNIDROIT Principles, PECL or DCFR.

Conclusions are drawn in chapter five.

9 Klíčová slova (Key words):

Změna okolností (Change of circumstances)

Závazek (Obligation)

Nemožnost plnění (Impossibility of performance)

Hardship